

„B I S E R“ izlazi dva puta mjesečno i to svakog 1. i 15. Pretplata iznosi na godinu K 24'--, za učitelje (mualime i siromašne učenike (talebu) i vojnike bez sarže K 16"---. Mualimi i daci koji skupe najmanje 3 pretplatnika, dobivaju list badava. List se šalje samo onima, koji unaprijed pošalju pretplatu.

BISER

LIST ZA ŠIRENJE ISLAMSKJE PROSVJETE

Za oglase plaća se prvi put za cijelu stranu 50, za pola 30, za četvrtinu 16, za osminu 10, a za šesnaestinu 5 kruna. Slijedeća uvrštenja uz popust.

Za prijevode oglasa iz jednoga jezika u drugi računa se 20 kruna po stranici.

Račun kod b.-h. post. štedionice u Sarajevu br. 4065.

Innemel-muminune ichvetunl El-islam u jalu ve la jula alejhi

Pojedini brojevi 1 krunu. Rukopisi se ne vraćaju.
----- Neplaćena se pisma ne primaju. -----

PLATVO I UTUŽIVO
U
MOSTARU.

Sve što se tiče administracije i uredništva lista treba slati na adresu: „BISER“ Mostar (Hercegovina).

Vlasnik i izdavač: Prva muslimanska nakladna knjižara u Mostaru.

20. redžeba i 4. šabana 1336.

MOSTAR

1. i 15. maja 1918

SADRŽAJ.

Džela Nuri: (Panislamizam.) **Pitanja idžtihada.**

A. Hifzi Bjelevac: **Za zvono.**

Dr. Salih Kazazović: **Savremena filozofija i njeni glavni sustavi (studia).**

Jusuf Tanović: **Mjesec.**

Šejh Abdul Aziz Čaviš: **Hilafet.**

Hazim Muftić: **Verifikatorove bilješke**

Muhamed-Emin Dizdar: **Nastavni zavodi kod starih Arapa.**

Nedžib Čardžić: **Ali Baba i četrdeset hajduka.**

Šair Mirza: **Njenom povratku.**

Faik: **Pregled turske književnosti.**

ODGOJ I NASTAVA.

Hamdija Mulić: **Povijest naše početne vjerske nastavi.**

NARODNE UMOTVORINE.

F. H. B.: **Mujina ženidba.**

F. H. B.: **Dilber Uma i Ali paša.**

LISTAK.

Islamski svijet: **Engleska i Turska.**

Zahvala Perzijanaca.

Školstvo u Turskoj.

Kod Prve muslimanske nakladne knjižare

(M B. KALAJDŽIĆ)

MOSTAR, FRANJE JOSIPA ULICA

mogu se dobiti novoizašle knjige:

"Minka"

roman u tri dijela od h. Hivzi Bjelavca u kojem nam je pisac iznio lijepu i zanimljivu sliku iz našeg života, koja nas ujedno vodi i u život turske žene u Carigradu za doba prve i druge revolucije Mladoturaka. Cijena je knjizi K 4.50 a poštom K 5-.

Vjetar

ratna slika iz današnjeg doba od Šemsudina Sarajlića. Mala knjižica čiji je čist prihod namijenjen b.-h. zakladi za potpomaganje udova i siročadi u ovome ratu palih vojnika. Cijena je 40 -h, a poštom 60 h.

Muslimani

Širite našu knjigu, pretplaćujte se na „Biser“ i "Muslimansku biblioteku", jer je to štivo, koje smije jedino u vaše domove bez bojazni

Prva muslimanska nakladna knjižara u Mostaru izdaje Muslimansku biblioteku, od koje su dosad izašle slijedeće:

Knjige redovnog izdanja:

1. „**Borba polumjeseca i krsta**“, od Halil Halida, s turskog preveo Musa Ćazim Ćatić . . . K 450
2. „**Nova vremena**“, pripovijest od Edhema Mulabdića..... K 3.—
3. „**Pjesme**“ M. Ć. Ć I. dio K 3.—
4. „**Temelji Islamskog morala**“, od Ahmeda Naima, s turskog preveo Musa Ć. Ć. . . K 2.30
5. „**Iz mladih dana**“, od M. Šemsudin Sarajlića (u tisku).
6. „**Sudbinu jedne porodice**“, roman iz carigradskog života. S turskog Selim... K 3.—
7. „**Panislamizam i Panturcizam**“, s francuskog preveo Salih Bakamović.... K 1.10
8. „**Pod dragim suncem**“, pripovijest od A. H. Bjelevca..... K 3.—
9. „**Tajne**“, roman iz carigradskog života. Napisao Ahmed Midhat, s turskog preveo A. Dž. Šerić K 3.-
10. „**Muslimanska žena**“, od Muhamed Ferid Vedždije, s arapskog preveo M. Ć. Ć. . . K 2.30
11. „**Teiste i ateiste**“ (vjernici i bezvjernici), od dra Osmana Namika, preveo M. Ć. Ć. K 2.30
12. „**Tarik**“ (Osvojenje Španjolske), drama u VI. činova, od Abdul Hak Hamida, s turskog preveo Salih Bakamović K 2.30
13. „**Osnovna načela Islama**“ (njegova prošlost i sadašnjost), od Ahmed Naima, s turskog preveo Musa Ćazim Ćatić K 1.50
14. „**Panislarnizam i Evropa**“, od Azmizade Refik-bega, s arapskog preveo A. Rašidkadić K 1.50
15. „**Glavni dogadjaji iz islamske prošlosti**“, od prof. A. Kadića K 1.50
16. „**Primjena Islama na osnovne kulture**“, od Muhameg F. Vedždije, s arapskog preveo prof. A. Kadić..... K 3.—
17. „**Razgovor**“, rom. iz turskog života, od Fatime Alije hanume, preveo M. E. Dizdar . . K 6.—

Brojevi izvanrednog izdanja:

1. „**Iz života za život**“, poučne priče za islamsku mladež, od H. Mulića (Ata Nerces) . . K 1.-
2. „**Nekoliko islamskih ustanova**“ oo Muse Ćazim Ćatića K—30
3. „**Islamske dužnosti**“, sa gledišta higijenskog od dr. Ahmedbega Džejhuna, s francuskog preveo Salih Bakamović K—60
4. „**Ramazanski post**“, napisao dr. H. Hulki, preveo M. Ć. Ćatić..... K—30
5. „**Kretak pregled perzijske Književnosti**“, od H. Gjoge..... K—90
6. „**Ulema i narod**“, prevedeno iz „Sirati Muste-kima“ K—80
7. „**Dedini menakibl**“, doživljaji . . . K 1—
8. „**Stambolski Softa i Sadri-Azantova kći**“, od H- Muftića (drugo izdanje)..... K—60
9. „**Jedan Vaz**“, od Mehmed Akifa, s turskog preveo M. Ć. Ćatić..... K—30
10. „**jedan hadisi šerif**“, napisao M. S. Serdarević..... K—80
11. „**Dvije opasne socijalne bolesti**“ („Prostitucija i alkoholizam“) nap. M. S. Serdarević K—60
12. „**Istinitost božijeg bivstva i Muhamedova poslanstva**“, od Muhamed S. Serdarevića K 50
13. „**Kakav je narod arapski**“, napisao prof. A. Kadić K - 80
14. „**Teme**“, od M. Sarajlića (u tisku).
15. „**Munevvera**“, ljubavna pripovijest iz carigradskog života. Napisala Guizida, s turskog preveo O. A. Sokolović K—60
16. „**Žena i obiteljski život u Islamu**“, Napisala M. Saima binti Mustafa, s turskog preveo A. Rošidkadić..... K—50
17. „**Nekoliko crtica iz života imami Azamova**“, s arapskog preveo Ebu Zejdi Suradži . . . K—60
18. „**Domovina**“, (Boj na Silistri), drama u IV čina, od N. Kemala..... K - 90

„BIS E R“ izlazi dva puta mjesečno i to svakog 1. i 15. Pretplata iznosi na godinu K 24—, za učitelje (mualime i siromašne učenike (talebu) i vojnike bez sarže K 16—, Mualimi i đaci koji skupe namanje 3 pretplatnika, dobivaju list badava. List se šalje samo onima, koji unaprijed pošalju pretplatu.

BISER

Za oglase plaća se prvi put za cijelu stranu 50, za pola 30, za četvrtinu 16, za osminu 10, a za šesnaestinu 5 kruna. Slijedeća uvrštenja uz popust.

Za prijevode oglasa iz jednoga jezika u drugi računa se 20 kruna po stranici.

Račun kod b-h. post. Štedionice u Sarajevu br. 4065.

LIST ZA ŠIRENJE ISLAMSKE PROSVJETE.

Innemel muminune ichvetun! El-Islamu jalu ve la jula alejhi!

.Pojedini brojevi 1 krunu. Rukopisi se ne vraćaju.
==== Neplaćena se pisma ne primaju. =====

PLATIVO I UTUŽIVO
U Mostaru.

Sve što se tiče administracije i uredništva lista treba slati na adresu: „BISER“ Mostar (Hercegovina).

Vlasnik i izdavač: Prva muslimanska nakladna knjižara u Mostaru.

20. redžeba i 4. šabana 1336.

MOSTAR

1. i 15. maja 1918.

Dželal Nuri:

Panislamizam.

Islam u prošlosti, sadašnjosti i budućnost

S turskog prevodi: Salih Bakamović,

(Nastavak.)

Pitanja Idžtihada.

Islamski učenjaci i odličnjaci kako nijesu mogli razlikovati i razpoznati civilizaciju tehničku i civilizaciju pravu, tako isto nijesu lučili poslove svjetske od poslova onog svijeta, a to je jedan od najglavnijih uzroka propasti Islamskog Carstva.

Na žalost, islamski su prvaci zaboravili suštinu i svrhu Islama.

Razmislimo malo o svrhi objave Islama. Kako je to svakom poznato, prije poslanstva hazreti Muhammed a. s. Arabija je bila gnjijezdo anarhije, razdora, nesloge i neznanja. Vjere Izraelaca, koliko su bile ostarele, da nijesu bile u stanju osigurati blagostanje i sreću „sinovima Arabije“. Stoga se je osjećala prijevka potreba za radikalne reforme i nove uredbe. Eto uz ovakve prilike i okolnosti Islam se je pojavio i čvrsto ukorjenio. Islam je za pravo najsavršeniji oblik od svih božanskih vjera. To jest Islam je jedna nebeska i božijom knjigom objavljena vjera, koja se je pojavila u usavršenom i moderniziranom obliku dvaju pregjašnih religija. Uspjelu reformu, koju je Martin Luther proveo tek u šesnaestom stoljeću, Islam je sadržio mnogo bolju i usavršeniju još u sedmom vijeku.

Da se ukratko izrazimo i to ćemo napomenuti, da vjere, zakoni i običaji koji su prije Islama svijetom vladali, nijesu više mogli udovoljavati potrebama ljudskim. Nužno je bilo, da se one promijene i prema zakonu evolucije prošire. Dakle to je uzrok i svrha objave Islama.

Prema tome je objava Islama, s obzirom na nje-

govu svrhu najveći znak napretka. Promatrajte uvjete materijalne i moralne, socijalne i ekonomske, pod kojim su isti ljudi prije i poslije Islama živjeli, pak ćete se lahko uvjeriti da Islam ne iziskuje zastoj i nazadovanje kako to drže evropski mislioci, nego je naprotiv opći napredak i usavršavanje. Očita je svrha objave Islama. Islam je nauka koja ruši sve nazadne i konzervativne misli, te fanatizam i uopće neznanje. Bez svake sumnje on je prema djelovanju i uspjehu, jedna od najviših revolucija koje je povjest zabilježila.

Pored ovih fakata ovu vjeru objegjivati konzervativizmom, stagnacijom, zatvaranjem „idžtihada“ i zabranom slobode mišljenja, znači pripisivati joj najoprečnija svojstva i nerazumijevati je.

Rasjasnimo malo naše stanovište:

Najvažniji i najnapredniji dio svijeta danas slijedi tri vjere, koje su jedna iz druge proizašle i prema teme u glavnome jedne drugoj slične. Te su vjere: Judaizam, Kršćanstvo i Islam. Zadnjoj je svrha radikalne reforme. To jest ona je jedan usavršeni oblik dviju prijašnjih vjera. Judaizam je zapravo religija koja je bila sopstvena Izraelcima. Kršćanstvo je mnogo kašnje osnovano po Pavlosu prema Isusovom pietetu i pravilu „uništenja U ime Boga“. Pošto je Marijin sin Isus vjerovao, da je konac svijeta vrlo blizu i da će se „nebeska vlada“ gdje bilo pojaviti, nije nalazio za nužno da to vjerom objavlja. (V. Historiju Kršćanstva od Ernesta Renana). Zapravo je Kršćanstvo — kako smo to rekli — postalo pod utjecajem nekih političkih motiva i raznih čimbenika, koji su u potpunoj opreci sa Isa-ovim željama i nazorima. Što se tiče Islama on je objavljen protiv zastarjelih i konzervativnih načela i za deroniranje nekih zapovijedi Judaizma i Kršćanstva. Zato i jest djelo napretka i savršenstva. Ali djelovanjem nekih nezalica, Islam se na žalost drži istovjetnim sa konzervativizmom, nazadkom, zabranom slobodnog mišljenja i mržnjom na, preporod.

Nije dostojno ni govoriti koliko je ovo mišljenje

u opreci sa načelima uzvišenog Islama, naukom koju je proširio veliki Muhammed. Zar nije najužasnije bezvjerstvo i potvora objeđivati konzervativizmom osobu i šeriat jednog najsavršenijeg uzora ljudstva, koji se sa genijalnošću i nadprirodnom silom toliko borio protiv nazadnog konzervativizma, koji je, da spasi jedan propadajući i nazadujući svijet, toliko truda i rada uložio, te koji je uzevši za podlogu slobodu mišljenja stara tumačenja poništio i znanost i nauku toliko unaprijedio i proglasio vjerskom dužnošću?

Islam se ne može nikada objediniti konzervativizmom; da je tako ne bi druge vjere ustupile mjesta Islamu.

Islam ne trpi nazadovanja, što svjedoče nebrojena velika djela hazreti Muhammeda.

Islam ne znači zatvaranje vrata „idžtihada“. On nije nikako protiv slobode mišljenja. Jerbo je ova dala sa novim tumačenjima nove pravike i u mislima školama slobodne Ebu Hanife, Šafi-e, Hanbele, Malike Ibn Sina-e, Ibn Rušde i dr.

Islam ne zabranjuje, da se primaju nove napredne misli, tečevine kulture, sprave i oružje novog vremena. Suvišno je o ovome dalje i govoriti. Naprotiv Islam zapovjeda, da se primaju nove misli i metode onoga vijeka u kom se živi.

Dakle nazadovanje i opadanje je Islama žalosna posljedica krivog tumačenja njegovih načela kao i pripisivanjem glupih basna, praznovjerja i predrasuda te stvaranjem absolutizma i napokon miješanjem odredaba svjetskih sa vjerskim. Ovi elementi i uzroci nazadovanja Islam su — koji je toliko uzvišen — na mnogo mjesta približili idolopoklonstvu. Na raznim se mjestima sa kojekakvim starim i zabačenim knjigama gata i poriče budućnost; na mrtvačke se grobnice i njihove ograde vežu komadići platna koji se kašnje driješe i nose; običaj je od bezbožaca i nekih nazovi-hodža tražiti proricanja i iskati njihove dove. Sihar (očaranje), nazar (urok), zapisi, amulete, bajanje i ovome slični čudnovati i smiješni običaji, Islam su u Kini a osobito u mračnim predjelima Afrike izobličili. Obredi i molitve, koji se ne daju ni zamisliti, plesovi i običaji koji su posljedica raznih basna i praznovjerja, dovele su ovu vjeru u tako stanje, da se ne može raspoznati. Ovakav je vanjski oblik, a što se tiče nutarnje strane to jest tumačenja Islama: učenjaci su nehtijući moriti svoga uma a prvaci apsolutizma, želeći pripremiti povoljan teren svojim pohotama, zabranili su slobodu mišljenja i ograničili misao a s njome u vezi i Islam. Eto same od sebe napredne pravne odredbe i svjetski poslovi zbog toga su ostali podregjeni običajima i zakonima od prije dvanaest trinaest vijekova. Koliko islamskim principima oprečna pojava! Danas su na žalost Muslimani nazadni, a to je posve prirodno, jer protivno sa naprednim načelima islama, islamski svijet se danas vlada sa hiljadugodišnjim i nesavremenim pravilima. Dok na drugoj strani neislamski svijet sa pravilima protivnim kulturi i napretku rapidno napreduje. Prema

tome koliko je prirodna stagnacija, nazadovanje i opadanje Muslimana, toliko je ne prirodno podizanje, evolucija i napredak neislamskog svijeta.

Dali se može u sklad dovesti današnje mizerno stanje Muslimana sa Islamom, koji se temelji na principima napretka i reforme i koji je objavljen jedino radi evolucije ljudstva. Dali bi hazreti Muhammed odobrio veliku i tužnu krizu u kojoj se danas nalaze Muslimani? Danas je gotovo sav islamski svijet pod kršćanskom vlasti. Slaželi se ovo stanje — komu je uzrok opadanje islamske zajednice — sa Islamom i željom velikog sveca Muhammeda?

Zbog kojih je uzroka Islam podvrgnut kršćanstvu? Zašto kršćanski svijet danas želi uništiti sposobnost, talenat i darovitost Muslimana i kako u tom uspijeva? Da je Islam podregjen Kršćanstvu i da se njegova sposobnost guši od Kršćana, uzrok je naše neznanje, naša nesposobnost i naše nerazlikovanje i neodvajanje odredaba ovoga i onoga svijeta.

Naš sud: Dakle neznanje i nerazlikovanje svjetskih i vjerskih zapovjedi te zatvaranje idžtihada Islam uništuje. Svi uzroci i čimbenici koji ga nište, protive se Islamu. Prema tome je konzervativizam, neznanje, neprimanje tehničke civilizacije, zatvaranje idžtihada ili njegovo ukidanje u opreci sa Islamom.

Svakome je poznato da vjerovanje po svojoj suštini nije podregjeno napretku i nazadku. Ideal, težnja, želja, privrženost za uzvišene stvari, način shvaćanja i posmatranja teških i zamršenih pitanja svebića prošle i buduće vječitosti — sve su to pitanja, koja pripadaju savjesti. Nemoguće je u ovom smjeru napredovati, nova tumačenja stvarati i izumijevati.

Kineski učenjaci ismjejavaju Evropu, zbog njezina pretjeranog nastojanja u ovoj stvari i dobacuju joj, da su te hipoteze prije pet hiljada godina ispitivali i istražili dok se vaši Kanti, Spinoze, Baconi, Spenceri i danas sa tim nagaganjima bave. U ovim njihovim tvrdnjama biće, da ima donekle istine!

Što se tiče svjetskih odredaba, one su naprotiv sposobne da prema potrebama napreduju. A svaka stvar, koja je sposobna za napredak može i nazadovati. Od vjekova Sakiamuni — Bouddhe, Lao-Tseu-a, hazreti Musa a, hazreti Isa a i hazreti Muhammeda, ideal je savjesti ostao u stanju u kojem je i bio. Veličina i strahota koju pruža svemir i svebiće, tajne i zagonetke, koje leže u stvaranju svijeta i svega na svijetu, ostalo je u istom stanju i neriješeno; ovo je ili vjera komentirala ili je ostavila u sumnjivom krugu skepticizma.

Zato je neophodno nužno da se svjetski i vjerski poslovi jedni od drugih razluče i odvoje.

Običajni poslovi i ljudski odnošaji od davnih davnina su se vazda mijenjali i preokrećali. Nemoguće je njihove stare oblike očuvati.

Islam po svojoj bitnosti nije samo jedna vjera. On je istovremeno jedna vjera savjesti, jedan put, jedan

sistem ćudoregja, jedan naćin vlade, jedna zbirka zakona i jedna filozofija.

Islam ima universalnu korist i dobrotu: Njegova su osnovna naćela i metode toliko općenite, da je po njima moguće raditi pravila, koja su dovoljna za potrebe svih vremena. Danas možemo po šeriatskim tekstovima vjerske dogme i svjetske poslove jedne od drugih posve odvojiti. Ova bi se velika revolucija dala proizvesti a da nikako ne bude u opreci sa Islamom. Na suprot ovo je pitanje odvojenja jedan od najvažnijih zahtjeva Islama.

Glavni uzrok nazadku i zastoju islamskom je strogost i tvrdoglavost, koju su pokazivali absolutistićki vladari i državnici i za njima povedeni ućenjaci, u stvari ovog odvajanja. Oni su Islamom, koji je od sebe vrlo liberalan, absolutistićki vladali i doveli ga u tako stanje, da su posmatraći, koji ga površno i po vanjštini gledaju, prinuđeni smatrati ga ućiteljem i školom fanatizma.

Dijelovi šeriatskih tekstova, koji se tiću savjesti nepromjenjivi su i nemogu se promijenit. Poštu su svi drugi vjerski tekstovi osim onih, koji se tiću vjerovanja, naime odredbe glede svjetskih i tjelesnih pitanja — izdate, da se u svećevom vijeku građanski poslovi rješavaju u smislu pravde i pravićnosti, to se ne odnose na ovo vrijeme.

Da se približimo temeljima Islama dućni smo i vjerom obvezani, da ovako šeriatske odredbe na dvoje razdijelimo. Svećeva želja nije, da Ummeti-Muhammed (Muslimanski narod) ostane na istom niveau-u civilizacije i istom stepenu blagostanja; nego naprotiv, da napreduje i prema drugim narodima, ne samo, da očuva svoj opstanak, nego da njih nadmaši i pobijedi. Drugaćije od ovoga misliti, znaći potvarati i objegjivati jednoga najljepšeg preporoditelja kao što je veliki Muhammed. Za ovu reformu i obnovljenje postoji izrićita šeriatska dozvola. Ovo se može, prema paragrafima „Medžellei-Ahkjami-Adlijje -e (Turski građanski zakonik), koji su izragjeni iz šeriatskih tekstova, a njihova zakonska krjepost odobrena od vladara, na slijedeći naćin dokazati:

„Poteškoća dovodi olakšicu" [Medželle 17].,

„El-mešekkatu teglibu-t-tejessure" [Ešbah].

„Kada se u jednom poslu stisne, raširi se" [Medželle 18.].

„Inn-el-emre iza daka ittesa'a ve iza ittesa'a daka." [Imami Šafi].

„Potreba bila opća, bila privatna smatra se nućdom" [Medželle 32.]

„Ed-dararu medfu'un bikaderi-il imkjani" [Opće šeriatsko pravilo] (Štetu treba odstraniti, koliko je moguće).

„Ljudski obićaji imaju zakonsku vrijednost, kojeg se valja držati." [Medželle 37.]

„Isti-mal-un-nasi hugjjetun jegjib-ul-amelu biha" [Megjami].

„Ne može se zanijekati, da se sa promjenom vremena mijenja i primjena zakona." [Medželle 39.]

„La junkjiru tegajjur-il-ahkjanu bi tegajjur-il-ezman." [Megjami.]

„Vladanje je opravdano ako je u opću korist naroda." [Medželle 58.]

„Tesarruf-ul-kadi fima lehu fi' luhu fi emvalil-jetama vel-evkafi mukajjedun bil-maslahati." [Ešbah.] (Raspologanje kadija, u koliko imaju prava, sa sirotinjskim i vakufskim imetkom, skopćano je sa pro-bitkom).

„Tesarruf-ul-kadi innema jenfeu fima sebet-el-amm-et-el-muslimine iza kjane menfeatun lehum." [Šerhi Gjami ul-Kjebir] (Raspologanje kadije nemože biti, osim u onom gdje se ustanovi opća korist za Muslimane, ali ako je to od štete tu nejma mudare, bitnost ili nebitnost na jednom su stepenu.)

„Zabranjeno je štetu ćiniti, kao : ućinjenu štetu štetom vraćati." [Medželle § 19.]

„La darare ve la dirare fil-Islam" [Hadisi-šerif] (Svećeva izreka.)

„Nućda ćini dozvoljenim zabranjenu stvar." [Medželle § 21.]

„Ed-daruratu tubih-ul-mahzurate." [Eddurer-ul-„Muhtar" i „Ešbah".]

„Kada se dva zla sukobe treba odabrati manje a veće gledati odstraniti." [Medželle § 28.] •

„Od dva zla, treba birati manje" [Medželle 29.] (O ovoj stvari neka se izvoli obratiti na potanko opisana pravila u „Ešbahu".)

„Bukvalno se znaćenje rijeći napušta, ako obićaj, pokazuje neko drugo znaćenje" [Medželle § 40.]

„El-hakikatu tetrukju bi-dalalet-il-adeti" [„Megjami i Menar"].

„Utvrđeni obićaj ima valjanost ugovora" [Medželle § 43.]

„El-adet-ul- muttaridetu hel tenzilu menzileteš-šarti" [Ešbah]. (Priznati obićaj može se smatrati dokazom").

„Vel-aslu fihi innel-ma-rufe urfen kjelmešruti šeran". [Dur-ul. Muhtar]. (Priznati slućaj ima zakonsku vrijednost).

„El-ma rufu bil-urfu kjel-mešruti billafzi" [Pirizade]. (Obićajem poznato je isto kao tekstom uglavljeno).

„El-mešrutu bil-urfu sabitun bidelilin šer'iijn. Ve fil-mesbuti: Es-sabitu bil-urfu kjes-sabiti bin-nassi" [Mehmed Abidin]. (Što je uzakonjeno sa obićajem stalno je sa šeriatskim dokazom, a što je ustanovljeno obićajem isto je kao, da je ustanovljeno i sa tekstom šeriatskim).

„Inne i'tibar-el-urfu vel-adeti mergju'un ilejhi fi kjesirin min-el-mesaili hatta gjealu zalikje aslen. Ve kalu fil-usuli Tutrekjul-hakikatu bidalalet-il-isti'mali vela'deti" [Menafi ud-Dekaik]. (U mnogim pravnim pitanjima pozivaju se na obićaj tako da je on po-

stao temelj zakonske presude. Nadalje se u usulu veli, da će se mimoići slovo zakona ako se protivi naviki i običajima).

„El-ahkjamu mebnijjetun a'l-el-ma'rufi; fe juteberu fi kjulli iklimin ve fi kjulli asrin urfu ehlihi" [Bahr] (Zakoni se osnivaju na poznatim običajima, što ga treba da zakonodavna vlast rešpektuje kroz sva vremena i u svakoj pokrajini.)

„Ma reahul-muslimune hasenen fe huve indallahi hasenun" [Hadisi-šerif] (Što vide Muslimani, da je lijepo, to je i kod Boga lijepo).

Sa ovim općim pravilima, koja uzeta su iz šeriata i odobrena od halife lahko se razumi, da Islam posve luči odredbe u pogledu vjerovanja od svjetskih poslova.

Dogme su — ponovno velimo — stalne i nemogu se mijenjati, a poslovi su podvrženi utjecaju vremena, nestalni i promjenljivi.

Po našem su mišljenju najvažnije i najpotrebnije reforme, koje treba danas u Islamu provesti, razlučiti dogme od svjetskih poslova. Islam se može, samo na ovaj način približiti pravoj suštini vjere i zadobiti jedno mjesto u svjetskom natjecanju. Osim ovoga ne postoji drugi put spasa i sreće. Treba pod pritiskom potreba vremena, napustiti neke tekstove, prijašnja tumačenja i jednoglasnost pravnika i obratiti se prema gore nabrojenim temeljnim senatskim zakonima, na druga tumačenja i na nove „igjmae".

Dobro se razmislimo i obratimo se na temeljna pravila Islama. Neka nas nezasljepljuju današnje navike i običaji. Ta zbog ovoga se je osjetila nužda, da se ustanovi Hilafet i pravnička tumačenja. Da nije bilo nužno, da se stvaraju odredbe, koje se odnose na poslove i koje se moraju mijenjati, ne bi bilo nužde ni Hilafetu, koji je iza pejgamberovog preselenja prema svečevnoj želji ustanovljen.

Zašto je osnovana ustanova Hilafeta ? Zato jer se ljudski poslovi i odnošaji s vremenom mijenjaju. Svijet se neprestano mijenja. I ova nova pravila i nove poslove treba urediti. A to pak treba da jedna sila potvrdi.

Muslimanski narod općim glasovanjem i slobodno izabere Halifu i polaže mu zakletvu vjernosti. I povjeravaju mu izvršenje zakona, koje odobri „igjma" to jest e'kzekutivna vlast. A da prema krivoj i čudnovatoj tvrdnji neznale uleme, treba zatvoriti vrata tumačenja onda ne bi imao svrhe ni hilafet ni igjma.

Kada se dakle načini života i potrebe vremena svakog časa mijenjaju i ne stoje na jednom stepenu, onda je naravno da se mijenjaju i zakoni i uredbe koji njima ravnaju. Eto na temelju ove velike istine, Islam je ustanovio metode „igjmai um meta" i Hilafeta i tako u području ustavnosti i demokratskih načela nadvisio Englesku i Francusku, koje se danas smatraju kao osnivateljice konstitucionalizma.

Neka se ni malo ne sumnja, da se pravne ustanove ne mogu mijenjati i preuđavati.

Ovake su izmjene pravljene u svečevom vijeku i u samom tekstu Kur'ana.

Po terminologiji „Usuli fikha" (Elementi pravne znanosti) promijeniti (tebdil) znači poništiti (nesh) Po-, ništenje (nesh) je reći, da se postavi jedan dokaz na prama jednoj senatskoj porebi iz koje taj dokaz proizlazi.

Kako se može vidjeti u šeriatskim pravnim knjigama poništenje (nesh) je i po pameti dozvoljeno, jer je posve prirodno, da se promjenom vremena i čovječiji poslovi mijenjaju. Ono je i po relevaciji dozvoljeno; na primjer dok je vjenčanje sestara u hazreti Ademoj vjeri bilo dozvoljeno, kašnje je poništeno odredbama drugih pejgambera.

Megju Kur'anom i Sunnetom (svečeve zapovjedi) dozvoljeno je poništenje. Na primjer kuranski ajeh (citat) „Kjutibe alejkum iza hadare ehadekjim-ul-mevtu in te rekje hajren-il-vesij-jetu lil vali dejni vel-akrebine", (Propisuje vam se da kad htjeli umrijeti a imate nešto dobra, možete ga oporučiti roditeljima i kojem svome bližnjem.) stavljen je izvan krijeposti sa Hadisom (š): „Lavasijjete li varisin". (Nasljedniku se ne može nešto oporukom ostavljati).

Premda je ovaj hadis bio od jedne osobe čuven (haberi vahid) narodnim primanjem, uvršten je u općenito poznate.

U kratko, prema šeriatskim pravilima koja su malo prije protumačena dozvoljeno je uništiti sve odredbe, koje se tiču čovječijega života i načina vladanja na ovome svijetu „Idmai ummetu" t. j. narodnom saboru uz odobrenje Halife.

Šeriatske zapovjedi iziskuju, da se ljudima daju olakšice u njihovim poslovima. Naprotiv poslove stezati, znači Muslimane prama ne muslimanima, učiniti pobjegjenim, poniženim i nemoćnim. Ako se zabace ove olakšice, dozvole šeriatske, pošto će naši zakoni i običaji zacijelo biti od nazad trinaest vjekova, ostaćemo svezanih ruku i nogu u svjetskom natjecanju i ne ćemo moći ništa učiniti. Mi smo za Evropom i Amerikom na vjekove zaostali i uvijek zaostajemo u materijalnom pogledu.

U životu ne smije biti zastoja, koji stoje biće pobjegjeni, a potome uništeni, kako se to i dogaja.

Absolutna većina Muslimana danas je raja kršćanskih vlada. Ni najmanje ne dvojimo o tome, kada bi veliki Muhamed a. s. danas izrazio svoj uzvišeni cilj, da ne bi nikako odobrio ovo žalosno opadanje Islama i da bi one koji su to prouzrokovan na najžešće patnje i muke stavio.

Žalosno je, da i u ovim posljednim vremenima, velika većina naše uleme, nijesu mogli razumjeti ove istine.

Ovi, mjesto, da svjetske zapovjedi podnesu „igjmai-ummet-u", a onda na potvrgjenje Halifi, oni su stara tumačenja sakupili ili iz groba izvadili i zakonom pro-

glasili. Ovo je znak velikog nazadnjaštva, Ovoga je posljedica nazadovanje naše države.

Dževdet-paša, mjesto što je stara tumačenja, kojih jedan važni dio današnjem vremenu, ne odgovara, sabrao i u obliku „Medžellei ahkjami adlijje-"e u zakosku krjepost stavio, da je po uzoru: „kaznenog zakona", „pomorskog i trgovačkog zakona", „principa kaznenih rasprava", načela pravih rasprava, koji su prije mnogo godina sa ozbiljnim duhom napretka uzeti iz zapadnih zakona izradio jedan građanski zakon, danas bi nam bio učinio veliku uslugu. Ali ovako, uredivši i oživivši stara tumačenja i sakupivši u jednu zbirku, nas je u civilnim poslovima i svjetskim odnošajima jako stegnuo. Evropejci sa „Code Napoleone"-om, ili još boljim zakonima mogu da se potpuno slobodno vladaju. A mi se bijednici pod obligatnim pravilima, apsolutističnim načelima i uvjetima stege i pritiska one nazadnjačke Megjelle, danas previjamo i mučimo. Naš je zakon od hiljadu godina; on je ustanovljen za nužde od prije hiljadu godina.

Danas Francuska i narodi koji su primili njezine zakone, a osobito američke republike, nalaze vrlo zastarjelim i Napoleonove zbirke i misle se da obnove svoja civilna prava. Kad je tomu tako, kako da mi bijednici, sa našim svjetskim propisima od deset vjekova, sa zakonskim pravilima, koja su udešena prema drugom vremenu, za posve drugi teren i na temelju nužda koje su današnjim posve oprečne, možemo gajiti nadu napretka. Moželi se ikako „Medžellei ahkjami adlijja, postaviti prama Napoleonovu „Codex"-u.

U vijeku velikog sveca ratovalo se je sa strijelama i štitovima. Jedino osobna sprema vojskovogja mogla je zajamčiti pobjedu. Nije tada bilo zemljovidnih karta ni ratne taktike, a strategija bijaše u zametku; ratovalo se bez balistike, aeroplana, torpila, telegrafa i radio-telegrafa.

Dali možemo danas sa istim strijelama, sa istim štitovima i mačevima i sa znanjem ondašnjeg vremena izići ne prema Rusiji ili kojoj drugoj evropskoj velesili nego i prama Crnoj Gori?

Vrlo dobro! Dakle nije moguće ratovati sa zastarjelim ratnim spravama i načinom sopstvenim junacima na obali „Čad"-a. Onda kako možemo dozvoljavati da islamski narod izlazi pred Evropejce, koji imaju savršene zakone i metode, savršene vlade i društva, sa zastarjelim, prašljivim i neprimjenjivim zakonima i metodama? Posljedica je ovog velikog zločina potpadanje islamskog naroda pod evropsku vlast i na prosto njegova pljenidba i vezanje njegovih ruku i nogu.

(Nastaviće se.)

A. Hifzi Bjelevac.

Za zvono.

(Svršetak.)

Jednoga dana, kad mu je dotužilo, skine, Velija zvonu sa zvonara i baci ga u vodu.

Zvonar se otimao, mahao glavom, ali se nije mogao oteti Velijinim rukama, još je jednom zazvonilo u zraku, onda pljusnulo o vodu i nestalo ga. Tamo preko vode odjeknuo glas zvona onda pljusak i opet vladala tišina

Životinja je stajala osluhnujući gdje je nestalo glasa, gdje je odjek izumro. Zvonar je ostao na mjestu gledajući preko vode, kao da je čutio e je izgubljeno nešto što je bilo jedan dio njega samoga — njegova života ... bića...

A Valija legao u travu kraj Mušana i tvrdo usnuo. Nije ga više ništa smetalo!

Probudila ih obojicu pjesma s onu stranu blata.

— Lijepo pjeva! . . rekao Mušan podižući se

»Tišina je, pa se čuje ...

Stado je mirno ležalo. Janjci podigli glavu i kao da su osluhivali glas pjesme, koji je bivao sad jači, — sada slabiji gubeći se negdje daleko.

Njih dvojica ležali u travi i slušali. Najednom će Mušan:

„To je neko s onu strana. Da je znati tko onako lijepo pjeva.

Velija je šutio.

»Gledaj; čini mi se, da je već kasno! Sunce se diglo s vode, pa eno i hajvan ustao.

Velija ustao šutke, uzeo štap i pošao za stadom. . . Mušan zazviždao na prste, kao uvijek kad je htio poći.

Hajvan, je išao sam od sebe uz brdo kojeg je zlatilo sunce priklanjajući se zapadu.

Mušan je opet zazviždao.

„Gdje je zvonar? upita iznenada i negledajući Velija dok se je zvižduk razlijegao na sve strane — i preko blata ječao, kao da nešto piskuta.

Velija ga pogleda i sleže ramenima. — Neznam! Stado je išlo polagano uz brdo, zastajalo, osluhivalo i blejalo. . .

Mušan dozivao zviždanjem zvonara, ali on nije dolazio.

»Vuci ga odnijeli gdje je sada? — vikne Ijutito Mušan, kao da sam razgovara, pa se obrati Veliji:

»Jesi li ga ti vidio?

Velija odgovori gledajući" preda se: — Nijesam.

Kroz selo nije se čulo zvono, pa i kad su došli do Tabakove kuće obojica čobana šutila su.

A udovica Ibre Tabaka vikala s vrata:

„A gdje je zvonar?

— Nestalo ga . . . rekao mrko Mušan i stao razlučivati svoje stado od Velijina.

»Nestaće tebe — vikala udovica sva bijesna — nestaće svih ovaca i koza... Bolest će doći.... Ono je tilsum...»

Mušan je šutio i gledao za Velijom koji je odlazio niz cestu.

A udovica vikala kao bijesna: »Zvonara moraš naći!.. Bez zvonara da mi nijesi u kuću unišao!

Mušan je ostao kod vrata neulazeći onako veselo u avliju, kao obično. Bojao se udovice kao žive vatre i znao je, da se ona nikada ne šali.

* * *

Vratio se natrag iz sela i obišao čitavu okolicu, ali zvonaru ni traga. Dozivao ga svim imenima, zviždao koliko je mogao, ali zvonara nije bilo.

Kasno se vratio u selo. Opet je bio izgrgjen i zaprijetila mu je udovica, da mora zvonara naći.

Sutra je pošao ranije nego obično. Velija ga sa svojim stadom teško dostignuo. Mušan je bio zamišljen. On je sumnjao, da ga je Velija nekuda potjerao, a životinja utekla. Ko zna gdje je? Kuda je otišao?

Oko podne je hajvan opet okrenuo prema blatu. Ali Musan nije sada lijegao. Mislio je samo, kako će naći zvonara. Nebi isimio udovici na oči!...

Velija se izvalio na travu i svirao polagano na fruli. Bila je tišina. Hajvain mirno ležao. Nije se čulo ni blejanje, ni kmećanje. Ni glasa!

Najednom Mušan skoči:

„Nesviraj više Velija!.. Ja mislim o zvonaru ...»

Velija ga pogleda i nastavi sviranje..

»Čuješ, Velija — opet će Mušan nešto oporim glasom — kada si ti vidio posljednji put zvonara?

Velija se smete na to pitanje i neodgovori ništa.

Teško mu bilo slagati.

Mušan ponovi:

»Velija ti znaš, gdje je zvonar?

— Neznam, odgovori Velija.

— A zvono? opet će Mušan, kao da se je najednom sjetio toga.

I Veliji se učinilo, da je Mušan prozreo u tajnu, pa će bojažljivo

... U vodi...«

" U Mušana se oči zasjaše. Velija se podigne na ruku. Velike zelene oči Mušanove uprte u Veliju gledale su ga bijesno:

»Ti si ga bacio! . . . "

— Zvono sam bacio u vodu — odgovori Velija dižući se na noge pod izazovnim pogledom Mušana. „Bacio sam ga jer mi je bunio ovce.

„Zvono! Ja hoću zvono! Znaš... Zvono!... Odmah! ..

— Uvodi je ... Na dnu!

»Idi ga donesi! Odmah!.. vikao Mušan.

— Voda je duboka ondje gdje sam ga bacio. Udušio bih se!...

»Uduši se! Samo donesi zvono, ili ću te ja udušiti.

Velija je gledao prema blatu. Mušan podigao ruku, da ga udavi. Velija se izmakne korak natrag, da se spremi na borbu sa svojim drugom.

Obojica su bili jednake snage.

Nastala borba. Hrvali su se više od po sata, a da se nije znalo ko će konačno podlegnuti. Prednost je bila uvijek onoga, koji je stajao na više, jer je ledina bila strmenita. Obojica se oznojili. Usta im se zapjenila, a oči pokrvavile. Ni jedan ni drugi nije ništa govorio — nijesu se psovali, jer i nijesu ni znali za psovku. Tek se čulo stupanje nogu i teško otpuhivanje. Haljine su bile na njima skoro u komadima. Uхватili se za golo tijelo, oznojeno, nabreklih mišica. Još čas dva trajala je ta neodlučna borba, onda posljednji očajem napor obojice i bili su na ledini nepuščajući jedan drugoga.

Prevrćali se, okrećali se...

Snaga je za čas popustila i jednoga i drugoga, — i nabrekli mišići popustili. Mušan se istrgnuo iz Velijinih ruku i skočio na noge. I Velija se naglo podigao, nu Mušan navalio na njega prije nego je on mislio. Potisnuo ga niz ledinu prema blatu vičući divlje:

»Zvono! .. Udovičino zvono!

Tek na samoj obali uhvatili se opet u koštac, nu samo kratko vrijeme jer je Velija bio blizu vode. Mušan se držao jednom rukom za grmlje kraj blata, a drugom držao za vrat Veliju:

»Zvono udovičino!

Pljusak!.. Ostao je sam Mušan na obali... , Velija je potonuo... Čas jedan, pa su se Velijine ruke pokazale ... Za tim glava ... Pogledao je Mušana strašnim očima utopljenika. Mušan se stresao, za tim mu postalo nešto teško, strašno spoznavši šta je učinio.

Stajao je kao utjelovjen kip na obali blata poderan, gologlav... go...

Velije je opet nestalo pod vodom. Za tim opet pomolila se jedna ruka ...

„Udovičino zvono!!... viknu -iznenada Mušan i zagazi u vodu.

Velija je bio do prsa nad vodom držeći u ruci zvonarevo zvono. Jedva je micao sa lijevom rukom da se uzdrži na površini.

»Zvono! .. zvono!...

Još jednom u zraku zazvonilo više Velijine glave, a onda preko Mušanove, koji je pošao prema Veliji i palo na ledinu gdje su se njih dvojica hrvali.

Zazvonilo ružno, tvrdo, kao da se lupa u zahrgjalu tengjeru.

Mušan je pružio Veliji ruku, da ga povuče sebi. Velija je prihvatio, a u to se Mušanu popuzla noga i val ga zanio u dubinu...

Obojica držeći se čvrsto jedan za drugoga dušili se...

Sunce je već bilo na zalazu. Zlatne trake padale su samo još mjestimice po kruševačkom blatu. Zelena ma-

hovina povlačila se vodom ispod koje su plivale ribe i žabe. U obližnjem grmlju cvrčao još cvrčak, a u daljini tamo s one strane vode pjevala je čobanica svoju pjesmu.

Na mjestu, gdje su se hrvali dvojica čobana, stajala je razbijena frula i zvono nad koje je jarac zvonar došao i izgledajući stajao. . .

Ovce se sakupljale u stado očekujući zviždanje Mušanovo ili zvonarevo zvono, da pogju kući.

Tišina je vladala čitavom okolicom.

Dr. Salilf Kazazović,

Savremena filozofija i njeni sustavi. (Studia)

Filozofija je negda bila kruna sveukupne duševne djelatnosti ljudske. Umjetnost i znanost primahu od filozofije impuls, direktivu, pobudu i uputu. Ušljed toga bila je i filozofija kao jedini i neosporivi izvor sveopćega znanja i vještine; dosljedno tomu ona je bila općenitija, popularnija i širemu krugu kulturnoga svijeta poznatija. Tada je obrazovaniji svijet udešavao i način i manire i svrhu svoga života po principima filozofije; ona je dakle u prijašnja vremena vrijedila, kao najdragocjeniji duševni produkt svekolikog kulturnog i idealnog nastojanja i stvaranja ljudskoga duha. Mislilo se je i vjerovalo, da je i naobrazba i uljudba proizišla iz filozofije, ili da je barem pod njenim moćnim uplivom unaprijegjena, uzdignuta, oplemenjena i, po njoj samoj posvećena. Taj silni i prvenstveni položaj filozofije ima svoj početak još u starom vijeku, te se provlači kroz cijeli srednji vijek i ulazi u novi sve do početka 19. stoljeća. Istom u 19. stoljeću oslobagaju se i emancipuju pojedine znanosti od starodrevnih okova filozofije. U današnje vrijeme zauzima filozofija- posve drugi položaj i mjesto; ona je izgubila ulogu vodstva u životu i duševnom napredovanju ljudstva. Da je filozofija uistinu izgubila svoju prvobitnu važnost, razlog je poglavito u tom, što mi danas nemamo, ili možda ne možemo imati, takove filozofije, koja bi bila kadra i dostojna zahvatiti jačega i dubljega udjela i utjecaja u našem savremenom, snažnom li brzom kulturnom razvijanju. Po tomu ostala je filozofija, u neku ruku, od općeg kulturnog zamaha izolirana, pa je ta činjenica dovela do rezultata, da svaki filozofski pokret sadašnjosti, u koliko se strogo znanstveno obrađuje, ostaje od širih krugova neopažen, neuvažen, nepoznat, — neprihvaćen; ona je dakle i nehotice od šire javnosti zabačena i ignorisana. Imajući, u vidu potonju činjenicu, može se onda pojmiti i onaj neopravdani sud javnosti, koji tvrdi, da filozofija, kao takova, ne zaslužuje bolju

sudbinu. Stoga je i svrha ove rasprave samo jedan pokušaj, da u kratkim potezima označi glavne sustave moderne filozofije. Poželjno je dakako, da ova rasprava pobudi u našem muslimanskom dijelu naroda veće interesovanje za savremenu filozofiju, te da barem u nekoliko suzbije onu raširenu ili gore istankutu sadašnju krivu predrasudu o njoj. Obzirom na ograničenu osnovu ove radnje, odnosiće se ova rasprava samo na najslavnije sustave savremena filozofije i njene tipične predstavnike. Time je ujedno rečeno, da nije svrha ove rasprave baviti se velikim, uspješnim i opširnim radovima pojedinih filozofijskih disciplina i ogranaka. Ovdje se u glavnom radi o tome, da se karakteriše općenito i odlučujuće utjecanje na metafizička pitanja i na pitamja teorijske spoznaje. Savremena se filozofija dijeli u glavnom na četiri sustava: pozitivizam, materijalizam, naturalizam i idealizam. Sva četiri rečena sustava stoje pod izvjesnim uplivom pojedine znanosti. I, pošto je cijelo filozofijsko mišljenje sadašnjosti potrebno, da se na pojedinu znanost oslanja, to se svaki gore navedeni sustav na osobiti način pojedinoj znanosti pridružuje. U tom pogledu stoji pozitivizam naprama ostala tri sustava odjeljeno i suprotno. Nazor o svijetu i životu drži druga tri sustava za osobito važne odnošaje i utvrgjenja filozofskog mišljenja.

Idealizam doduše ne posmatra stvarnost i znanost, kao posljednji ključ mudrosti, već traži i nalazi za to idealno značenje svega saznanja. Protiv toga se ujedinjuju ostala tri sustava i to u načelu, da takovo idealno obilježje, uz priuzdržaj religiozne potrebe, kojom razvija i ujedinjuje nazor o svijetu i životu, ili je suvišan ili nemoguć. Naše mišljenje universumu, naši praktični, zadaci i ciljevi, ne mogu se po tome od jednostavne podloge iskustva ili znanosti, koja se osniva na iskustvu, odijeliti i razlučiti, već se moraju posve i isključivo po njoj ravnati i odregjivati. Osim toga zavise sva tri druga sustava filozofije još i u drugom smislu jedan od drugoga. Materializam, naturalizam i pozitivizam pojavljuju se obično i redovito istom onda, kada se jedna spekulativna perioda filozofije približava svome kraju, te dok se druga, mjesto propadajuće, još nije pojavila. Tako nalazimo na zalazu ili nestajanju grčke spekulativne filozofije Demokritov m a t e r i a l i z a m, te p o z i t i v i z a m sofisija i n a t u r a l i z a m cinika, ujedinenje, u tu svrhu, da uzmognu protiv racionalnim kosmologijskim tendencijama prvih- grčkih filozofa djelovati i time konačno propadanje pnihovih ideja, i nazora posješiti. Pa kada se je i kasnije u Grčkoj po **Platonu i Aristotelu** razvio novi i zamašni nazor o bistvu, svijetu i životu, istakoše ponovno materializam i naturalizam stojičari i epikurejci, a pojavi se i pozitivizam skeptičara na zalazu ove sjajne epohe grčke filozofije. Tomu sasvim analogne tendencije nalazimo i u 18. stoljeću, kada starodrevni veliki sistemi filozofije blijede i svoj upliv preživljuju. Tada se pojavljuje u Engleskoj **Hume-ov** pozitivizam, u Francuskoj **Lametrie-ev** materijalizam —

-Systeme de tla nature«, i Rousseau-ov naturalizam. Pozitivne znanstvene spoznaje dobiše vrijednost, kao norme, po kojima se mi u našem mišljenju i htijenju ravnati imamo. Sve ostale tvrdnje, koje su preko tih granica išle, bijahu zabačene. Po tomu naše djelovanje i umovanje smije samo zavisno biti od stvarnosti ili od znanja na empiriji osnovanoga. *M a t e r i a l i z a m, n a t u r a l i z a m i p o z i t i v i z a m* — hoće danas da budu čista filozofija stvarnosti. Ti sustavi hoće samo da fiksiraju i pojednostave, u svom zamašnom plodnom ocjenjivanju, što stvarne znanosti pronagju i obrade. Nu, ti sustavi označuju stvarnost megju sobom različito. Tako *m a t e r i a l i z a m i n a t u r a l i z a m* razumjevaju megjusobno prirodnu stvarnost, kao svijet, koji se čulima pojmiti i obuhvatiti može. Sam čovjek za naturaliste jest i ostaje, jedan komad prirode *i* skup ili zbir čutila, a po tome *i* najviše *i* najidealnije misli *i* nastojanja njegova, jesu samo znakovi njegove prirodne obstojnosti, samo oblici njegovog ovostranog zemaljskog opredjeljenja. Ta potonja dva sustava filozofije drže se time jedan naprama drugome, kao jedna teorija, iz koje proizlaze iste praktične posljedice. Nasuprot tomu drži se pozitivizam, koji ne priznaje niti uzima jednostrano u obzir prirodnu znanost *i* vanjsko iskustvo *i* stvarnost. Po njemu su sva iskustva, sve pojedine znanosti, sveukupna stvarnost *i* njeno spoznanje, prava podloga *i* temelj pozitivističke filozofije. Sve sto stoji izvan potonjih oznaka jest samo, po strogoj nauci pozitivizma, pojam poezije ili izmišljotina. Na taj način nastoji pozitivizam, da uspostavi jednu vrstu »status i n t e g e r« *i* postavlja tomu *i* osnovu sporazuma, na kojoj bi mogli filozofski novi pokreti najbolje sebi prokčiti put. Pozitivizam u tom smislu naliči tišini; koja se pred oluju pojavljuje; on je sam po sebi borba različitih mišljenja *i* u neku ruku kritična revizija prevazilaženja, svrhi shodna *i* nužna priprava za nove — duhu vremena odgovarajuće — spekulativne pokušaje. Filozofija se po pozitivizmu mora naći u službi pojedine znanosti *i* svoju samostalnu vrijednost potpuno izgubiti. *I*, dok maferializam *i* naturalizam objavljuju, da smo prekrasno duševno napredovali ako prirodnoj stvarnosti dajemo prednost *i* čast, dotlen pozitivizam naglašuje: sve spekulativno jest sujetno, ne uspjela igra slika *i* riječi, što je doduše *u* najboljem slučaju neškodljivo, ali za svakog zastupnika znanosti u svakom slučaju neprilično. Idealizam se postavlja sve toma spomenutim sistemima suprotno *i* pokušava, da stara nastojanja spekulativne filozofije sa najboljim sredstvima obnovi *i* to, upravo pomoću pojedinih znanosti, po kojima izragjuje opsežne *i* vjerodostojne nazore o svijetu *i* životu — ali na idealan način. Idealizam se doduše nastoji uzvisiti *i* nad samo znanje *i* stvarnost, te traži, da prodre u bitnost same stvari, ali kod ishogenja te namjere *i* kod prekoračenja granica na iskustvu osnovanih, postupa sa promišljenjem *i* kritičnom oprežnošću. Slikarstvo *i* poezija naših dana, rješava *i* idealistična nastojanja tako, da se opet

povjerava fantaziji, njoj popušta *i* prilagodijuje te izgleda, da je u filozofiji nastao novi idealizam, koji je pozvan da stare zadaće filozofije opravda *i*, da stvori novo doba idea *i* sustava.

II.

Pozitivizam *i* njegovi glavni zastupnici.

Absolutna. filozofija Schellinga *i* Hegela, podlegle su nasrtaju pojedinih znanosti; iza najsjajnije uzvišenosti, slijedio je njen najdublji pad. Najdjelatnija filozofijska apozicija protiv Hegelove filozofije bio je pozitivizam, koji nije ovih ili onih rezultata absolutne filozofije pobijao, niti je tražio da postavi druge principe, na mjesto metafizičkih izvoda, nego je jednostavno stavio u dvojbeni smisao sve metode *i* pretpostavke absolutne filozofije. Po pozitivizmu nema u filozofiji druge metode, osim one, koju pojedine znanosti usvajaju. Priznate metode pronalaska *i* opisa, te granice znanja, koje za ove discipline postoje, jesu takogjer granice filozofije. Ali pošto su granice pojedinih znanosti, u koliko nijesu formalne naravi, po iskustvu opredjeljene *i* prilagodjene svemu ostalom, što se po iskustvu zamisliti irazumjeti može, to je *i* filozofija po pozitivizmu iskustvom ograničena; ona, je po tomu ili znanost iskustva pored drugih znanosti, ili je teorija iskustvene znanosti.

Početak pozitivizmu nalazimo u Francuskoj *i* Engleskoj: Idealni začetnici toga sustava bili su poznati matematičar *i* filozof A'lembert († 1783.), političar *i* historijski filozof Turgot († 1781.). Nu pravi pozitivizam izgradio je Auguste Comte (1708.—1857.) čije je glavno djelo »Cours de philosophie positive«, koje je od godine 1830.-1842. u šest svezaka izašlo. U ovoj glasovitoj osnovi pozitivizma, razlikuje pisac tri stupnja u razvijanju čovječijega duha: teologijski, metafizički *i* pozitivni stupanj (tzv. Zakon triju stadia). Metafizičko značenje, uz pomoć božanske moći, kao *i* abstraktno hipoteziranje od općih sila, po malo uzmiče *i* ustupa pred potrebom pozitivnog pojmanja *i* pretresanja sviju pitanja našega spoznanja. Svrha znanosti jest po tome iznalaženje prirodnih zakona *i* njihovih redukcija na oblike, po mogućnosti, najjednostavnije. Prama takovim pozitivnim znanostima ima pozitivna filozofija samo tu zadaću, da ih potpomogne, unaprijedi *i* proširi.

Comte — nudi tako raširenje na osnovu sociologije, znanosti o ljudskom društvu. Po njegovu mnijenju time je ujedno postignuto sistematsko prisajedinjenje znanstvenoj spoznaji. Tako isto nalazimo kod njega dvije značajne crte pozitivističkog mišljenja, po kojemu je sjedne strane filozofija jedna teorija znanosti, a s druge strane trebala bi ona da bude sama za sebe jedna znanost. U Engleskoj je postojala osnova pozitivizmu još od Francis Bacona († 1626.).

Već kod ovog filozofa očituje se nastojanje, za izgradnju svrsi shodnih metoda *i* osnova potpunih sistema, po kojima filozofiju stavlja u službu pojedinih znanstvenih poziva. Jedno vrlo oštro isticanje izvjesnih temeljnih poteza ovog sustava, nalazimo kasnije kod filo-

zofa Hume-a (†1776.), u koliko je ovaj antimetafizične tendencije pozitivizma doveo do potpune prepasti. Takogjer u Engleskoj pojavljuje se u 19. stoljeću jedan stalni oblik pozitivizma. John Stuart Mili (1806.—1873.) prijatelj i štovatelj Comte-a, zastupa u svojoj logici smijer pozitivističkog mišljenja.

Baš ova je logika izvanredno zaslužna za teoriju indukcije, po kojoj empirijske znanosti svoj običajni postupak u iznalaženju usvojiše. Uz to je takogjer Herbert Spencer (rogj. 1820.) stvorio jedan opsežan sistem, koji zauzima razvoj misli u svima djelovima, te se to njegovo gledište naziva takogjer i evolucionizam. Ukoliko on osim toga »a b s o l u t n o« kao granicu pojma postavlja, i sve naše znanje na naše predodžbe ograničava, njegov nazor označiše kao agnosticizam i to po njegovom preteći Huxley-u.

I u Njemačkoj nosi jedan dobar dio savremene filozofije karakter pozitivizma. Pod uplivom Kantove filozofije, naročito njegove teorije o spoznaji, te pod dojmom bojazni, da ne propanu filozofijska nastojanja u drugoj polovici 19. stoljeća, stvoriše u Njemačkoj tzv. »Neo-kantizam«, čiji su glavni zastupnici — Fridrich Albert Lange († 1873.), Hermann Cohen, Otto Liebmann, Alois Riehl i drugi. — Kent veli: naše je saznanje ograničeno na područje samo mogućega iskustva; — da znanstveni iskazi o transcendentnome, o stvarima kao takovim, koje izvan granica mogućeg iskustva postoje, — nijesu valjani. Ovaj nazor unesen je i u Neokantizam, te u savezu s drugima učinio je, da je glavnom zadaćom filozofije kritična spoznaja i teorija, dakle nauka o predpostavkama, koje u znanosti postoje.

Tomu je kasnije pristupila i tzv. imanentna filozofija, koja se pridružuje i Kantovoj i Hume-ovoj nauci, te koja povjerava filozofiji zadaću, da proizvodi spoznaje analizira. U ovom smislu zauzeše stanovište protiv metafizike, kao transcendentne filozofije — Wilhelm Schuppe, Johannes Rehmke, Richard Schubert i drugi. Toj struji pripada i tzv. empiriokritizam, što ga je utemeljio Richard Avendrius († 1896.), te koji polazi od predpostavke, da se mi nalazimo naprama jednoj okolici, koja nam sve o sebi izražava i svoj odnošaj naprama nama označava. Po tom nazoru je znanstvena zadaća filozofije, da analizira odnošaj zavisnosti između onoga »ja« i njegove okolice, te očitovanja i onoga, što ga okružuje. U jednom drugom smislu zastupa pozitivizam Teodor Lipps, koji filozofiju smatra iskustvenom znanošću, naime kao psihologiju, te ju kao takovu stavlja prirodnoj znanosti suprotno. Da uzmognemo dobiti općeniti pregled o glavnom značenju pozitivizma u savremenoj filozofiji, te da ga konkretno osvjetlimo, istaknućemo karakteristične filozofijske nazore dvaju modernih i snažnih zastupnika ovoga sustava:

Ernst Mach (rogj. 1838.)

glasoviti fizičar i filozof, stekao je u učenom svijetu više priznanje zbog svoga duhovitog nastojanja o teorijskom izvogjenju i razlaganju na polju eksaktne prirodne znanosti.

Njegovo pozitivističko naziranje, ističe se uzgredno u 4. izdanju njegovog djela »Prilozi za analizovanje osjetila« (1903.), u kome je prvi odsjek toga djela posvećen tzv. -autimetafizičkom opažanju. — Po njemu je sva znanost samo jedna kopija činjenica u mislima. Pod činjenicama on razumijeva sadržaj spoznaje i osjećanja. Kao općenitost obuhvaća on nadalje sadašnja, prijašnja i buduća iskustva i pruža dokaz za sva biti imajuća opažanja — a priori. Ako je jedamput pojam čvrsto ustanovljen, ako je spoznaja utvrgjena, to onda ne treba više podvrgavati daljnjem ispitivanju, nego to može dalje biti izručeno pojedinim individuima ili generacijama i na taj način njima olakšati pregled cijeloga niza činjenica. Od više takovih spoznaja sistematski porredanih izgragjena je i naša znanost. I, pošto se naše iskustvo dijeli na više istovrsnih elemenata, kao osjetila: za boje, glasove, opipe, pritiske itd. to je onda zadaća znanosti, da ove elemente i njihove uzajamne odnošaje prikaže i ustanovi. Jedna jabuka n. pr. ima svoj izgled, oblik, miris i okus, te se može opipati. Ta sva svojstva jabuke čine megjusobnu konstantnu vezu. ;

Ako se uzme sada posmatrati jabuku, kao predmet prirodne znanosti, recimo botanike — ili kao stvar za psihološko opažanje, tada dolazi u obzir samo izmjenična zavisnost jednog sadržaja smisla o drugom, a naročito njihovi odnosi n. pr. prama stablu jabuke, zemlji na kojoj je izrasla, klimatske prilike pod kojima uspijeva itd. dočim suprotno tome zavisnost jabuke, kao subjekta, koji se osjeća, te čutilni organi i duševna stanja, te opažanje i životno raspoloženje — i, tome slično. Kod ovoga primjera stoji stablo jabuke i zemlja iz koje je izrasla u isto takovom odnosu, kao ono »ja« i njegova okolica; dakle opet iste relativne konstantne veze sličnih elemenata. Samo se posebi onda razumije, da i materija nije ništa drugo, nego jedna izvjesna, prirodnim zakonom utvrgjena, veza spoznaja i njenih elemenata — u odnošaju sa svim onim; što je okružuje. Znanost — po teoriji Machovoj — ne gubi ništa time, ako se ono — „nešto«, što je u k o č e n o , s t e r i l n o , p o s t o j e ć e i n e p o z n a t o — i što po popularnom mišljenju istraživaoca prirode, kao materija vrijedi — nadomjesti stalnim zakonom i relativnom konstantnom vezom megjusobnih elemenata. Cjelokupna priroda i znanstveno naziranje izražava obstojnost rečenih veza, a njima odgovara i postojana misao, na kojoj se nagon temelji, preko kojega pojedine činjenice prelaze. I čim je postojanije savezno mišljenje ili utvrgjeniji zakon o tome, to mu i više povjerenja, poklanjamo. Stoga mi slabije postojeće i još nedostatne misli, nastojimo priključiti postojanijim i po višekratnom ispitivanju utvrditi. U tome leži glavni temelj sviju prirodnoznanstvenih objašnjenja. Gdje se naši pojmovi i odluke s prirodom dostatno slažu, da možemo zamišljeni uspjeh sa opažanjem činjenica u sklad dovesti, tude nastane i vjerovanje u pojmove, koji unutar toga u nužnoj uzajamnoj vezi postoje. Nu, mi kod toga poznajemo potrebu u spajanju i šlaga-

nju naših pojmova i to, kao logičnu nuždu. Ovome nazoru Machovu protive se dvije činjenice: prvo teorija o znanstvenom postupku, a drugo tzv. antimetaphizična tendencija.

Mi ćemo se ograničiti samo na slijedeća kritična posmatranja i to u pogledu antimetaphyzične tendencije, dočim na znanstveni postupak uzećemo toliko obzira, u koliko je isti podloga i potporanj za pozitivizam. Stoga ćemo preći i preko relativnog prava u pogledu Machovih nazora, te ih ne ćemo naglašavati. Bezdvojbeno je, da ekonomski principi, naivna kritika, metaphyzička preuzetnost, obrazloženje o prilagodjivanju misli sa opažanjem i druge okolnosti u izvjesnim granicama imaju veliko značenje. Pogrešno je samo to, da ova, po sebi opravdana, gledišta postaju općenita, a tim i u svom primjenjivanju oteščana.

Proti antimetaphyzičnim tendencijama Machovim potrebno je u prvom redu istaknuti, da one odnošaje našeg mišljenja po iskustvu tačno ne odregjuju. Kada bi Machov nazor bio utvrgjen, tada ne bi bilo niti samostalnog značenja, niti samostalnog sregjivanja naših misli. Nu naprotiv i bez dvojbe to obadvoje postoji — i to u širem objamu. Znanost nam pruža, i to vrlo često, neku naknadu našem iskustvu. Ako mi rekonstruiramo jedno historičko djelo, koje nam se izgubilo, ili postavimo osnovu jednog razvitka zemlje, te uzvisinu i poplavu dovedemo u uzročnu vezu sa djelovanjem mjeseca, ili sunce, kao užareno tijelo tekućine držimo, ili ako na osnovu nekih izvještaja nastojimo prikazati sliku davno minulih vremena, — tada mi izvršavamo nešto više nego obično precertavanje i nasljedovanje činjenica; — mi time zapravo proširujemo iskustva u mislima i po mislima. Jedan pogled ili uopće duševno naziranje jest, po Machovoj nauci, jedna činjenica, kao i sve ostale.

Mi sebi predstavljamo prividnu veličinu, stas i oblik, te trajanje u vremenu, pa to uspoređujemo sa onim, što nam je objektivno poznato. Ako u našem opažanju otkrijemo pogrešku, pa onda primjenimo empirijsko pravilo i teorijsku normu, a zatim to dvoje megjusobno razlučimo i iz mnogobrojnih opažanja uočimo sredinu i tu, kao najvjerojatniji izraz činjenica označimo; nadalje, ako iz svakojakih obilježja nove pojave, ili shodne norme ustanovimo, tada postupamo u smislu suverenog razpolaganja i prekoračujemo iskustvo, a to sve činimo da u duhu ne budemo robski zavisni od samoga iskustva, još se više mora naglasiti i ta okolnost, da naše umovanje ima svoju samostalnu odregjenost, jer ne možemo ni na koji način njegovu normu tražiti u činjenicama, koje bi ga tamo tačno obilježavale. Ova samostalna i zakonom označena odregjenost, ne objavljuje se samo u naročitim logičnim principima, koje naše poimanje i naše odlučivanje postavljaju u jedan izvjesni megjusobni odnošaj, već takogjer i u tome, da mi kod pronalazjenja i opisivanja novih pojava, razvijamo jednu veliku i spontanu djelatnost. Bez ikakove priprave u proizvodjanju naših misli, bio bi dakako i svaki eksperi-

menat u tome pogledu besmislen, jer često biva, da se mora u novom spoznavanju i novim putovima kretati, a činjenice nam ne pokazuju, u kojem zajedničkom odnosu hoće, da megjusobno ostanu, ili kako se i kojim redom imaju prikazati i predstaviti. Svaka bi kopia u tome smislu, bio samo mršav i dosadan posao, ako se stvar hoće ozbiljno shvatiti. Upravo za to, što mi aktivno sa našim umovanjem protiv činjenica istupamo te ih dogragujemo i dopunjavamo i to tako, da sadržinu naše samosvijesti, sa unaprijed zasnovanom namjerom, sustavno preragujemo, preostaje nam zadaća znanosti, kao jedna uzvišena, lijepa i samostalna odluka.

Oponšanje ili nasljedovanje je u tome poslu potpuno nedostatno, a naročito ako se samo ograničimo na činjenice stvarnosti, koje često u svijesti očituju samo osjećaje i njihovu zajedničku vezu. Potonji postupak je i stoga nepotpun, usko ograničen i frangmentaran, jer je bez megjusobne veze vremena i prostora u najvećem stilu. Takovom jednom iskustvu ili boljerekuć opažanju, koje počiva na aktu samosvijesti, može biti samo zadaća znanosti, da ga tačno opiše i prikaže. Nu, tada se ukazuje potreba, da se činjenice — koje treba kopirati. — nadopune umovanjem, po kojemu onda i same nestaju i propadaju. Izmegju ovoga mišljenja i onoga, koje još posize dalje za usavršenjem umovanja, ne postoji znatna, razlika, a još manje principijelna suprotnost. Ako dakle naše misli imaju nekim zakonom utvrgjeno i samostalno značenje, zašto onda ne bi mogle i naše spoznaje o realitetima i nečemu tjelesnom biti djelotvorne. Treba samo učinit jedan pokus sa zakonom preloma zraka u optici, ili sa zakonom množidbenih omjera u kemiji, pa ako to primijenimo na osjetila — brzo ćemo otkriti, da će se ti zakoni ukazati, kao suvišni i besmisleni. Mach umuje o neakovim fenomenalogičnim zakonima, u koje bi se imala pretopiti jedamput cijela teorija fizike. Nu, do sada nije ni Machu, niti kome drugome pošlo za rukom, da te zakone pronagje. Obzirom na već utvrgjeno stanje stvari, ne može se ni u buduće očekivati, da će te zakone kogogj pronaći. Dakako — Mach ima druga vrela antimetaphyzične tendencije, a ta postoje na prirodnoj sigurnosti osjećaja, koji sami sebi poklanjaju povjerenje. Ti osjećaji jesu onakovi, kakovi su; na njima se ne da ništa mijenjati ni preinačivati. Ti osjećaji postoje, ili ne; ako su već tu, onda su u izvjesnom i neprijepornom obliku i kakvoći, te postoje onakovi, kakovi jesu. Ako npr. vidim jednu boju, to mi ne može nitko više poricati, da ju ne vidim, jer to je u najmanju ruku za me neosporiva činjenica i sigurnost. Nu, ako naprotiv govorimo o atomima kisika, ili o eteričnom gibanju, to su onda pojmovno shvatljivi predmeti, o čijem značenju i potrebi možemo razpravljati, jer samo ta postojnost posredno vrijedi, pošto takove pojmove možemo prihvatiti samo na temelju opažanja, ili operiranjem naših misli. Stoga i izgledaju take spoznaje, kao nepobitno sigurne i solidne, jer se pojmovno shvaćaju, te se ne mogu staviti na niži stepen spoznaja, na osjećajima osnovanih.

Ovn potonje značenje ne može se pobliže rasvijetliti. Osjećaj pak vida, kojim nam npr. predstavlja jednu boju, — nedvojbeno postoji i to u vlasti osjetila kao organa. I, čim mi počmemo taj osjećaj dojavljivati, opisivati, predstavljati i tvrditi, da postoji, tada odmah dolazi u obzir nešto drugo, tj. neki odnos riječi ili akt mišljenja namjesto osjećanja, iz čega psihološko iskustvo poizlazi, kuje može da bude dvojbeno i neispravno. Ako se hoće ove odnošaje smatrati, kao konačno postojeće, to se odmah ukazuje razlika izmegju predmeta i tvrdnje, a to i ima logični karakter odnosa, te ostaje pri čistim činjenicama, bez ispitavanja, dokazivanja ili kritike. Dakle ovdje može samo o nečemu sigurnome govora biti, i to, ako se odrećemo svakoga konstatiranja, ocjenjivanja i operativnog mišljenja, te se stime zadovoljimo, da smo stanje stvari i ono, što je tomu predhodilo, kao gole činjenice doživjeli. Ova sigurnost prikazuje se tačno na način, kao npr., što se spuž polagano po tlima vuče i njegove osjetljive rogove na sve strane okreće, ili kao što muha — probugjena toplinom sobe — iz svoga zimskoga sna ustaje, te lutajući u nesigurnost — svoju potrebitu hranu traži. Istina, ovo sve pripada spekulativnom pojmanju stvarnosti našega vremena, samo da pronagjemo takvu sigurnost u potpunom značenju, kako bi smo naša znanstvena istraživanja, kao svrhu i cilj naprama svemu tome držali: Dakako ova sigurnost mora biti nepokolebiva, ali ne stoga, što bi svako proturiječje bilo nemoguće. Istina i laž, pravo i nepravo, saglasnost i protivriječje — vrijede uvijek samo po mislima, odlukama, tvrdnjama, — ali nikada ne ostvaruju svoju bitnost na golim činjenicama. Naprama tomu svemu stoje osjećaji kao »r u d i s i n d i g e s t a q u e moles«, iz čega može da bude sve, i ništa, ali koji sami po sebi, niti su sebi oslonac i temelj, a niti laž i prijevara. Iz svega gore istaknutoga može se zaključiti, da takova sigurnost i izvjesnost samo za jednog idividuuma vrijedi i to na taj način da tu sadržinu spoznaje jedan slučajno u svojoj svijesti ima. Preko te sfere ne prelazi ta spoznaja dalje. Nu, to ne može opću vrijednost znanosti utemeljiti, niti nalaz i doživljaj pojedinaca nezavisnim od njija učiniti. Time se samo može označiti ono, što za svakoga postoji, dok osjećaji ostaju i vrijede samo za onoga, tko ih je imao i doživio. A pošto svaka znanost teži za tim, da postavi i utvrdi općenito valjana pravila, to ne može u ovom pogledu, sa gore rečenom »izvjesnosti« i »sigurnosti« imati ništa zajedničkoga. Ako se još postavi pitanje, šta je sadržina i predmet te »izvjesnosti«, onda se može na to samo odgovoriti: — o s j e ć a j .

Nu, moderna psihologija ipak uči, da su osjećaji produkt jedne znanstvene apstrakcije. Elementarna sadržina, kao što su: — jednostavne boje, osvjetljenja, tonovi i zvukovi, - ne mogu se, bez refleksija, istraživanja i usporegijavanja, ni na doživljaje primjeniti. Zbog toga ne može se jednostavno označiti, kao sadržina izvjesnosti sve ono, što se osjeća, ili umno za istinu poprima. Po strogoj nauci znanstvene psihologije jesu takova poima-

nja nešto, što je već bilo i bitisalo, i u čemu se samo sjedinjuju rezultati naše časovite uzbudjenosti, proizvedeni po organima osjetila. Na temelju svega toga posmatranja, dolazimo do zaključka, da Machova filozofija počiva na vrlo nesigurnom i labavom temelju, a naročito stoga, što se oslanja na pojave osjetila, kao iskustva u našoj svijesti sadržanih. Na osnovu toga, ne može se znanstvena spoznaja niti utvrditi, niti razumjeti, jer manjkaju oni odnošaji, koji bi zakonito mogli vrijediti.

Ograničavanje na osjećaje i elemente svijesti, a odricanje sviju realiteta, izručuje i prepušta samu znanost slučaju i samovolji. Psihološki zakoni ušljed toga, istupaju na mjesto eksaktno formuliranih odnosa izmegju objektivno prošloga i same psihologije, koja je čista znanost svijesti, — a to je uopće neprovedivo ili neostvarivo. Na mjesto, da se slijedi i obraguje slobodna znanost duha, i da se u tom pogledu ističu nužni faktori, preuzeti je pozitivizam i sebi usvojio jedan ideal, po kojemu bi i samu znanost drukčije konstruirao i doprinio, da se i ona sama po njemu mjeniti mora.

Umjesto, što je trebao pozitivizam, da sve spekulativne proraščike jednostavno odreže i potraži nužna kriterija za opravdanu obstojnost realiteta, on je pri tomu sa vodom u korita izvrnuo i dijete iz kupke, ušljed čega je pogrešno označio ilegitimitet svega realnoga i pojednostavnjenoga u postupku pri znanstvenom istraživanju i obragijavanju. Umjesto, da je pozitivizam postavio iskustvo, kao jednu izhodišnu tačku, koja se nikada prekoračiti ne smije, te koje ne može biti pouzdana kontrola sviju realno znanstvenih pronalaza, on je odredio kao jedini predmet i svrhu svoga potraživanja i opisivanja samo iskustvo, pa ga time uzdigao na mjesto, koje mu ne pripada.

Na taj način ispoljuje se Machovo nastojanje, kako bi odstranio mnoge postojeće nejasnosti i to: u različiti izmegju spekulativne činidbe i znanstvenih rezultata; — izmegju svrsi-shodnog, ali dvojbenog shvaćanja, i nužne pretpostavke; — izmegju metafizične fantazije i onoga znanstvenoga pojmanja, što razum dopušta i dostojnim drži. To mu nije pošlo za rukom, kao što nije uspjelo ni kritičarima moderne prirodne znanosti, da označe i postave pravu granicu gornjim protivštinama.

Drugi istaknuti i tipični predstavnik pozitivizma jest
Eugen Dühring (rogj. 1833.)

Glasovito je njegovo djelo »N a t ü r l i c h e D i a i e k t i k « — štapano 1865., u kojemu znatno mjesto zauzima teorija o spoznaji. Njegovo stanovište s te strane obradio je još opširnije u drugom djelu — »K u r s u s d e r P h i l o s o p h i e«, — strogo znanstvenih nazora o svijetu i životu, — štampano 1875. — To je djelo sasvim preragjeno 1895. i štampano pod naslovom — »W i r k l i c h k e i t s p h i l o s o p h i e«. Kod toga znanstvenoga posla, sve se vise utvrđuje Dühring u svojoj pretpostavi o duševnom držanju ili duševnom vodstvu „pri čemu se mora polaziti od shodnih, posrednih i temeljnih nazora, o čemu se u ovoj teoriji u

prvome redu i radi. — Ovo njegovo uvjerenje ograničava doduše znatno čisti znanstveni dio njegovih opsežnih izvagjanja. Megiju mnogobrojnim i ostalim njegovim radnjama vrijedno je za nas istaknuti još njegovo glasovito djelo — »W e r t d e s L e b e n s«, koje je do sada u više izdanja izašlo. Po Dühringovom mišljenju — filozofija je najpotpunije usavršeni oblik našega pojmanja, mišljenja i udešavanja životnih principa o svijetu i životu. Filozofija po tome ima zadaću, da nastoji stvoriti jedinstveni nazor o svijetu i da utvrdi principe svestranog i najplemenitijeg životnog načina. Kod izragjivanja takove teorije o prikazivanju svijeta, mora zdrav razum suvereno postupati, a unutar toga svega, mora etika uma imati dominirajuću ulogu. Način i metoda, koju bi u tom pogledu filozofija slijediti trebala, jest pozitivno dogmatična, kojom bi se postupalo pri mjerenju našeg umovanja i kod postavljanja općih pravila. Kao organ filozofije, imala bi pored razuma vrijediti i fantazija. Razum bi dakako imao cijelo vodstvo u svojoj ruci, ali sve u granicama moguće stvarnosti, dok bi fantazija takogjer u pojedinim znanostima, naročito u matematici — pri izvagjanju operacija i kombinacija — poslužiti imala. Kao filozofijski nagon, označuje Dühring univerzalni afekt, pomoću kojega se dolazi do spoznaje i praktične preradbe svega onoga, što se na novo pronagje. Kao izlazna tačka za svu filozofiju, treba da bude stvarnost ili znanost o stvarnosti, — dakle prirodna znanost.

Stoga naziva Dühring ovaj svoj posebni sistem — stvarna filozofija, ili prirodni slistem. Kao predšasnike svoga smjera u umovanju ističe on Schopenhauer-a, Feuerbach-a, a uz potonje i takogjer i Comte-a. Naprama stvarnosti ima filozofija tu zadaću, da je obuhvati i prikaže onakovom, kakova uistinu jest, a uz to treba sve ono, što ne bi bilo stvarno, odstraniti. Ako se pri tome ograniči na prikazivanje po takovoj šemi, po kojoj se samo stvarnost u suštini prikazivati ima, tada je i potpuno saznanje moguće, te je svako skeptično i kritično naklapanje suvišno.

U našem umovanju postoje takovi principi, koji vrijede, bez obzira na predmet i njegovo primjenjivanje na realnost, ili na samu predodžbu. Pri ovakovom posmatranju stvari, ima dialektika samo tu zadaću! dial upućuje razum njegovoj svrsi za stvarno shvaćanje i da njegovu djelatnu sposobnost iznad svake dvojbe postavi. Dühring takogjer priznaje li predodžbe po osjećajima ukazane, kao sposobne za objektivno saznanje. Vanjski svijet sa prostorom i vremenom postoji tako, kako ga mi sebi zamišljamo, premda kod toga moraju i osjetilne kvalitete upotrebene biti. Glavna pravila, koja Dühring uspostavlja za stvarno shvaćanje po kojima se navodno može sigurno izvjesnim putem kretati, jest tzv. zakon »o i z v j e s n o j množini«. Po tome je svalka množina zaišljena, kao nešto svršeno i izvjesno, a to će reći, da u sebi sadržava pojam beskonačnosti. Brojenje množina ili beskonačnosti bilo bi po Dühringu

najnemogućnije protuslovlje. Po ovome zakonu mora broj zbivših se dogagjaja sve do sadašnjosti, bez obzira na vrijeme i vječnost, zaključen i ograničen ostati onim časom, kada tu sadašnjost doživljujemo.

Isto tako mora i nepregledni broj tjelesa u vasioni, u prostoru, za svaki momenat, u kojemu o tome mislimo, za nas izvjestan, ograničen i svršeni biti, pa makar se taj prostor u sebi ti beskonačnost protezao. Iz potonjega slijedi dalje, da proces stvaranja svijeta mora imati svoj absolutni početak i da svaka djeljivost jedine postojeće materije ima i svoj svršetak, koji se odnosi na množim sastavljenih dijelova). Pregijemo li pneko te granice, u kojoj stvaranje svijeta ima svoj početak, tada nailaziimo, po Dühringu, da smo došli do besgraničnosti, u kojoj se više sukcesivno pojedini dogogjaji ne zbivaju. Ova «prabitnost», po kojoj bi mi htjeli negirati utemeljena svojstva o postanku svijeta, jest samo sebi slična i po sebi i u sebi postojana. U toj prabitnosti treba tražiti početak svega onoga, što mi označavamo izvjesnom eksistencijom i magucom predhodnicom. Time nije rečeno, da u toj prabitnosti prestaju sve razlike vrsta, koje se u njoj sadržavaju. Nu, ne mogu se sukcesije odjeljenih proizhogjenja u prabitnosti zamisliti, jer su istovremenite razlike u prostoru, koji nije trebao: nastati, ir za prabitnost takogjer prihvatljive. Da se uzmojnemo približiti tome prastanju, upućuje nas kosmogonična astronomija, tj. historija o razvitku naše zemlje i na njoj živih bića, ukoliko su ista uvijek jednostavnija, obzirom na manje razvijene predhodnice i eksistencije, u prošastim vremenima, posmatrana. Svaka spoznaja i svijest, svako životno uzbujenje, moralo je ipak jedamput imati svoj početak, te čim dalje u prošlost prodiremo, tim nam se sve više objavljuju važne razlike u razvijanju svega, što je na svijetu postalo. Stoga se može sva priroda shvatiti, kao jedan sasvim izvjesni pojam eksistencija i proizhogjenja, koja se u prošlosti nalažahu izjednačena u »prastanju«, a koje se iza toga u budućnosti, u besgraničnosti nastavljaju i protežu.

Stoga je sve ono, što je uistinu stvarno, uvijek i savremeno.

Ono, što je bilo i prošlo, ne može se više kao stvarno označiti. Iza toga slijedi, da ni onoga »p r a - s t a n j a« više nema, jer mi obstojimo i živimo sada unutar samoga procesa daljnijega stvaranja i razvijanja svijeta. Materija i atomi mogu se po tome smatrati, kao ostaivština iza onoga prastanja. Ako su pak ti elementi u stanju prijelaza za novo stvaranje i to u svom absolutnom početku, tada se ispoljuju odmah i daljni akti za nove početke, koji će u procesu daljnijega stvaranja odlučno vrijediti. Ovima novim počecima pripada ne samo fizični pokret, već takogjer i nastupanje života i samosvijesti.

Temeljni oblik svega, što se je dogodilo, jest neprestana mješavina i naknagjivanje jednoga proishogjenja sa drugim. Jedinstvenost obstanka, a još manje

temeljnu razliku izmeđju prirode i prastanja — ne narušava ništa. Mi, moramo zamišljati sebi jedinstvenost u mnogobrojnosti, ali jedinstvenu zajednicu, ili skupinu od više čestica, koje se ne mogu hipotezirati, već ih treba kao osobnu jedinicu odregjivati. Kao zakon sviju promjena, može se uvijek formulirati preobratnje, ope-tovanje i mijenjanje materije u njenim česticama. Nu, uspostava takovih zakona ne protivi se istupanju novih i prividnih oblika. Takove eksistencije i proizhogjenja pripadaju više samosvjesnom razvijanju prirode. Po tome ne stoje prirodni zakoni u protuslovlju preuzimanjem i začecima novih absolutnih početaka.

Naše nas znanje svugdje i uvijek iznevjeri, gdje se radi o postajanju novih pojava u prirodi. Po Dühriingu je u takovim slučajevima napoznavanje tačnog formu-liranja najprobitačnije. Usuprot toga bavi se Dühring sa mnogo zanimanja pitanjem o budućnosti svijeta, te pri tome otkriva dvije slijedeće mogućnosti: ili se mehanizam prirode proteže u beskonačnost, ili se na svoj način preobražava još počam od »prastanja«, koje mu sačinjava pojmovnu granicu. Po Dühringovoj analogiji nije vjerojatna predstavka, da se priroda u svome izvjesnome obliku mijenja i neprestano umnožava, te da se taj proces uvijek nastavlja i u neizmjernost produžuje. Ako svi znaci ne varaju, bivaju sva prirodna stanja malo po malo mirnija, promjene u tome pogledu sporije, dife-rencije umjerenije, a time i za životne okolnosti pogodnije.

Od pojedinih nazora Dühringovih vrijedno je još nekoje istaknuti za karakteristiku njegove filozofije. Iz-megju »poznatog« i »nepoznatog« postavlja Dühring potpunu raznolikost. Elementarna šema svega što je stvarno, zahtjeva tekogjer jedino jedito elementarno us-trojstvo subjektiviteta, što ipak sačinjava elementarno osjećanje.

Razlika izmeđju biline i životinje sadržana je u na-stajanju i ne nastajanju osjećaja, koj idoduse, u stanju pretapanja oslabje, kao n. pr. kod prijelaza jedne elipse u jednu kružnicu u matematici. Vrste životina jesu, kako znamo, pojedine zajednice ili mirujući razredi svoje vrste, kod čega u istoj vrsti nastaju veće životinje po kompoziciji najjednostavnijih elemenata te vrste, a ne proizilaze putem metamorfoze od manjih i nižih kategorija svoje vrste. Po Dühriingu postoji neka paralela izmeđju lašega pojma i umovanja s jedne strane, te fizične stvarnosti s druge strane, pomoću čega mi možemo shvatati onako svijet, kakav uistinu jest. Dühringova se filozofija dodirkiva pozitivizmai u oštrom naglašavanju onoga »neznanja«, koje je našemo shvaćanju postavljeno, kao granica.

Dühring na svoj način osvjetljuje pozitivističke ten-dencije po tomu, što postavlja u isti odnošaj zajednice spoznaju sa životom i djelovanjem, kako bi se u službi praktične zadaće više životnoj svrsi koristilo.

(Nastaviće se.)

Jusuf Tanović:

Mjesec.

Zamišljen je Mjesec naslonio glavu
U drhtave kite dalekih šljivika;
Sjena mu je pala po vodi, u travu
Zamorena, tužna — dokle je vidika.

Zamišljen je. Sanja večeri i noći,
Kada se je sprema'o na dugačke pute
U krajeve strane, kamo ne će doći
Ni putnik, ni ptica. Staze su zasute.

Prepoznaje sebe. Slika mu na vodi.
U odori zlatnoj ka'o u one noći,
Kada je milova'o princez, što vodi
Lozu iz pjene mora. — O, tamo poći!

Šejh Abdul Aziz Čaviš:

Hilafet.

Riječ hilafet datira iz vremena Ebu Bekiri Siddika, neposrednog nasljednika pejgamberova, koji je kao prvi nosio naslov halife, dakle iz 8. stoljeća po Isa pejgamberu. Misli se, da je hilafet po smislu sličan papinstvu. A i je svrha i sadržaj hilafeta druge naravi. Slijedeći izvodi neka nam posluže za razjašnjene pojma hilafet.

Islamu služi kao podloga vjerovanje u jednoga Boga. Na toj podlozi počivaju ne samo vjerska, nego i socijalna i politička načela. Uporaba tih načela u najširem smislu riječi dovela je do toga, da su na Istoku ukinute nepravedne povlastice vladalaca i ple-mića. „Svatko je pastir i za svoje stado odgovoran“, kaže hadisi šerif. Vjerovanje u jednoga Boga u naj-širem smislu ima se tako tumačiti, da je Bog jedini gospodar i da su zemaljski vogje, međju kojima pej-gamberi zauzimlju najodličnije mjesto, njegovi za-stupnici. Poslije pejgambera smatraju se najodlični-jim zastupnicima oni, čije vodstvo donosi narodu najvišu blagodat. Sveta je dužnost svih zastup-nika, slijediti božije zapovijedi. Megju božijim za-povijedima razumiju se ne samo propisi, koji su sadržani u Kuranu i hadisu, nego i pouke islamskih učenjaka, koje počivaju na Kuranu to jest t.zv. Iğma-zakoni, koji se svaki put izdaju već s obzirom na mjesto, i vrijeme. Dužnost je hilafeta, da pouke i tumačenja, koje potječu od raznih naučenjaka, ispita, u koliko su one od opće koristi, te da im pribavi zakonitu moć. Odluka pak o ritualnim pitanjima leži izvan granica hilafeta. Nadalje spada u djelokrug hilafeta uvođenje novih zakona, koje iziskuje mjesto i vrijeme.

Odavle proizlazi razlika izmeđju papinstva i hi-

lafeta. Dok je moć papinstva čisto vjerska, dotle su zadaće hilafeta, premda su obadvije duhovnog porijetla, političke i socijalne naravi. Pošto smo tako prava (kompetencije) hilafeta razložili, pregijimo na svojstva, koja halifa sam ima kao preduvjet za izvršivanje ovoga visokoga zvanja. Temelj, na kojem uopće svako zakonodavstvo počiva, naime osiguranje blagostanja narodne većine, takogjer je i Islamu sopstven. Baš radi toga nije htio pejgamber pred svoju smrt imenovati nasljednika, nego je prepustio narodu, da sam bira. Samo se je na ta ograničio, da je preporučio Arapima, da izaberu njegova nasljednika iz plemena Koreiš, savjet, koji je imao izvjesne razloge budući je pleme Koreiš bilo najmoćnije u Arabiji; ono je bilo prvo, koje je prigrlilo Islam, a njegovi su vogje od vjkada imali čast, da čuvaju (nadziru) Kabu. Radi toga su oni imali veliki upliv kod naroda, te su njihov primjer slijedili sve vogje i vladari, kada su primili Islam.

Kako već spomenusmo, bude imenovan poslije pejgamberove smrti Ebu Bekir halifom. Takogjer su njegova tri nasljednika imenovana od naroda. Kad je Muavija došao na prijestolje halife, učini hilafet nasljednim i osnuje tako dinastiju Omojevića. Povod ovome ne treba tražiti samo u tom, da je htio svojoj porodici osigurati hilafet, nego je pokušao prije svega, da time očuva interese općine. Islam se je naime megjutim daleko po svijetu raširio, te biranje halife od naroda, koje je trebalo provesti radi ograničenog broja vjernika, nije se više moglo smatrati shodnim za veliki dio plemena, koji su bili prostorom daleko udaljeni jedan od drugoga. Tim je hilafet, što je učinjen nasljednim, otrgnut od svih političkih zadjevica i prepiraka. Od vremena Omejevića padao je hilafet doduše različitim dinastijama, ali je ipak uzdržano načelo nasljedstva.

Samo su u vrlo rijetkim slučajevima bili izbori za hilafet, tako za vremena Muavije II., koji je iz zdravstvenih razloga odstupio od hilafeta, bez da je imenovao zastupnika; on je šta više narodu savjetovao, da mu dadu za nasljednika najsposobnijeg čovjeka. Nazor o nasljedstvu hilafeta pokazao se je tokom vremena vrlo korisnim za Islam. Prije svega učinjen je time konac nutarnjim borbama za ovu visoku čast, koje su se dogagjale za vrijeme Muavije i Alije, Abdulaha ibn Zubejra i Hasana i Huseina, sinova Alijinih. Jasno se vidi ova prednost, od kada je Sultan Selim godine 1517. imenovan halifom. Od tada je hilafet u porodici Osmanovića nasljedan te od toga doba nema više u islamskim zemljama nikakve borbe za hilafet. Mjerodavan je sud halife Omera II. glede jedinstvenosti hilafeta. Kada su se sastali muslimanski vogje, da imenuju prvoga halifu poslije smrti pejgamberove te kada je Hubab ibn Munsir kao zastupnik grupe Ansari predložio, da se izaberu dva halife — jedan iz plemena Koreiš, a drugi iz plemena Ansarija rekao je Omer poznate riječi: „Za dvojicu neće nikada biti mjesta“.

Ali na štetu muslimanskih naroda nije se uvijek slijedilo načelo o jedinstvenosti hilafeta. Tako je bio u isto vrijeme hilafet Omejevića u Španiji, Alevića u Marokku, Fatimovića u Egiptu i Abbasovića u Bagdadu, te su često trajale borbe megju ovim raznim hilafetima. Da su bile sve ove islamske zemlje ujedinjene pod jednim hilafetom, onda bi ovo mnogo pridonijelo njihovom napretku i blagostanju te bi tako bile izostale sve nesretne unutarnje trzavice.

Često se je u islamskim zemljama učvrstio nazor, da se hilafet smije povjeriti samo takim ljudima, koji imaju za to potrebna svojstva u velikoj mjeri. Ovo je mišljenje potaklo halifu Abbašija, da preko Imama ibn Bekir el Bakilanije, izda fetvu, da se hilafet oduzme plemenu Koreiš, pošto članovi ovoga plemena nemadu više sposobnosti, da udovolje zahtjevima hilafeta. Da su hilafet imali Koreiši, pripisivao je ovaj halifa samo njihovoj ličnoj sposobnosti za ovo zvanje te je postavio načelo, da se odreknu hilafeta, čim ne budu u stanju ispunjavati dužnosti, koje iziskuje hilafet. Kad je moć Omojevića u Andaluziji počela opadati, te kada više nijesu bili u stanju, da uzdrže ugled hilafeta, preuzmu hilafet na se muslimanski principi iz Berberije i podržavaju ga više stoljeća. Oni su pripadali dinastiji Mohjeddin i Beni Merin u Sadani. Velike su bile zasluge, koje su oni iskazali islamskim zemljama. Pod njihovom je vlašću svagdje nastupio red i organizacija na mjesto pobuna i razdora, koje su bile zahvatile korijena u islamskim zemljama, koje su trpjele od tuggjinskih nasrtaja. Osobito za vrijeme halife Abdul Mumin ibn Alije doživjele su islamske zemlje vrijeme napretka i cvata. Megju halifama, koji nijesu pripadali plemenu Koreiš, te kojima Islam ima mnogo da zahvali, osobito se ističe Jusuf ibn Jakub-el-Mansur, koji je živio u 13. stoljelju, te sultani Selim i Sulejman. Svakako uči cijela povjest Islama, da Islamsko blagostanje najbolje napreduje, ako je čast hilafeta u rukama čovjeka, koji je za to sposoban, bez obzira na to, da li pripada plemenu Koreiš ili drugim porodicama.

Ovdje svakako leži i razlog, da egipatski i indijski Muslimani neće da priznadu šerifa od Meke, Huseina' halifom, premda Engleska nastoji već dugo svim svojim uplivom, da mu ovu čast osigura. Svijestan toga, da je njegova zemlja presiromašna, a da bi mogao hilafetu pribaviti ugleda, koje to zvanje iziskuje, ipak se nije Husein usudio, da se sam proglaši halifom. Ta on znade, da je u svojim primitcima — u koliko ga Englezi ne pomognu — ovisan od dragovoljnih darova vjernika islamskih zemalja, te da ona sva vrela, koja mu stoje na raspolaganju, usprkos Engleske ni iz daleka ne dotječu, da bi mogao razviti sjaj i podržavati ona moćna sredstva, koje hilafet iziskuje.

Preveo S. b. H.

Hazim Muftić:

Verifikatorove bitješke.

Sa skupštine prije rata.

Predsjednik otvara skupštinu nakon što je ustanovio da je prisutan dovoljan broj članova.

Tajnik iznosi drugu tačku dnevnoga reda, ali Haris predlaže, da se prije toga izaberu verifikatori. Nakon duljeg rječkanja, bude izabran Odžaković i Rifatović.

Opet tajnik prelazi na drugu tačku dnevnog reda i veli, da je 28. augusta to u odboru zaključeno.

Ustaje H. Salkić i odobrava, ali primjećuje, da je odbor učinio netaktičnost, što je ovo stavio kao drugu tačku. Berberović pita, kakva je to netaktičnost? I. Punić predlaže da se ovo najprije primi a onda da se ide u debatu. Prima se!

Predsjednik predlaže, da se izaberu dvojica, te odu i dovedu počasnog člana, neka ovaj nastavi skupštinu.

Haris odbija, jer veli da zaključak glavne skupštine izvršuje budući odbor.

Tajnik ustaje i prelazi na treću tačku dnevnog reda.

Obrazlaže, da se ova skupština nije mogla po pravu prije održati zbog odsutnosti blagajnika u, izvješćuje kroniku društvene godine.

Haris traži, da se opširnije skupština izvijesti glede društvenih tražbina.

Odbornik Osmanbeg se ljuti i veli da govornik bunji jer — misli —, da ispred samog sebe govori.

Glasa se i većina je za čitanje opširno.

Haris upada, da je Rifatović imao više duga. Obrazlaže mu se, da je to bilo u novembru. Revizor kaže, da je pravo tajnik kazao, ali da je samo jedan revizor postojao. Haris predlaže, da se izabere odbor ad hoc, koji će blagajnu pregledati i do deset dana budućem odboru podnijeti izvješće. Prima se i na dalje predlaže u taj odbor: Željezovića, Rifatovića i Odžakovića; — Prima se.

Selimbegovih 20 K. — Eglen!

Odžaković veli, da ako je to interpelacija, onda joj nije mjesta, jer nijesu interpelacije na dnevnom redu, a ako je debata glede blagajne, onda je suvišna, jer je izabran odbor ad hoc.

Haris veli, da to nije ni jedno ni drugo, nego, odgovor na upit blagajnikov, je li će se njegov izvještaj o blagajni odobriti.

Tajnik popravlja i veli, da je njemu s tim bilo me-ram samo prijeći na slijedeću tačku. Glasovi: o, dobro, dobro! — ne primamo i ne odobravamo blagajničkog stanja, a može se preći na slijedeću tačku.

Knjižničar izvješćuje stanje knjižnice.

Interpelacije:

Hasanović želi da se prije interpelacija još podnese izvješće kućnog nadzornika.

Nadzornik Berberović pardonira, da je on zaboravio i podastire svoje izvješće.

H. Halkić traži inventar.

Ostavlja se to novom nadzorniku po Harisovu predlogu,

Predsjednik javlja, da su sad na dnevnom redu interpelacije.

Kurahović opet pogrijava 20 K Selimbegovih.

Predsjednik hvali tajnika, Kurahović i Haris vele mu, da se odbor ne treba sam hvaliti.

Haris se osvrće na Rifatovićev govor i ogragjuje se proti njegovoj polemici, jer on ima pravo interpelirati i moli da se glasa njegov predlog: dali se prima na znanje tajnikov odgovor.

Glasovi: nije prav tajnikov odgovor. . . . Glasa se na razne načine. Nesporazum!

Oblasni povjerenik izražuje negodovanje radi zbrke. Odžaković obrazlaže i žali da je došlo do zbrke i moli da se skine s dnevnog reda. Haris povlači svoj predlog, (ali se ogragjuje proti čitanju bukvice).

Ostaje se na tome, da je povučen njegov predlog.

Tajnik izjavljuje, da je on ovim podnesen i moli da se nikako predlog ne povlači.

Nakon duge debate I. Punić moli tajnika da odustane, da se ovim ne bi Stranke pravile.

Tajnik pristaje i mir se postigao!

Odžaković mu zahvaljuje i veli, da je s ovim jedna mrlja dignuta između društva. Haris se na to ogragjuje, da on ne prima lekcija. Odžaković veli, da se njemu ne daju lekcije, ali da ponavlja to pred skupštinom, da je to u istinu bila mrlja!

I. Punić pita kako se je riješilo na prošloj sjednici glede A. Punica i A. Zengjilovića?

Knjižničar razlaže: Zengjilović je primljen kao novo pristupljeni član.

Čita se pragraf 10.

(Predsjednik mu veli: »ma nisi ti svršio riječi!«)

Nadzornik Berberović veli, da je Selimbeg pozivan, pa nije htjeo doći, a odbornici nijesu policaji. Knjižničar veli isto tako.

Haris predlaže, da se to suspendira. Usvaja se!

Haris interpelira, kako je to došlo, da se je blagajna 2 put predavala podvorniku, a da se o tom zapisnik nije vodio?

Tajnik odgovara: nije istina, da je blagajna dva puta predavata podvorniku, nego jednom. Prvi put jest tajniku bez zapisnika, a drugi put doduše podvorniku, jer tajnik je onaj drugi put pratio brata, te nije mogao stici na vrijeme, jer je među tim bivši blagajnik bio odputovao.

Havis (žestoko!) pita, kamo zapisnik o tom primitku i dostavnicama?

Tajnik pošto je notirao svoj odgovor, nije mogao nove upadice upamtiti.

Odžaković predlaže, da se to skine s dnevnog reda, pošto je odbor bio mazur zbog odsutnosti blagajnika.

Haris upada i veli, da on interpelira tajnika a ne blagajnika.

Odžaković dalje dodaje, da je baš za to odbor bio mazur!

Rifatović dugačko razlaže, da je to suvišno!

Mehmedović konstatuje, da je Rifatović nepovoljno govorio o odsutnom blagajniku, a poznato mu je, da je odbor bivšem blagajniku pismeno u zapisniku dao priznanje.

Rifatović se popravlja, a Mehmedović se zadovoljuje! Nejasan §. 10.

1. Punić pita?

Berberović dokazuje, kako je bilo na onoj sjednici, na kojoj se je A. Punić zahvalio.

1. Punić želi, da skupština riješi, hoće li se Zengjilović i A. Punić smatrati kao da su opozvali svoj istup?

Ganibeg veli, da je neko Zengjilovića oblijetao, da se povrati (opozove).

Glasovi: Prima se!

Knjižničar upozoruje, da se to kosi s pravilima Mehmedović upozoruje na Ganibegove riječi. Knjižničar kaže, da oni nijesu poznavali pravila.

Predsjednik: »Bir istupi, odmah više nije član!«

Mehmedović opet predlaže, da se u interesu društva glasa, hoće li se ona dvojica smatrati, kao da nijesu istupili.

Haris razlaže, da se izbjegne pogreški proti pravila, neka se pokloni onoj dvojici upisnina.

1. Punić veli, da se ne radi o upisnini, nego o tome, da li su ona dva članovi? — Moli glasanje.

Knjižničar primjećuje, da se to protivi pravilima.

Skupština usvaja, da se A. Punić i Zengjilavić imadu smatrati kao stari članovi, pošto su povukli ostavku!

(I. Punić ponovno konstatira, da je ona sjednica — u kojoj je bila primljena ostavka A. Punica, bila nezakonita, jer nije bilo dovoljno članova odborskih prisutno!

(Ovaj čas A. Punić dolazi na skupštinu u sahat: 10 prešao 10 m!)

Oblasni povjerenik veli, neka se zabilježi: »Po-što su po-vuk-li os-tav-ku!«

Rifatović pita, hoće li se u okviru ovih pravila i u buduće svak moći smatrati starim članom, ako potegne svoj istup?

— Hoće! —

Kuraković interpelira, za što je predsjednik pri otvorenju, skupštine spomenuo Husejnagu Čilimovića, da mora izaći, jer nije još primljen kao član?

Debatira se. Predsjednik obrazlaže, da je mislio obćenito. Čilimoviću se izrazuje zadovoljština!

Zuca se.....!

Podjeljuje se!

Izbor novog odbora.

Stari tajnik predlaže, da se predsjednik bira per aklamacijam!

Punić A. veli, neka sve bude pismeno!

Punić I. i Željezović galame i izazivaju se. Mire ih.

Predsjednik zvonu. Mir nastaje!

Prelazi se na biranje odbora tajno ceduljama!

(Primjedba: Verifikator nam dalje nije pobilježio imena novo izabranih odbornika, nego je samo, — valjda da prikaže psihologiju skupština, — na kraju svojih bilježaka napisao ove retke: »Svi istaknutiji članovi starog odbora su pali, a u novi su izabrani većinom polemičari i interpelanti!)

M. E. Dizdar;

Nastavni zavodi kod starih Arapa.

(Nastavak.)

Učenjački klubovi i biblioteke kao učilišta filozofije i prirodnih znanosti.

Muslimani su najprije učili filozofiju po djelima Platona (Eflata), Arestotela (Erestetalisi) i njihovih tumača!, a onda je tumačili i razjzajšnjavaivali u svojim djelima. Flozofija je tada obuzimala logiku, psihologiju, metafiziku i prirodne nauke, ali se rijetko koji islamski učenjak bavio samo ovom filozofijom, obično se svaki bavio još i medicinom i astronomijom.

»Dok su se jedni bavili ovim filozofskim znanostima ka otakovim na pr. Kindi, Farabii, Ibni Sine i dr., drugi su nastojali, da filozofski nauk dovedu u sklad sa islamskim dogmama i da ih time potkrjepljuju. Tako nastaje posebna grana islamske vjerske filozofije (Ilimi kjelam), u kojoj se prdstaviše Zemahšerija, Bakillanija, Ešarija i slavni Gazzalija.

»Slobodounjnajci«, koji su se bavili proučavanjem filozofije i prirodnih nauka uopće bez obzira na njihov sklad s dogmatikom, bili su: nekad i poprijeko gledani od strane strogih vjerskih učenjaka i s njima složne mase, prigovarailo im se i raskolništvo, a bilo je vremena, kad ih ni državna vlast nije trpjela. Ne smijući u takim prilikama javno u džamiji držati svoja predavanja, krili su se oni po »tajnim učenjačkim zborovima« i tu studirali. Njihova djela i nauka: nijesu ipak ostajala tajnom; za čas su se raširila po čitavom istočnom svijetu.

Takovo učenjačko društvo ustrojilo se je u Bagdadu sredinom IV. stoljeća; pod imenom »Ihvanus-safa« (Čista braća). Brojilo je oko 50 članova, megju njima Ibni Mašer El-Busti, Ibni Harun Ez-Zengjami, Zejd ibni Rifaa, Mehregjani i drugi. Njihov nauk i filozofski pravac, što su ga u 51 djelu (risali) prikazali, zatajivši megjutim svoja imena, daje najpodpuniju sliku čiste islamske »filozofije«, koja ne stoji ni u kakvoj opreci sa

vjerskim dogmama, nego temeljeći se na logici, moralu i prirodnim, zakonima stoji i danas tajko uzvišena. Njihova djela i nauk nagjoše u kolu racionalista Mutezilija oduševljenim pristaša, koji ih preneseše na sve strane islamskoga svijeta.

Kroz kratko vrijeme donese ih Ebul Hakjem El-Kermani (umro 458.) u Španiju, gdje padoše na mnogo plodnije tlo. U Španiji se i prije toga gojile svjetske znanosti, kao i na istoku, ali se prava filozofija tek sada poče širiti. Dvor halifa i samostalnih vladara malih državica (muluki tavaif) bio je i ovdje zaštitnik znanosti i podupirao učenjake. Iza Jahja El-Kurtubije (umro 315.), Ebul-Kasim El-Madžiritije (umro 398.), Ibnus Semah El-Garnatije, Ibnussaffara, Zehravije i drugih, koji se prije proslaviše, javiše se sada Ibni Badže (Avenpace), Ibni Rušd (Averroes) i Ibni Tufejl sa svojim djelima o filozofiji, koja su u Evropi uživala najviši autoritet i bila temeljna djela sve do preporoda.

Učenačkih društava, kao što je Ihvanus-safa, bilo je još, ali je mnogo više bilo učenačkih sastanaka (medžalisul-ilm), koji su se obdržavali na dvoru kod halife, u kućama velikih dostojanstvenika i prijatelja znanosti. Tu se sastajali savremeni učenjaci svoje struke i raspređali zapletena pitanja. U tomu su prednjačili halife, koji su poznati kao veliki ljubitelji znanosti. Među ovima zauzimaju prvo mjesto kao promicatelji filozofije i svjetskih znanosti uopće Memun, bagdaski halifa (198.—218.), Hakjem, halifa u Španiji (umro 366.) i H a k j i m, Fatimović, emir u Egiptu (umro 411.), A b d u r R a h m a n II., emir u Španiji, bio je takogjer veliki zaštitnik znanosti uopće, a filozofije napose, a i Mansur i H a r u n i R e š i d, samo u njihvo doba ne bijahu još raširene filozofija i prirodne znanosti, pa su oni mogli podupirati samo vjerske znanosti i medicinu. Halife, koji su bili ljubitelji znanosti, okupljali oko sebe sve znamenite učenjake svoga doba, podupirali ih na svaki način, nagragjivali ih za njihova djela i tako unapregjivali i gojili samu znanost. Rado su slušali učenjačke rasprave i diskusije, koje su priregjivali u svom dvoru, a mnogi od njih učestvovao sam u tim raspravama.

Osim u javnim i privatnim učenačkim klubovima i sastancima studirala se filozofija i prirodne znanosti i u javnim i privatnim knjižnicama, kojih bijaše sva sila. Najpoznatije bijahu »Bejtul-hikjmet« u Bagdadu, »Hizanetul-Kjutub« i »Darul-hikjmet« u Kairu i velika knjižnica Hakjema (350.—360.) u Kordovi.

Misli se, da je Haruni Rešid osnovao knjižnicu »Bejtul-hikjmet« u Bagdadu i sakupio u nju sva djela, što se dotada bila prevela s tugjih jezika (najviše o medicini) i što su islamski učenjaci pisali o vjerskim znanostima. Kad je došao na vladu Memun, zasnuje prevagjanje stranih djela u veliko. Mnogobrojni prevodioci, većim dijelom kršćani, neprestano prevagjahu na arapski jezik sve, što se u državi našlo u grčkom, sans-kritskom, perzijskom i indijskom jeziku, a halifa im rad

bogato nagragjivaše. Tu se kupili osim prevodilaca još mnogi prepisivači (mussah), koji su prepisivali djela za se ili za prodaju, učenjaci i pisci, koji su tu študrali i raspravljali. Tu je mnogo dolazio znameniti matematik-čar Harizmija, astronomi Jahja Mevsilija, sinovi Šakjirovi i mnogi drugi. Tom knjižnicom upravljao je posebni upravitelj (sahib), a najznamenitiji bijaše Sebi ibni Harun, gorljivi perzijski nacionalista.

Bagdadlije su slijedile u tom halifu Memuna i osnivale više i manje knjižnice. Između ovih je bila najpoznatija knjižnica vezira Sabur ibni Erdišira, podignuta 381., u kojoj je bilo više od 10.000 djela. Ova je knjižnica bila u Kerhu, jednom dijelu grada, koji je izgorio 447. kod provale Seldžuka. Sakupljanjem knjiga poznat je i halifa Nasir (umro 622.).

Za Memunom se povodili i drugi vladari islamskog svijeta. U Španiji je bio Hakjem u mnogom sličan Memunu; ali ga je u sakupljanju knjiga i pretekao. On se isticao kao veliki ljubitelj znanosti, a sakupio je u svoju knjižnicu, što nije niko do tada. Posebni agenti njegovi abilazili su po cijelom istoku i plaćali veliki novac za razna djela. Njegova bogata knjižnica bila je smještena u naročitim prostorijama dvora, a imala je i posebnog upravitelja i nadzornika. Veli se, da je tu bilo 44 popisa pjesničkih divana, svaki popis od 20 listova. Uzmimo, da je na svakoj stranici po 25 imena, to bi broj samih divana izašao na 44.000. A gdje su onda ostale grane znanosti? Ibni Haldun i Mekkarija drže, da je tu bilo preko 400.000 svezaka.

Za svojim vladarom Hakjemom povodili se velikaši države i naroda, pa se natjecali u podizanju knjižnica. Veli se, da je u samoj Granadi bilo 70 javnih biblioteka¹). Španjolci su, veli se, imali bolest sakupljati knjige, to je bilo kod njih vanjski znak gospodstva i ugleda. Kordovaska knjižnica počela je propadati za opsade od Berbera, a potpuno je uništena kod provale Kršćana.

Egipatski vladari Fatimovići nijesu htjeli u tom izositajati iza bagdaskih i španjolskih halifa. Aziz bil-lah, II. halifa, osnuje na pobudu svog vezira Jakub ibni Kelsa veliku biblioteku, koju prozove »Hizanetul-kjutub« (riznica knjiga), u kojoj se kasnije nakupilo, kako se pripovijeda, preko 1½ milion svezaka, među njima 3.400 samih mushafa, zlatom iskićenih pisanih Kurana, 6.500 djela o filozofiji, matematici i astronomiji²). Naravno, da je ovdje bilo i vrlo mnogo primjeraka jednog te istog djela, vjerojatno, da se taj broj odnosi na sve knjižnice, koje su bile smještene u dvoru, dakle ne samo u Azizovoj knjižnici. I ova je knjižnica propala kao i druge. Nešto je spržila vatra, nešto odnio Nil, a veliki dio izbačen u Saharu, gdje su ga vjetrovi nosili, a od kože na koricama pravio svijet obuću. Salahud'dlin je zatekao tu samo 120.000 svezaka.

¹ Dj. Zejdan: Tarihut temeddun: III. 208.

² Ib. III., 209.

Hakjim bi emrillah podigao je 395. u blizu zapadnog dvora u Kairi knjižnicu, koju je nazvao »Darul-hikmet« ili »Darul-ilm«, i koja je imala služiti svijetu za čitanje, studiranje i pisanje, baš kao i Memunova knjižnica u Bagdadu. Ova je bila još bogatije uređena za posjetioca, sluga i nadzornika bilo je dovoljno, tu sve pisace potrebe. Osim toga postavio je on i učitelje za razne struke, astronome i liječnike, koji su bili plaćeni, da podučavaju svijet, što dolazi. Posjetiocima je bilo dozvoljeno da tu drže predavanja i raspravljaju o spornim pitanjima. To je katkada dovelo i do nereda i najposlije dalo povoda Efdalu-ibni Emirul-djujušu, da (510.) dokine tu povlasticu, koju opet iza njegove samrti uvedoše, ali sada ograničeno. I tu je bio ne manje od 100.000 svezaka. Salaluddin je oborio ovu knjižnicu i podigao tu medresu šafijskog mezheba, koju Ibni Hal-dun naziva »Darul-marifet«.

U Siriji ne bijalše za dugo znamenitih knjižnica, jer Abasovići ne polagahu na Siriju velike važnosti. Kao jedna od velikih knjižnica spominje se ona u Tarabalsu, koju su križari poplijenili 502. Kad je Nuruddin Zengi zavladao, podagao je u Siriji pored medresa i javne knjižnice, koje su nosile njegovo ime Elhazainun Nurrije. Tako je činio i Salahuddin.

Ni istočne pokrajine bagdadske halifeta nijesu zaostajale mnogo iza zapadnih, ali danas ima premalo vijesti o tomu. U Horasanu, gdje su ugledale svijet prve medrese, bilo je sigurno dosta i knjižnica. Jakut navagja u svom »Mudžemu«, da je vidio u Mervšahdžanu 20 knjižnica, kojima brojem knjiga nije bilo para na daleko. Veli, da je on u takoj jednoj knjižnici, u kojoj je bilo 12.000 svezaka, studirao.

U Transoksaniji (Ma veraem-Nehr) bio je takogjer lijepih knjižnica. U Buhari je bila znamenita knjižnica Nuh ibni Mansura, sultana Buhare, u kojoj je učio slavni Ibni Sina, koji za tu knjižnicu veli: »Tu sam vidio knjiga, koje mnogi ljudi ni po imenu ne poznaju«³). U Meragi je podigao Hulago glasovitom Nasiruddin Tusiji knjižnicu, u kojoj je bilo preko 400.000 svezaka.

Ovo su najznamenitije javne knjižnice, koje utemeljiše halife i sultani, da se njima služi i koristi svako ko želi. Osim ovih bio je još sva sila knjižnica, koje su pripadale medresama, bolnicama i džamijama i u kojima su sakupljane knjige one grane, kojoj je namijenjena dotična medresa i džamija. I ove su bile lijepo uređene, imale svoje upravitelje, a neke bile i vrlo bogate.

Pored ovih javnih knjižnica bilo je vrlo mnogo i privatnih; učenjaci su kupili pod svoj krov razna djela, da im je sve pri ruci, a bogataši se natjecali u tom. Sahib ibni Abbad je imao knjižnicu, za koju je trebalo 400 de-va da je prenesu, Muvefekuddin ibnul Matran imao je u svojoj knjižnici 10.000 svezaka i tri prepisivača, Emi-

³) U ovoj je knjižnici bio posebni odio za grčku filozofiju i privatne znanosti. — Müller: Der Islam in Morgen- und Abendland 11, 47.

nuddevletova knjižnica brojila preko 20.000. Još se spominju mnogi kao: Feth ibni Hakan, Ibnul kifti i drugi. Ebu Temmam, gilasovitii pjesnik i sabirač antologije Hamasa, na svom putu nagje u Hamadamu gostoprinstvo kod jednog ljubitelja znanosti, gdje je ostao dulje vremena, jer snjegovi bijahu zavalili putove. Biblioteka tog prijatelja bila je tako velika, da je on tu sastavio četiri velike antologije, megu njima Hamasu¹), (Nastavit će se).

Nedžib Čardžić:

Ali Baba i četrdeset hajduka.

Drama u pet činova.

Po priči iz Hiljadu i jedne noći.

(Nastavak.)

Prizor peti.

A l i B a b a i M o r g i j a n a.

Ali Baba: (dolazeći): To nikako ne mogu vjerovati.

Morgijana (pokazuje na vreće): Eto vidite gospodaru, pa ćete odmah vjerovati.

Ali Baba (pipa po vrećama): Imate pravo draga Morgijana. Dakle to su zaista bili hajduci sa harambašom. Samo da mi je još znati, je li on sada gore u kući.

Morgijana: A ne gospodaru. On čim je vidio, da mu je izginulo društvo, odmah je dao tabanima vatru.

Ali Baba: Biva pobjegao?

Morgijana: Da gospodaru. On je po svoj prilici izišao u aviliju, da ih pozove, kako bi na nas navalili. Čim je vidio, da su svi do jednoga umoreni i ugušeni, pobjegao je.

Ali Baba (gleda u nju): Oh, Morgijana, kako da te za ovo sve nagradim? Prije si mi spasila život, kad si oni njihov hajdučki znak na našim vratima spazila, te ga na onako vještački način beskorisnim učinila.

Morgijana: Dragi gospodaru, ja zato ne tražim nikakve nagrade. Ja sam time samo svoju dužnost vršila. (Pobježe u kuću.)

Ali Baba: Bog dragi neka ti podijeli svaku sreću, razumna i blagoslovljena djevojko! (Odlazi.) Zastor padia.

ČIN V.

(Dogagja se nakon nekoliko mjeseci u kući Ali Babe. Soba uređena kao u III. činu.)

Prizor prvi.

A l i B a b a s a m

Ali Baba (sjedi na sećiji i puši na svoj čibuk): Oh dragi Bože, kako to vrijeme brzo prolazi. Ko mutna vo-

¹ Brockelmann: Geschichte der arabischen Literatur 87.

da. Odkako je moj rahmetli brat Husein umoren, prošlo je već osam mjeseci, a čini mi se sve, kao da je to jučer bilo. Oh kad se god sjetim onog kobnog događaja, trnci mi upravo progju kroz tijelo. Alt opet hvala Bogu, dobro je ipak bilo, kako je inače moglo biti. Mogao sam i sam tada da vrlo lahko stradam u onoj špilji. Pa opet oni posljednji dogagjaji kod moje kuće, kaj Morgijana uguši uljem ono četrdeset hajduka. To će sve ostati neizbrisivo u mojoj pameti. Ovoj junačkoj i oštroumnoj djevojci biću do smrti zahvalan. Bog je tako htio a ona je beli sevep, da sam danas zdrav i živ.

Prizor drugi.

Ali Baba i Faik.

Faik (dolazi): Nekako danas nema svijeta, pa ja zatvorih naš dućan i dogjoh kući.

Ali Baba: Pa nek si sine, kad je tako. Sjedi bar, pa da progovorimo koju riječ o našim poslovima!

Faik (sjeda na sećiju): Baš sam i htio oče, da s tobom danas o nekim našim stvarima progovorim,

Ali Baba: E, bujrum sine!

Faik: Ovi mi je dućan za današnji naš posao tijesan, te bi ga trebalo raširiti.

Ali Baba: Pa dobro sine, naći ćemo sjutra ili prekosjutra majstora, pa nek proširi dućan. A veliš da posao dobro ide.

Faik: Vrlo dobro ide i to svakim danom sve bolje i bolje. Istina ima ih nekih, koji nose na tefter na vjeresiju, ali ja za njih nemam ni najmanje brige, da ne će platiti, čim se dočepaju para.

Ali Baba: Eh, što bi sine drugo? Ko hoće da bude trgovac, treba da trpi i vjeresiju. A kako radi oni tvoji komšija hodža Husejn?

Faik: Pa dobro i on radi. Prilično i on ima svojih mušterija premda je prije mjesec dana otvorio dućan.

Ali Baba: On nije odavle, kako mi se čini, već iz daleka.

Faik: Iz daleka je on oče. Iz Misra, rečemi, da je došao.

Ali Baba: Vala odakle; je, da je, lijep je čovjek. Meni se baš svigja.

Faik: I meni se oče veoma svigja. Eto kroz ovo kratko vrijeme, otkako je došao u naše mjesto i otvorio dućan, mi smo se zavoljeli, kao da smo rogjaci ili braća.

Ali Baba: Baš sam i ja to opazio. Cesto sam ga viggjao u posljednje vrijeme u tvom dućanu.

Faik: Ma nema toga dana oče, da on ne dogje u moj dućan, ili da ja opet ne odem njemu u dućan na razgovor. A više puta, kad nema velikog posla, zatvorimo malo ranije pred noć dućane i odemo malo kuda prohodati.

Ali Baba (dosjeti se): Znaš sine, što mi sada na um pade. Ti ćeš otići sada pa se uvrati hodži Husejnu; i pozovi ga nama noćas na večeru.

Faik: Baš sam ti htio oče, još prije o tom da govorim, kao bi ga jednom prlikom pozvali na jelo. I ja sam

mu bećao, da ćemo ga pozvati na večeru, ali ma on reče, da ne jede slanijeh jela.

Ali Baba: Eto danas je baš najzgodnije da ga pozovemo. Ja ću kazati Morgijani, da ćemo imati musafira, pada pripravi malo bolju večeru bez slanijeh jela.

Faik: Dobro oče. Ja idem, da go pozovem (odlazi).

Prizor treći.

Ali Baba i Morgijana.

Ali Baba (viknu): Morgijainta! Dogji ovamo!

Morgijana (dolazi): Evo me gospodararu, što želite?

Ali Baba: Pozvao sam onog trgovca hodžu Husejna nama na večeru. Hodža Husejn je čudnovat čovjek. On ne voli slanijeh jela. Za to, koliko je moguće, neka budu jela bez soli.

Morgijana: Tamam gospodararu. Ja ću pripraviti lijepu večeru. (U sebi: Takvog čovjeka, koji ne trpi soli u jelima do sad čula ni vidila nijesam.)

Ali Baba: Da, draga Morgijana. Osim toga, da se požuriš s večerom, jer se već približuje noć. Ako što uzmanjka, pošalji Abdullaha u čaršiju, nek ti donese,

Morgijana: Dobro gospodararu. (Odlazi).

Prizor četvrti.

Ali Baba sam.

Ali Baba (ustaje i hoda): Zaista taj hodža Husein fin je čovjek. Eto još nije nikad prošao pokraj mene, da me nije pozdravio i upitao se sa mnom za zdravlje. (Zastade i nešto razmišlja.) Hm, nikako se ne mogu da sjetim, gdje smo se ja i on prije vidjeli. Boja i crte lica njegova nekako su mi sasvim poznati. I glas mi njegov eto nekako poznat. Posljednji put, kad smo ja i on razgovarali, tada sam u sebi mislio: Ovi mi čovjek nekako poznat. Hm, (mahnu rukom), gdje bi se čovjek sjetio svake sitnice, koja mu se dogodla prije toliko i toliko vakt. A osim toga, koliko danas ima ljudi, koji su jedan na drugoga nalik. (Sjeda na sećiju.)

Prizor peti.

Ali Baba, Faik i hodža Husejn.

Hodža Husejn (ulazi prvi, a za njim Faik): Selamalejkum!

Ali Baba (ustade, da dočeka goste): Vealejkjumu selam! Bujrum! Vrlo mi je mило, što ste došli. Izvolite sjesti! (Pokazuje na sećiju.)

Hodža Husejn: Faik mi priopći vaš poziv, a ja, da mi se ne zamjeri, ako se ne odazovem, pogjoh odmah s vašim sinom ovamo.

Ali Baba: Aškolsun, tako i treba! I ja bih vama došao. (Nudi mu duhan da zapali.)

Hodža Husejn: I to će biti ako budemo zdravi i živi. (Uzima duhan i puni ćibuk.)

Faik (stoji kao mlagji i dvori): otkako si doselio u naše mjesto, nijesi nas posjetio kod kuće. (Kreše i zapaljuje gostu ćibuk.)

Hodža Husejn: Nekako insan zabavljen poslom, te se ne može pa eto ti, (Puši.)

Ali Baba (takogjer pusi.): Baš mi je milo, što se vi i moj sin tako lijepo pazite.

Hodža Husejn: Pa meni se veoma svigja vaš sin. Kršno i pametno momče, da mu na daleku nema para.

Prizor šesti.

Prijašnji i Morgijana.

Morgijana (ulazi s legjenom i ibrikom u ruci.) Večera gotova. Izvolite oprati ruke! (Ide prvom gostu, da mu polije na ruke.)

Ali Baba: Bujrum prijatelju, oprati ruke!

Hodža Husejn: Evo odmah efendija. (Ostavlja čibuk i pere ruke. Morgijana se zaprepasti i iznenadi, kad opazi u gosta pod ogrtačem sakriven oštar mač.)

Morgijana: Evo izvolite otrti ruke! (Pruža gostu lijep peškir, a onda Ali Babi poljeva na ruke.) Bujrum gospodaru!

Ali Baba: Hm hajde baš, da i ja operem ruke. Pa ponesi nam odmah večeru. Nek ti i Abdullah pomogne oko večere i unošenja jela. (Morgijana još polije na ruke Faiku, koji je uvijek na nogama, a onda ostavlja legjen i odlazi.)

Prizor sedmi.

Prijašnji bez Morgijane.

Ali Baba (prema gostu): Sugjeno, da u, mojoj kući jedete hljeba.

Hodža Husejn: Ko bi rekao prije godinu ili dvije dana, da ću doseliti u ovo mjesto i ovdje u vašoj kući jesti hljeba.

Ali Baba: Gdje čovjek nije ni mislio dogje i što mu se sve ne dogodi.

Prizor osmi.

Prijašnji, Morgijana i Abdullah.

(Morgijana i Abdullah ulaze. Abdullah nosi čaršaf i sofru, a Morgijana na tevsiji više jela.)

Faik (stere s Abdullahom čaršaf, meće sofru, a na nju jela); Bujrum prijatelju, za sofru!

Ali Baba: Bujrum efendija! (Sjedaju i jedu, dok Morgijana i Abdullah stoje i dvore.) Ne treba, da se stidite, već jedite, što možete bolje! Svejedno kao kod svoje kuće.

Hodža Husejn: Ja baš da vam pravo kažem, ne-nam običaja, da se stidim, kada me ovako kogod pozove u goste.

Ali Baba: To mi se baš svigja. Tako i treba. (Pošto su večerali, ustaju iza sofre i sjedaju na sećiju, a Morgijana i Abdullah odnose sugje.)

Morgijana (uzima legjem i ibrik, te poljeva gostu na ruke): Bujrum efendija, oprati ruke!

Ali Baba (takogjer pere ruke): A sad Morgijana ponesi nam kahvu. (Prema gostu.) Da li vi efendum imate običaj, da iza Jela pijete kahvu.

Hodža Husejn: Pa imam. Uvijek iza jela popijem dva ili tri findžana, a onda idem na posao.

(Morgijana i Abdullah odlaze.)

Prizor deveti.

Prijašnji bez Morgijane i Abdulla ha.

Ali Baba (nudi duhan gostu): Bujrum, napunite jednu!

(Faik iz počasti prema ocu sjeda dolje na čilim.)

Hodža Husejn: Ja vam često pušim, pa se sve bojim da mi zdravlju ne naudi. (Puni čibuk, a Faik mu kreše i zapaljuje.)

Ali Baba: Bom i ja vam sam mnogo pušim. Znam i čuo sam, da to nije dobro i zdravo, ali sam se naučio na to, pa me nitko od tog ne odvra ti. (Zapaljuje i puši.)

Hodža Husejn: Još od mladosti, kada sam bio momkom, počeo sam, da pušim, pa sad sve više i više. (Puši.)

Prizor deseti.

Prijašnji i Morgijana.

(Morgijana donosi na mangali kahvu.)

Ali Baba (veselo): Razdijeli nam Morgijana kahvu, pa ćeš nam radi veselja i zabave malo poigrati (Prema gostu). Mislim svakako, da će i vas zanimati, kad vidite ovaku vještu igračicu, kao što je Morgijana.

(Morgijana naljeva i dijeli kahvu.)

Hodža Husejn (zlovoljno): Baš da vam pravo kaženi, nijesom osobit prijatelj igre. Ali kada velite, (gleda u Morgijanu) da je vješta igračica, biće mi milo, da to vidim.

Morgijana: Odmah ću (prema Ali Babi) gospodaru, dok samo skupim findžane.

Ali Baba: Ali nam poigraj jednu od najljepših igara, koje već poznaš i umiješ!

(Morgijana odlazi.)

Prizor jedanaesti.

Prijašnji bez Morgijane.

Alibaba: Zbilja mi se veoma svigja njezino igranje. Ja u tom upravo uživam.

Hodža Husejn: Sigurno mora da je dobra plesačica, kako vi govorite.

Ali Baba: Veoma .Ona vam je u svemu vješta i razumna. Njoj se ništa oteti ne može. Ona sve zna i razumije.

(Faik. jednako ćuti i sluša sjedeći na čilimu..)

(Nastaviće se.)

Šair Mirza:

Njenom povratku.

Lagana i tiha kao lastavica

Što se na jug kreće put toplije klime;

U pustoši tamnoj sred ponoćnih tmina,

Ti ostavljaš mene sred leda i zime...

A pod nebom Tvojim i sad ljetno sunce
I svijetli i grije u ljetnome žaru,
A meni je tužnom palo za vrhunce
zaboravi zimski, da me boli taru.

I čežnja me silna ubija i tuče
U prs'ma mojim srce nema mira
I u mojoj duši nujne strune zvuče
Uspomenku pjesmu ljubavi pastira.

Otišla si tiha sred leda i zime
Još prozori naši zamrznuti stoje
I sobica naša začarana time
Ostala je pusta bez svetinje svoje.

Gdje je ljubav naša procvala sred zime
I cjelova divlji mirisalo cvjeće...
Sad u toplom jugu moj uzdisaj primi
što mi tužnu miso u daljinu kreće.

Da se opet vratiš u dvorove stare
Naše sobe male začaranog stana;
Da doneseš sunca proljetnoga žara
I ljubavni pozdrav sastanak nam dana. .

Falk:

Pregled turske književnosti.

(Nastavak.)

4. Drame nema.

Otsutnost drame u inače bogatoj književnosti Arapa, Perzijanaca i Turaka, tumači se da je radi religiozne strogosti Islama. Čak Muhamed a. s. proklinje „Mukallidun" (oponašanje) kao razno resenje kose, razno šminkanje, faličnost zuba i sve drugo što ljudsku ljepotu i prirodu zamjanjuje lažnim uresom.

Kao lakrdijaši služili su Arapima „Medahe" ili naročiti pripovjedači bajki koji su putovali od mjesta do mjesta. Kod Perzijanaca se jednom u godini priredivala predstava o tragičnoj smrti pejgamberova nećaka Huseina, a to je bila jedna vrsta religioznog pozorišta; kod Turaka je bila uobičajena „igra u sjeni" koju su oni donijeli na zapad kao prastari mongolski običaj sa granica Kine.

II. Proza.

Čisto prozaična djela su rijetkost kako u arapskoj tako i u turskoj književnosti, jer njihovo je svojstvo miješanje proze i pjesništva. Tako se u ovom obliku moraju kretati i istorija svijeta, biografije, istorijske i alegoričke priče i bajke, t. j. ako su htjele da imaju prava na književnu ili retorsku vrijednost.

Najstariji spomenik ovake vrste je „Humajun-name" (knjiga životinja), alegorička priča, turska „teta lija". Indijska fabula govori o šakalu koji isplavi i o lisici koja požuti. Na arapsku i perzijsku obradbu nastavlja se turska „Humajun-name". Obadvije lisice krstare kroz Evropu, gdje istupa vuk na mjesto druge lisice. Izvjesni broj fabula Ezopovih, Fedrovih i zatim i Lafontenovih, su po svoj prilici istočnog porijekla.

Drugi odsjek.

Vrhunac lirskog i romantično-epskog pjesništva od Muhameda II. do Muhameda III. 1453—1600.

Pregled.

Sa osvojenjem Carigrada (1453.) počinje politička veličina osmanlijskog carstva koja povlači za sobom i najsjajniji razvoj književnosti. Svoj vrhunac ona postiže za Sulejmana II., zakonodavca (1520—1566.).

Čim su prve turske preradbe sa perzijskoga naišle na odziv, postade i broj turskih pjesnika golemi pijesak na moru. Kao za opkladu sve je počelo pisati stihove, od sultana i vezira sve do uličnih pjevača, najposlje to počеше i žene iz harema. Proza se osobito razvi u istorijama svijeta i književnosti.

U drugoj polovici 15. vijeka gospodare dva **liri**—čara **Sati** i **Nedžati** i romantički epičar **Hamdi**. U 16. vijeku slavi vrhunac klasična lirika u carskom divanu **Baki** i romantični ep u carskoj mesnevi **Lamii** alegorični ep zastupa lijepa **Fazli**; opisni ep **Jahja** a gradsku uzbunu **Jahja** i **Meziti**; opkladu **Fuzuli**; pijanku **Rewani**.

U isto se vrijeme razvija proza osobito u istoriji svijeta i istoriji književnosti. Tekući anali Osmanlijskog carstva počinju pod perom slavnoga enciklopediste **Kemal-Paša-Zade** i **Sadeddina** te najposlje obuzimanju kolosalnu zbirku od gotovo 700 pojedinih životopisa koje nadopunjava „Šakaik-name (knjika o anemonama). Ne fale takogjer ni svjetski kroničari. Takogjer i biografija i cvijeće turskih pjesnika ukazuje se u gustim redovima, dok **Haki** i **Sururi** pišu vrijedne komentare perzijskim književnim djelima. Što se tiče pripovijetke, tu nevjerovatno stvara **Firduzi**, dajući svoju „Sulejman-name" (Sulejmanova knjiga) od 360 svezaka, a odmah uz njega **Ali Kazi**, najodlučniji pripovjedač, jer on prevod „Bidpai-basne" pretvara u majstorsko djelo turske proze, **Samii** pak daje pismovnom stilu uzoran oblik.

I. Pjesništvo.

1. Lirika.

Ljubavni-Divani: **Ahmed Paša**; **Nedžati**; **Mihri**; **Lami**; **Sati**; **Baki**. — **Šaljivi-Divani**: **Sagiri**; **Gazali**.

Ahmed-Paša ili **Pohvalni** († 1796.), sin jednog vojničkog sudca, radi svog izvanrednog talenta postao vaspitač prinčeva, a zatim vezir pod sultanom Muha-

medom H. (1451- 1482.). Kasnije je pao u nemiost te je progan u Brusu kao upravitelj neznatnih fondova, gdje je umro kao gradonačelnik. — Protivan svojim mističnim precima Ahmed je prvi svjetski liričar, ali njega odmah nadkriliše Sati i Nedžati. Njegov divan nije obilan sadržajem, niti je ugladen u formi.

Nedžati ili Spasonosni († 1508), obično zvani I s a, t. j. Isus, rodio se u Arnaziji (Jedrene); najprije je živio sa Ahmed-Pašom u Brusu gdje se je razvio njegov pjesnički dar. Jedna pohvalnica — gazela Muhamedu II. (1451 — 1481.) uvodi ga u dvor i donosi mu mjesto tajnika Divana. Pod Bajazitom II. (1481 — 1512.) Nedžati postaje saputnik sultanovih sinova, Abdulaha i Mahmuda. Ovaj posljednji kome je pjesnik posvetio „Divan“, prinuka ga da prevede na turski dva poznata arapska djela: jedno istorijsko „Sakupljač priča“ i jedno moralno „Alkimija blaženstva“. Bajazit II. dozvoli Nedžati-u da bira koje hoće mjesto državnika. Pjesnik, koga se više ticala nezavisnost i slobodni časovi, zadovolji se mjesečnom mirovinom od 1000 jaspri. Na trgu Vefa on si sazida kuću i proživje u miru, zajedno sa svojom porodicom i svojim prijateljima među kojima se nalazio i zemaljski nadsudija Mōjed-zade. — Već i za svoje savremenike vrijedio je Nedžati kao hozru (car) osmanlijskog pjesništva, a naročito kaside. Ahmed Paša mu je morao ustupiti palmu lirike. Sati, koji je iza njega slijedio, nije ga dostigao, pola vijeka kasnije prekorači ga jedini Baki, čiji divan broji 500 gazela, 50 kasida i oko 1000 mesneva koji su potpuno pjesnička djela svojim bogatstvom misli, dubinom osjećaja, ukusnom slikovnom punoćom i savršenom formom. Glasovite su njegove kaside ruže, ljubičice, čempresa, prstena, mača, kaside-pohvalnice sultanu Muhamedu II. i prinčevima Abdullahu i Mahmudu, i one kasnije kaside-tužaljke prilikom smrti istih prinčeva.

Mihri ili Ljubazna († oko 1520), osmanlijska Sappho rođena je u Amaziji; živjela je u živahnom odnosu sa mnogim lijepim duhovima svoga doba i u divnim gazelama ona opjeva svoju ljubav prema trojici pjesnika: Guvahiu, slavnom Mōjed-Zade-u i plemenitom Iskender-Čelebi, koji njoj posveti neku vrstu rodoslovlja sa mnogim mjestima iz perzijskih i turskih pjesama i dao da se to za nju prepíše u različitoj kaligrafiji. Pa ipak glas o Mihri-noj vrlini nije nikad potamnio; „samo njezina ogrlica koja mirisaše na amburu, obavijala je njezin bijeli vrat kao u labuda“, ona poživje i umrije kao djevojka. — Osnovni ton njezinog „Divana“ je nježna ljubav koja podsjeća na Nedžatijevu liriku, i ako joj nije ravna.

Sagiri ili Krvopija († oko 1525.), zapravo Ali pravljač vrpca, rodio se u Jedrenima, te je radi svoje duhovitosti dosta stradao na dvoru. Vodio je neobuzdan život. U starosti je oplakao grijehe svoje mladosti i na svoj budući grob posadio jedan čempres, jednu mendulu i breskvu kao simbol njegovog kajanja poslije prolaznog uživanja. — On je pisac jednog šaljivog

„Divana“ u alfabetskom redu, ali koji sadrži dosta bljutavih mjesta.

Lamii, vidi niže u Epici.

Gasali ili Borbeni, († 1534), zapravo Muhamed Čelebi, ali mnogo poznatiji pod nadimkom Deli Bura (ludi brat); studirao je, postao učitelj, a zatim povjerenik Sultana Korkuta koga je pratio na njegovom putu u Egipat. Pošto su ovoga uhvatili i usmrtili, vrati se Gasali u Brusu i kao šejh provede na ćilimu mnogo sumornih dana, ali mu i to brzo dosadi. Njegovi zaštitnici mu pribaviše bogat godišnji dohodak koji on vrlo veselo proćerda u Beşiktaši i Meki. Na ova oba mjesta, a kasnije i u Carigradu, sagradi on jednu džamiju i ćeliju, a naročito vrt sa Lamanom, u kojemu je provodio svoje ludosti tako mnogo, da je najposlje, na zahtjev istoga Velikog Vezira Ibrahim-Paše, to sve srušeno rukama 100 Janjičara koji je njihovu pobunu potpomogao.

Gasali je bio majstor u svim društvenim vještinama; imao je lijep rukopis, pjevao, pisao pjesme i svirao; bio neiscrpan u zagonetkama i igrama riječi. Živio je kao ludi lakrdijaš i pijanica i zanemareni razuzdanac. Jednom u krugu svojih istomišljenika on zaklopi svoje oči na duže vrijeme; kad ih je kasnije otvorio, zahvali Allahu što je okajao svoj život, i prevrnu se mrtav. — Njegov šaljivi „Divan“ ima podnaslov: »Razbibriga«; on tu kipi od vesele duhovitosti i ismijavanja, ali je zaboravljen radi svoje bezobzirne bestialnosti.

Sati ili Bitni († 1546), zapravo Ans ili Ajvaz, bio je sin jednog siromašnog cipelara u Karasi, te je tu radio o zanatu svog oca, dok nije došao u Carigrad kao već poznat pjesnik. Dva su uzroka sprječavala njegov polet: s jedne strane siromaštvo koje ga bijaše prisililo da za nasušni hljeb piše pjesme za svakojake ljude, sudce, učitelje, đake; s druge strane opet njegovo pijanstvo koje mu nije dalo da steče ljepšu društvenu naobrazbu. Najbolje je živio pod Bajazitom II. (1481-1512.) kome je on posvetio nekoliko Kasida. Sultan mu zato odredi godišnji dohodak od 3000 jaspri i jedan bogati crveni pokrivač, ali pod uvjetom da svake godine ispjeva tri kaside: jednu za nevroz (početak proljeća), a druge dvije za dva Bajrama, najveće muslimanske svetkovine. Sad je Sati našao zaštitnika među moćnim vezirima te se kretao u višim krugovima. Pa i Selim I. (1512-1520.) i Sulejman II. (1520-1566.) poklanjahu mu lena i darova. Ali ga surva velika svađa sa omiljenim dvorskim pjesnikom Šiali; on izgubi svoje dohotke, te je pod svoju starost morao da zarađuje astrologijom i vraćanjem pomoću pješćanih figura, „dok je u njegovim žilama bujala kostobolja a mjesto zdrave krvi i dok je patio od živčane bolesti.“ — Sati-jev „Divan“ ima 1000 gazela i 80 kasida. U svemu je ostalo od njega 3000 gazela, 400 kasida i 4 duže mesneve, pored jednog „Šehirengiza“ najljepšim jedrenskim mladićima, zatim jednog reda dobrih Epigrama na najpoznatije savremene pjesnike i jadnom zbirkom lakrdija. Mesneve su ove;

„Šemi ve pervane“ (Svjetlo i leptir), „Ašik ve mašuk,“ (Dragan i dragana), „Gül ve nevroz*“ (Ruža i proljeće), „Ahmed ve Mahmud, Feruh-name (Feruhova knjiga), Pjesničku vrijednost imaju njegovih 100 gazela, a isto toliko i Kasida-pohvalnica i Kasida-tužaljki, i ako one svojom ljepotom zaostaju iza gazela Ahmed Paše Kasida Nedžati-jevih.

Mahmud Baki ili Trajni (1526—1600), zapravo Abdul baki ili sluga Trajnoga, t. j. Allahov, — rodio se u Carigradu. Njegov otac je bio mujezin na džamiji Muhameda II. te umro god. 1865. na putu — hadžiluka u Meku. Baki je najprije zarađivao svoj hljeb kao remenar, ali kasnije pođe za svojom potrebom za višom naobrazbom i studirao sa mnogo patnje kod mnogih zaslužnih efendija. Poslije toga je djelovao kao učitelj u Silivri u vrlo skromnim okolnostima, dok njegovo pjesničko ime ne doprije do ušiju Sulejmana II. što ga povratu u njegov rodni grad. Tamo mu se podijeli novac, služba i počasti. On dobi slobodan pristup u dvor i uživao je ličnu naklonost četvorice sultana Sulejmana H., Selima II., Murata III. i Muhameda III. Jedna kleveta onih koji su mu zavidili, donese mu neko vrijeme nemilost poslije koje on opet dođe do časti kao sudija u Meki, Medini i Carigradu. Mjesto Velikog Vezira na persijskom dvoru, što mu bi ponuđeno, on odbi iz velike ljubavi prema domovini. Dvije godine pred smrt on otkaza službu i povučen umrije u Carigradu u 75. godini života. — Baki je zaista jedini staro-turski pjesnik koji zastupa jedno mjesto u svjetskoj književnosti. Sa Arapinom Mutonabbe i Persijancem Hazizom on sačinjava kiticu orijentalne lirike. Prvom pojavom on je već nadmašio svoje turske pretходnike, savremenike i sljedbenike dubinom svojih misli, toplinom osjećaja i plemenitom ljepotom forme. On ima veliku zaslugu i kao rijedak vještak u jeziku i pročišćavaoc jezika. On vrlo pravo o sebi kaže:

„Ja ne redam riječi, ne nego drago kamenje,
i to za one što lijepo gledaju, što su Čisti.“

Njegovi poštovatelji proslavljaju ga kao „kneza, cara i kralja svih pjesnika, kao čovjeka koji rukuje i riječima kao sa biserom i koje obujima srce, kao predgovor divana savršenstva, kao index na prednjoj strani govorničke vještine, kao svadbenu palmu znanosti i t. d. — Njegov „Divan“ ima tu zaslugu što je najljepši i najkraći; on broji samo 204 gazele, 14 kasida i nekoliko kratkih mesneva, u nešto uskom i monotonom kruženju misli. Gazele opjevaju ljepotu zaljubljenih, teturanje uživanja, bol rastanka, radost ponovnog sastanka, oduševljenje za vino i igru. Još su vrjednije njegove kaside koje su vrijedne da budu uzor; kao biser te vrste smatra se „Kaside-tužaljka nad mrtvim Sulejmanom II.“ — Osim „Divana“ ostavio je Baki tri izvrsna turska prevoda sa arapskoga i to mnogo-cijenjeno djelo „Život Muhamedov“ u deset glava, jednu istoriju Meke, svetog božjeg grada“ i jednu „Raspravu o odličnostima svetog Rata“.

Pored Ahmeda, Nedžati-a, Mihri-e, Lammii, Sati i Baki, istupaju šestorica manje važnih liričara, da bi dopunili tuce najslavnijih turskih ljubavnih divana. To su:

Svali († 1526.), dvorski pjesnik, optužen radi fantastične mistike.

Išak Čelebi († 1542.).

Sururi († 1561.), vidi niže u istoriji književnosti.

Rahimi († 1562.), blagi i skromni pjesnik.

Jahja († 1572.), vidi niže u Epiki.

Halili († oko 1575.), jedini elegičar, koji svoj divan zove „Firak-nane“ (knjiga rastanka).

(Nastaviti će se).

Odgoj i nastava.

Povijest naše početne vjerske nastave.

Hamdija Mulić.

U 1. i 2. broju „Učiteljske Zore“ od god. 1917. prikazao sam ukratko povijest početnog pisanja i čitanja arabicom, a ovdje mi je namjera prikazati povijest cjelokupne naše početne vjerske nastave u koliko sam uz najbolju volju mogao da saberem potrebni material.

Želja mi je, naime, da prikazem, kako se od najstarijeg doba naša nastava razvijala i **kako polagano** napreduje.

Od davnih se davnina učilo čitati i pisati. Nastava je u čitanju starija od mekteba. Sve od starih vremena kod svih islamskih naroda bijaše najvažnija svrha nauči uopće, a pogotovo početnoj nastavi, da dijete nauči čitati u Kur-ânu (a. š.) i da učini „hatmu“ t. j. da pročita cijeli Kur-ân. Kur-ân je čitati veliki sevab. Po njemu živjeti je farz. „Islam se temelji na Kur-ânu, kojemu je tumač i nadopuna riječ i djelo Božijeg poslanika Muhameda (Alejhiselam!)“ Kur-ân je temelj i izvor svih islamskih znanosti, pa je i proučavanje Kur-âna temelj islamskoj nastavi, a prvi stepen u tom jest čitanje Kur-âna“. (Trideset god. Izvještaj šeriatske sudačke škole). Hatma se i u nas u prvom redu zahtijevala kao što se i danas traži od mekteba, jer je najveća roditeljska radost, da im dijete „učini hatmu“.

Mnogo vremena u početku Islama nije bilo nigdje mekteba, djecu su naučavali čitati i pisati sami naučeni roditelji ili su djeca išla učenim ljudima (alimima) u kuće ili u džamije na „ders“ t. j. predavanje.

„Prvi učitelj u Islamu jest sam Alejhiselam, a za njim dolaze sahabei kjirami, koji su od njega naučili Kur-ân, a onda podučavali ostali svijet u čitanju

Kur-âna i njegov sadržaj onako, kako su oni čuli naučili od Alejhiselama. U džamiji, gdje su se oni sastajali na namaz učili su muslimani Kur-ân i upoznavali iz njega šeriat (zakon), koji je određivao, kako treba da žive i rade vjernici u jednog Boga i Njegova posljednjeg poslanika. Prema tome je džamija prvo i najstarije učilište u Islamu". (Izveštaj šerijatske sudačke škole).

Sam Muhamed Alejhiselam nije umio ni pisati ni čitati, ali je eto za čitavog svog života savjetovao muslimane, da uče znanje uopće. To nam svjedoče mnoge njegove rečenice (Hadisi) o nauci uopće: Tražiti nauku dužnost je svakom muslimanu i muslimanki. Traži nauku od bešike do motike. Uzmi mudrost ma od koga bilo. Vežite znanje s pismom i t. d.

Da se što više muslimana nauči pisati i čitati, Muhamed a. s. je naredio za vrijeme bitke na Bedru, da se oprostí svaki neprijateljski zarobljenik, koji bi naučio barem jednog muslimana čitati i pisati. On bijaše veliki prosvjetitelj svoga naroda. Taj posao i dalje nastaviše četiri velike halife. Da svatko mogne učiti u Kur-anu, Ebu Bekiri Siddik, veliki halifa pokupio je oko sebe sve poznatije alime (učenjake) kao Zejd ibni Sabita, Šurah ibni Hasane-a, Seidina Muaviju r. a. i dr. da napišu Kur-ân u suhufima (sveskama). Dotada je naime Kur-ân bio pisan samo na komadićima kože, kore od datulje (hurme), kosti, lišća i t. d. Sufara (početnica) nije bilo. Pismo je bilo bez tačaka i bez hareketa (posebnih znakova za arapski jezik, kojima su se označivali vokali). Poslije istom, veli se, da je tačke na pismena prvi upotrebio učeni Ebul Esvedi Dueli, a interpunkcije, te „med“, „tešdid“ i „tutar“ ustanovio je Siradžuddin Muhamed bin Abdurrešid, bolje poznat po imenu Sedžavendi.

Istom za vremena Hadžadži Zalimova (glasovitog vojskovođe radi njegova nasilja) postavio je i potpuno uredio pismena sa harekjetima na naročitu želju Zalimovu znameniti alim Imami Halil ibni Ahmed Elferahidi.

Hadžadži Žalim je naime opazio, da mnogi uče Kur-ân onako bez hareketa krivo i odmah je to naredio spomenutom alimu, da udesi te znakove.

Istom su se poslije podizali mektebi u islamskom svijetu. „Početne škole zvane kjuttab (mekteb) bile su gotovo uza svaku mahalsku džamiju ili mesdzid. Tu su djeca učila napamet po koju suru (poglavlje) iz Kur-âna, glavne upute u vjerske istine i obrede a zatim čitati i pisati. Učitelj u ovim početnim školama zvao se mukjettib. To je bio jedan vještiji mahaljanin, koji je taj posao obavljao nuzgredno i za božiji sevab. Ipak su ga nagrađivali bogatiji roditelji njegovih učenika. Mektebi su bili privatni. Državna vlast se nije nikako u to miješala". (Spomenuti Izveštaj).

Nepoznata nam je najstarija metoda u nastavi starih islamskih naroda. Po svojoj prilici svaki je učitelj poučavao po svam osobnom shvaćanju, kako je

koji zgodnije umio udešavati postupak u nastavi. U ostalom nam tu metodu karakteriše najbolje ono učenje nauke napamet. Zadavalo se učenicima odavle — dovle, a oni su morali tuviti gole riječi. Valjda je koji i rastumačio katkada koji vjerski pojam ili obred.

Od Arapa su Osmanlije poprimili i islamsku nauku a s njome i sve školske običaje. Već u XV. i XVI. vijeku prosvjeta uopće širi se slobodnije bez silnih poteškoća. Izumljena je štampa. Sada više nijesu ni Kur-âni pisani samo rukom, pa da su zato vrlo skupi i radi toga rijetki. Prvi je Kur-ân štampan u Lajpcigu oko god. 1569.

Sa Osmanlijama došla je u Bosnu i vjera Islam. S njome se širila postepeno i radi tadašnjih ratnih prilika vrlo polagano i prosvjeta.

Prvu su sufaru napisali Arapi. Poslije su odmah i u Stamboiu nicali sufare držeći se gotovo uvijek sličnog poretka i metode sastavljanja.

Kao što kod starijih islamskih naroda uobičajije hair-sahibije otvarati uz džamije i sibjan mektebe, to se mahom uobičajilo i u nas. Eno u Sarajevu veliki dobrotvor bosansko hercegovačkih muslimana Gazi Husrevbeg uz džamiju, medrese i biblioteku ostavlja i mekteb, gdje će se mala islamska djeca poučavati u dini Islamu. Tako su se redom otvarali sibjan mektebi po cijeloj našoj domovini.

Najstarija metoda pri obrađivanju harfova (pismena) za koju pozitivno znamo, bila je kod svih muslimana, pa i kod nas u Bosni hedželesavanje (posve slično sricanju). Ta se metoda u početnoj nastavi čitanja sačuvala u našim mektebima sve do danas.

Stare, prve sufare bile su i u nas stambolske. Po njima se učilo ovako:

Mualim bi pokazivao pojedinom djetetu naštampani harf u sufari n. pr. elif, pa bi se učilo: kad je na elifu ustun (e) = elifustune-e, kad je pod elifom esre (i) == elifesrei-i, a kad je na elifu otro (u) = elifoto-u, ili be = beusu-be, bi —. beese-bi i t. d. Pravo je be ustun be, be esri bi, be otro bu. Zanimljivo je bilo pratiti tu metodu sricanja u starom mektebu, kad bi svi učenici u zboru čitali spajajući harfove sa hareketima n. pr. elifbeusu-eb, elifebeese-ib, elifbeoto-ub i t. d. To se slušalo kao neka monotona kajda. Hodža je tada sjedio u budžaku na šiljetu sa šipkom u ruci, a pred njim su djeca sjedila na prostrtom podu za „peštahtama" (niskim klupama na kojima su se držali kitabi). Disciplinacija u mektebu bila je većinom labava a kažnjavalo se najviše tjelesnom kaznom, osobito šipkom po leđima, vratu, a za veće pogreške i po tabanima pa čak i u „falakama" (na sohi privezano uže s krajeva i time bise se utegle noge „kažnjeniku", da ne bi pobjegao).

U metodi obrađivanja harfova bilo je i inače, pogriješaka. Harfovi se nijesu nazivali pravim glasom, kojim se izgovaraju n. pr. z, l, b, d, nego posebnim imenima: ze, lam, be, dal i t. d. U takoj je zbrci djeci

bilo dosta poteškoće, za to je i kod dobra hodže početna nastava trajala 2-3 godine, a kod nevjesta, kaku su naši najviše i bili i po 5—6 godina.

Osim toga su u starim sufarama navedena sva tri hareketa (znaka za vokale) na pojedinom harfu ili još teže sa „tenvinom“ turski što je i ta zbrka u sufari otežavala još više nastavu. Stare su sufare imale i svojih dobrih strana, koje se začudo poslije kod nas nijesu nasljedovale. Stare su sufare bile štampane mahom sve u Carigradu.

U staroj je sufari n. pr. svaka vježba je bila uređena na posebnoj jednoj stranici pa nije djeci otežavalo, da uvijek prevrću list u istoj vježbi. Drugo, što je osobito za ono doba važno, uza svaku tu vježbu bila je i „hašija“ t. j. kratka uputa, kako će muallim učenike vježbati, da pravilno izgovaraju pojedine harfove.

U nas se počelo štampanjem sufara god. 1890. u Sarajevu. Staru „stambolsku“ sufaru u kojoj se eto učilo stotinama godina zamijenila je kod nas prva „Mufessalen elif baji arebi“ (opširna arapska početnica) od merhum Hadži Ahmed ef. Ribića, prije upravitelja darul-muallimina i II. narodne osnovne škole (ruždije) a poslije profesora šeriatske sudačke škole u Sarajevu.

Lijepo je to bilo od čestitog alima a karakteristično za tadanje naše prilike, da pod svoje stare dane prvi u nas uređuje novu elif baji arebiju (arapsku početnicu) i tako olakšava hiljadama učenika njihovu početnu nauku.

Hadži Ahmed ef. je svaki harf posebno označio hareketom i već je time olakotio djeci pojam izgovaranja samoglasnika i njihova spajanja sa suglasnicima. Osim toga on je u svojoj sufari uredio poslije svake vježbe po nekoliko primjera, što nema u staroj sufari. On je također na kraju svoje sufare iznio i nekoliko kraćih sura (štiva) iz Kur-âna kao vježbe. Te je vježbe prvo iznio sa rastavljenim riječima na slogove a onda čitave riječi. Sufaru je napisao svojom rukom lijepim arapskim krasopisom učitelj arapske kaligrafije na sarajevskoj ruždiji Ali Šerif ef. Faginović. Po njegovom su rukopisu izrađeni klišeji u Beču, a sufaru je štampala naša zemaljska štamparija.

Ribić je tom svojom „novom sufarom“ mnogo učinio za unapređenje islamske početne nastave.

Prema opravdanom načelu svih pedagoga, da nema dobre nastave bez dobrih učitelja i naši uvidavniji ljudi koji su se tada brinuli za našu islamsku prosvjetu potaknuše misao, da se u Sarajevu osnuje Darul-muallimin, gdje će se odgajati budući muallimi u naprednom duhu. I zbilja prihvati naša zemaljska vlada tu lijepu misao, te je u sporazumu sa reis-el-ulemom Mustafa Hilmi ef. Hadžiomerovićem i tadašnjim vakufskim ravnateljstvom i ostvari godine 1891.

Upravu Dar-ul-umallimina predade zemaljska vlada Hadži Ahmed ef. da on uz ruždiju upravlja i ovim novim zavodom. Kao prvi nastavnici toga zavoda bi-

jahu Edhem ef. Mulabdić, Stanko Pavičić¹⁾, Davorin Jaković²⁾, Aličehić Salih Emin, Hajdar ef. Fazlagić i dr. U toj je prvoj školskoj godini u Dar-ul-mualliminu merhum Hadži Ahmed ef. pokušao da i u praksi pokaže svoj i ako skroman a ono vrijedan pedagoški rad. Da pokaže naime mladim muallimskim kandidatima kako će se obrađivati harfovi po toj njegovoj sufari, s njima je sam hospitirao u mektebima i tom je prilikom upućivao muallime i kandidate u novu metodu. I nadalje je metoda obrađivanja harfova ostala sricanje.

Merhum Hadži Abmed ef. rodio se 1845. godine u Jezeru kraj Jajca. Nauke je učio u Carigradu u Krk-ćesma medresi i u Darul-mualliminu. God. 1885. imenovan je direktorom ruždije u Sarajevu, a poslije i direktorom našega Darul-muallimina. Bio je i nadzornik mekteba. God. 1893. imenovan je muderisom šeriatske sudačke škole u Sarajevu.

Hadži Ahmed ef. je umro 9. novembra 1907, Rahime-hullahu teala!

(Nastaviće se).

NARODNE UMOTVORINE.

Dilber-Uma i Ali-paša.

Zaprosio paša Ali-paša,
Ljepu šćerku age Hasanage;
Zaprosio, pa je isprosio,
Pa on kupi na kitu svatove,
Trista svata, tridest jendži-bula.
Kad je bilo vrijeme od svatova,
Dogjoš' svati Omerage dvoru.
Ugleda ih lijepa djevojka,
Pa doziva svoju milu majku:
K meni, k meni moja mila majko!
Eto paše na vilenu konju
I on vodi na kitu svatove,
Sviraju mu zile i borije
Lupaju mu bubnji i defovi,
Vijaju se alajli-bajraci.
Ja ću mlada pašu prevariti,
Ja ću leći, k□ da sam umrla,
Namazi me žutijem zafranom,
A pokrij me bijelim čaršafom,
Pa izigji pred bijelu kulu
I dočekaj pašu Ali-pašu,

¹⁾ Danas direktor Ženske preparandije u Sarajevu.

²⁾ Pokojni Jaković bio je okružni školski nadzornik u Bosni i Hercegovini.

A zacvili kano kukavica,
 A premeći kano lastavica:
 „Bolan pašo, umrije mi Uma!“
 Majka sigje pod bijelu kulu,
 U ta doba svati dolazili.
 Stara cvili kano ljuta guja:
 „Jadan pašo, umrije mi Uma!“
 Za to paša haje i ne haje,
 Već on ide uz bijelu kulu
 U čizmama i u kalčinama.
 Kad unigje Umi u odaju,
 Uma leži ko da je umrla.
 Otkri paša bijela čaršafa.
 Pa joj meće ruku na srdašce,
 Uma šuti ko da je umrla.
 On joj loži vatru na srdašcu,
 Vatra gori opržit je ne će.
 Paša spremi dva laka ulaka,
 On ih spremi vrhu u planinu.
 I odoše dva mlada ulaka,
 Podigoše stjenu valovitu,
 Uhvatiše zmiju šarovitu,
 Pa je metnu Umi na srdašce.
 Guja hoda ujesti je ne će.
 Tad se vrati paša Ali-paša,
 On se vrati pred bijelu kulu,
 A fati se rukom u džepove,
 Pa govori Uminoj materi:
 „Maj ti stara dvjesta madžarija,
 Spremi Umu, što god ljepše moreš,
 Ti sazovi bule i kadune, I sazovi
 hodže i hadžije.“
 Saviše se zile i borije,
 Pokriše se bubnji i svirale,
 Zavise se alajli-bajraci,
 Pa odoše niz polje zeleno.
 Podiže se lijepa djevojka
 A pita je ostarjela majka:
 „Mila šćeri kako ti bijaše? —
 „Guju meće na srdašce moje,
 Guja hoda, ujesti me ne će;
 Vatru loži, opržit me ne će.
 Kad mi metnu ruku na srdašce,
 Malo ti se ne nasmijah majko,"
 Uma prigje džamu i pendžeru,
 Otvorila čekmu na pendžeru,
 A zapjeva tanko glasovito:
 „Jadan pašo, koliko te fale,
 Da me prosiš, ne bih pošla za te,
 Da me uzmeš, bi se otrovala.
 Varaše te Turci i Kauri,
 Niko tebe do sad ne prevari,
 danas te prevari djevojka."
 Kad to čuo paša Ali-paša,
 Kako li se po koljenu udri,
 Mor mu čoha puče na koljenu,

Ne bi aršin čoha zavalio.
 Vратиše se kita i svatovi,
 Razvile se alajli-bajraci,
 Otkriše se bubnji i svirale,
 Zasviraše zile i borije,
 Odvedoše lijepu djevojku.

Pribelježio: F. H. B.

Mujina ženidba.

Sinoć aga iz Novoga dogje,
 Kako dogje, pomama ga nagje,
 Vjernoj ljubi jade zadavaše:
 „Vjerna ljubo, ženiću se na te!“ —
 Ženi aga i meni je drago,
 Pomoću ti pirinač tribiti,
 Pomoću ti keške ostupati,
 Sina Muju u djeverstvo spremi."
 To je aga jedva dočekao,
 Pa on ode Novom bijelome.
 U Novome curu isprosio,
 Pa on pogje da svate pokupi
 I dok dogje svate pokupio.
 Majka Muju na čardaku sprema,
 Još je njega majka svjetovala:
 „A moj Mujo, moj premili sine!
 Čudan adet u Novome kažu: —
 Kad ti dogješ Novom bijelome,
 Pušci konju čohu do kopta,
 Ibrišimli uzdu do koljena,
 Tiho jaši, a gledaj preda se,
 Nemoj gledat po džamli pendžerim'.
 Uvešće vas u bijelu kulu.
 Kada bude večer po akšamu,
 Dovešće te na osmera vrata,
 Svaka pospi grošim i dukatim.
 Kad ti budeš na deveta vrata,
 Tu će tebe susretati teta,
 Tetu pospi slatkijem šečerom.
 Podigni joj purli duvak s glave,
 Pa joj vidi lice i obrve.
 Ako bude ikoliko ljepa,
 Ti ćeš njojzi vako govoriti:
 „Moja teto, ti si vrlo lijepa,
 Ama ti je zaludu ljepota,
 Kad ti ideš na inoću mladu.
 U inoće do četiri sina,
 Jedan joj se u bešici ljulja,
 A drugi se uz koljeno prima,
 Treći kalfa djeci u mehtefu,
 A četvrti tebi u djeverstvu.
 A moj babo aga Hasanaga,
 Na njemu je prebijela brada,
 Od dva štapa na avlijska vrata.“

Spretniše se kita i svatovi
 I pogjoše do Novoga bjela.
 Kad su došli djevojkinu dvoru,
 Svati ušli u visoku kulu,
 Večerali i mrve pomeli. Muju
 vode na osmera vrata,
 Svaka sipa grošim' i dukatirn'.
 Kad je bio na deveta vrata,
 Tu je njega susretala teta,
 Tetu posu slatkijem šećerom,
 Podiže joj dirli duvak s glave:
 Sinu lice kao žarko sunce,
 A grlašce kano mjesečina.
 Njoj je Mujo tiho govorio:
 „Teto moja, ti si odveć ljepa,
 Ali ti je zaludu ljepota,
 Kad ti ideš na inoću mladu.
 U mog babe do četiri sina,
 Prvi mu se u bešici njija,
 Drugi mu se uz koljeno prima,
 Treći mu je kalfa u mehtefu,
 A četvrti tebi u djeverstvu.

A moj babo aga Hasan-aga,
 Od dva štapa na avlinska vrata,
 Bjele brade i bijele glave".
 Govori mu lijepa djevojka:
 „Ne ću ljubiti, age Hasan-age,
 Nego tebe, ja li brata tvoga!"
 Tu su svati noću prenoćili,
 Kad svanulo i sunce granulo,
 Povedoše lijepu djevojku.
 Kad su došli pred bijele dvore,
 Izhodio aga Hasan-aga,
 Da on snimi sa konja djevojku.
 Progovara lijepa djevojka:
 „Bogom brate aga Hasan-aga,
 Nemoj mene sa konja snimati,
 Nemoj meni sreće pogubiti."
 Prodrije se aga Hasan-aga:
 „Skini Mujo sa konja djevojku!"
 Uvedoše curu u bijelu kulu,
 Pa je Muji ničah učiniše.

Zabilježio: F, H. B.

LI STAK

Islamski svijet.

Engleska i Turska.

Ismail Kjemali.

Za razumijevanje engleske politike prema Turskoj treba nam posegnuti daleko u prošlost i tamo tražiti porijeklo proždrljivih namjera, koje je Albion gojio i dalje goji prema Turskoj.

Kada su turski sultani osnivali i izgradili carstvo, koje je onda pod Sulejmanom doseglo vrhunac, bila je Engleska predaleko, a da bi zavidila ovoj velesili na bližem istoku, koja se bijaše počela uspinjati. Istom u 16. i 17. stoljeću svrati Engleska pozornost, čemu bijaše uzrokom njezin kolonijalni posjed, orientalnoj politici i tek u 18. stoljeću nastupe opreke megju obim istočnim silama, kad se engleski kolonijalni posjed proširi u Aziji i Africi, u kojima Engleska ugleda pogibelj svojih novih kolonija, naime Rusijom i turskom carevinom.

Već u 17. stoljeću istupa Rusija kao zakleti neprijatelj Turske i skoro su neprestano ratovala ove dvije sile jedna proti drugoj. Engleska si nije mogla ništa boljega željeti, pošto je iz toga vukla najviše koristi, što su ova dva njezina suparnika bili upleteni krvave bojeve. Kabinet sv. Jamesa lovio je u burnim uvodama i igrao prema vani ulogu nesebičnoga pri-

jatelja Turske. Glasoviti Pitt, kojim se Englezi toliko ponose, pokazivao se uvijek u ulozi nepokolebivog branitelja za integritet turske carevine, a da to u istinu nije nikada bio i njegovi politički nasljednici naslijede ovu njegovu dvoiličnu politiku. Za vrijeme cijelog 19. stoljeća, u kojem je Turska izgubila veliki dio svoga carstva, prikazivala se je Engleska uvijek braniteljem turskoga posjeda, za kojeg stupila u bojovima Muhammed Alije i Rusije na stranu Turske. Pa jeli možda ovu politiku diktirala nesebičnost? Sigurno nije. Za nju je postojalo jedino načelo: „Vi nam morate davati i još uvijek davati“.

Prema Rusiji, koja je posezala za turskim dobrom, branila je Engleska Tursku samo radi toga, pošto je time htjela zapriječiti rasprostiranje ruskoga carstva, koje je štetilo englesku prevlast na istoku. Da Rusiju potisnu na njezino vlastito zemljište i da onemoguće njihovo prodiranje na Balkan i prema Dardanelima, vojevale su engleske i francuske trupe na strani Turske.

U razgovoru s francuskim zastupnikom u Londonu, M. de Bonquernyom god. 1839. izjavljuje engleski ministar lord Palmerston, da Engleska brani Tursku, pošto integritet turske carevine ne čini nikakvo nesigurno jamstvo za očuvanje evropskog ravnovjesja. Engleska politika dakle nije uperena proti komadanju Turske, nego samo proti njezinoj diobi u korist Rusije. Kao dokaz ovome spominjem, da se je Engleska u

rusko-turskom ratu od godine 1827. sdružila s Francuskom i da su obje ove države stupile na stranu Rusije, da otkinu koji komad od turske carevine. I zašto? Zato, jer je Engleska otkidanjem grčkih provincija od Turske, htjela Tursku oslabiti, dok bi neovisna Grčka bila sigurna od ruskog mede. Sličnu je politiku tjerala Engleska i prigodom berlinskog kongresa god. 1878. Pristala je na komadanje Turske, ne bi li time postavila čvrst bedem proti prodiranju Rusije na Carigrad. Nikada Englesku nije smetalo, da kao tobožnji prijatelj Turske ovu oslabi, ako je mislila, da ovo odgovara njezinom vlastitom interesu.

Ovi tobože prijateljski osjećaji imali su za Englesku silnu prednost, da je vrijedila kod milijuna Muslimana u svojim kolonijama kao prijatelj halife, što joj je pribavilo i neko izvjesno zaleđe među podjarmljenim narodima. Engleska nije nikada puštala s vida, da je sultan u isto vrijeme car i halifa i nije propuštala prilike, da potkopa svjetsku i duhovnu moć ovoga vladara kojega su londonski državnici obasipali s ganutljivim izražajima prijateljstva.

Kad je godine 1881./82. egipatsko pitanje izbilo na površinu, upotrebila je Engleska ustanak, koji je bio uperen proti omalovažujućim drskostima francuskog i engleskog kontrolora i proti pohlepama londonskih i pariških finansijera i da tako pošalje svoje trupe u zemlju Faraona. Ni londonski ugovor od 1840, koji zajamčuje autonomiju Egipta pod turskim suverenitetom, ni na pariškom i berlinskom kongresu zagaranovani integritet osmanskog carstva, ni poštena riječ kraljice Viktorije, a niti opetovana obećanja britanskih državnika, da će štititi međunarodne odredbe, koje se odnose na Egipat, nisu Englesku od toga zadržale, da stupi u zemlju, koja je svijetu dala Suecki kanal i da ga do danas podjarmljuje. Nije Bethmann Hollweg, koji, kao što Englezi izjavljuju, smatra ugovore komadićem papira, nego kojekakvi Whigsi i Torysi čine to. Zaposjednuće Egipta služilo je Englezima kao političko ishodište, koje je bilo upereno proti toga, da prouzroči propast Turske te da joj onda otrgne jedno po jedno područje. Engleski su agenti putovali Palestinom, Sirijom, Arabijom i Mezopotamijom, da insceniraju ustanak proti Turskoj te su podržavali živahnu propagandu za osnutkom takozvanog arapskog carstva, koje bi trebalo stupiti na mjesto Turske. Sirijski listovi u Egiptu, koji se nalaze svi u engleskim rukama, podbadali su Arape, da smatraju Turke kao nepomirljive neprijatelje, kojih se treba otresti silom. Za opravdanje ovih hajkaških spleta proširivale su hiljadama brošura krive dokaze u svim arapskim zemljama. Time su htjeli dokazati tobožnju nesposobnost Turske, da vlada ovim zemljama i pravo Arapa na halifat.

Englesko-francuske nagodbe od 1904. i englesko-ruske od 1907. okrunile su englesko djelo. Stogodišnji neprijatelj Turske i Islama uopće potpuno su se na-

godili. Svaka od ove tri države podržavala je u pridržanoj zoni propagandu.

Rusija na Balkanu i Armeniji, Francuska u Siriji, a Engleska u ostalim dijelovima. Ustanci u Armeniji, Jemenu i Macedoniji bijahu samo predigra. Slijedili su, potaknuti od entente, talijansko-turski i balkanski rat, koji su imali da prouzroče slom Turske, prije nego budu Mladoturci u stanju, da reformama, koje su zavedene 1908., to spriječe.

Nakon ovoga kratkog povjesničkog pregleda pregjimo sada dogagjajima od 1914. godine. Kad je u augustu 1914. god. buknuo svjetski rat, po žurile su se Engleska i njezini saveznici, da izraze Turskoj nepokolebivu želju, da će štititi njezin integritet, ako se obveže, da će ostati neutralna. Jesu li Turci mogli primiti takav predlog? Dovoljno je pokazala povjest zadnjih stoljeća, da su Engleska i saveznici joj njezini neprijatelji, koji su joj uzeli Alžir, Tunis, Tripolis, Egipat, otok Cipar i veliki dio Kavkaza. Na pariškom kongresu od 1856., na berlinskom od 1878. kao i na svim drugim međunarodnim konferencijama obvezale su se ove sile, da priznaju integritet Turske. Ali ni Engleska ni njezini saveznici nijesu održali riječ, koju su zadali ugovorom, nego su nasuprot na tome radili, da potkopaju moć Sultana. Nikakve nove izjave Engleske i saveznika joj nisu pružale više sigurnosti od onih gore spomenutih. Neutralnost bi Turske bila za ententu od silne vrijednosti, imala bi slobodan dovoz ratnog materijala kroz Dardanele u Rusiju, slobodni izvoz ruskog žita u zapadne države, zavlada bi Balkanom te bi značila ne samo i druge neprocjenjive prednosti, nego bi bila odlučna. Moć bi Njemačke i Austro-Ugarske, jedinih sila, koje su bile proti diobi Turske znatno oslabila.

Kad je 29. oktobra 1914. god. ruska flota tursku napala, i time Turska bila prinuđena, da stupi u rat, pružila joj se prilika, da brani svoju pravednu stvar na strani Centralnih vlasti.

Sad se je Engleska pokazala u svojoj pravoj razbojničkoj koži. Engleska, koja je 32 godine držala zaposjednut Egipat proti međunarodnom pravu, proglašila svoj protektorat nad nilskom dolinom, a otok Cipar, čiju je okupaciju Turska dozvolila god. 1878. anektirala ga Engleska. Stogodišnji otpor Engleske proti zaposjednuća Carigrada po Rusima raspline se i četi velike ententine sile sklope ugevor, kojim si obećaju jedna drugoj podjelu turske carevine. Londonska, pariška, rimska i petrogradska štampa podupirala je diplomaciju bijesnim napadajima na Tursku, Pod plaštem prava i kulture krio se je izvučeni mač, kojeg je Turskoj trebalo rinuti u srce. Opravdanje za ovi postupak vukli su tako reci za kose. „Barbarstvo“ Turska, njihova notorna nesposobnost,“ da vladaju prostranim carstvom, bili su svagdanja riječ u ovome, lažnome boju.

Kad je Vilson u januaru 1917. god. pozvao sve ratujuće države na mir, nisu više Lloyd George, Asquit, Briand, Sonnino itd. nalazili potrebnim, da sakriju svoje ratne ciljeve glede Turske, izjaviše otvoreno da Tursku treba protjerati iz Evrope, pošto su Turci biva bili tako drzoviti, da se nastane na evropskom kontinentu, a da nisu dobili od Engleske dozvolu za stanovanje. Nadalje su tražili ententini diplomati pod izlikom, da Turci ne obitavaju u Armeniji, Palestini, Mezopotamiji i Arabiji, da se ove provincije odcijepi od Turske.

Ostavimo lijepi nakit, kojeg ententa uštiče svojim izjavama i ispitajmo stvar. Šta je ententa u istinu htjela reći, bilo je to, da evropsku Tursku treba izručiti caru, premda su je Turci naseljavali; pošto je on već jedanput zavolio Carigrad i Dardanele. To je doduše protuslovalo nacionalnom principu, ali zar je mogao imati ikakav princip u očima onih prekomjernih imperialista i najmanju vrijednost? Pa i Armencima su obećavali kule u zraku, dok je njihova zemlja sačinjavala dio turskoga carstva; ali kad je već jednoć dospjela u ruske šake, onda više nijesu vrijedila nikakva obećanja. Engleske namjere glede Arabije nije teško razumjeti. Engleska ne teži za neovisnom Arabijom, nego za pripojenjem engleskome carstvu. Jedan dio Sirije imao bi pripasti Francuzima, a ostali dio s Palestinom i Mezopotamijom Njegovom britanskom veličanstvu. Za Italiju su izabrali lijep komad Male Azije. Turcima ali dozvoljuje se najmilostivije, da se usko zbiju u ostalim dijelovima svoje stare domovine.

Pojedinosti su nam otkrivene publiciranjem tajnih ugovora ententinih. Lopovi nijesu trebali dugo razmišljati, da megju sobom nagju lijepih riječi za ovo časno i pravedno djelo. Ove su svršene, kad su sudbinu Turske zapečatili.

Ali Englezi i njihovi saveznici zaboravljaju, da još nijesu gospodari i da još nije pala zadnja riječ. Kad su pečatili tajne ugovore, nijesu računali s ruskom revolucijom i sa slomom talijanske vojske. Nova ruska republika, koja ne želi tugjeg dobra, odrekla se je Carigrada i Dardanela. Jesu li uzele ostale ententine sile ovu rusku pouku za primjer? Odriču li se i one turskog dobra, kojeg si je svaka na papiru dodijelila? Nažalost, nisu. Program, kojeg je Lloyd George 5. januara podastro radničkoj skupštini, ostao je kod svojih osvajalačkih namjera glede Turske. Engleska doduše neće više da dira u evropsku Tursku i Malu Aziju, pošto se je Rusija izjavila proti svakoj aneksiji; Turci, koji po engleskom shvaćanju u početku 1917. god. nijesu bili vrijedni, da žive u Evropi, priznaje im se na početku 1918. god. gospodstvo u Traciji, Carigradu i Maloj Aziji. Ali od svojih namjera glede ostale Turske neće Lloyd George još uvijek da popusti. On zahtjeva njezino odcjepljenje na temelju principa slobode, kojeg Engleska nije nikada poštivala. Vojnički uspjesi u Mezopotamiji i Palestini sile je, da se hvali i da se pokazuje nepristupačnom. Engleska pokušaje, da svi-

jetu dokaže, da ona želi svaki dobrobit Arapa. Jeli to istina? Zar nije Engleska uvijek oblačila masku ne-sebičnosti, ako je stavila ruku na čiju zemlju? Jeli dakle išta drugo osim izgovor, da se domogne arapskih zemalja, kad Lloyd George tvrdi, da su uvijek trpjele od turske tiranije? Kad su Engleska i njezini saveznici potpisali tajne ugovore, radilo se je za njih jedino o tome, da se prošire na tugji račun. Već su bile ustanovljene sve pojedinosti turske baštine. Svaka od ovih sila, koje su sklopile ugovor, prima izvjesni dio turskoga duga na se. Već ovo dokazuje sasvim jasno, da im nije bila namjera; da oslobode svijet. Za jednu neovisnu Siriju ili neovisnu Mezopotamiju ne bi ententinim silama nikada palo na um, da plate dugove. Problem je tačno isti ostao. I ako se je Rusija toga odrekla, to je time istupio samo jedan dionik iz ovog lupežkog posla, dok su drugi zadržali svoje uloge. Okrenuti se Arapima pun sažaljenja i tvrditi, da ih je Turska podjarmila, znači samo, sipati svijetu lug u oči. Lloid George zna sasvim dobro, da Arapi imadu s Turcima općih svojstava, koje engleski državnici ne mogu uništiti. Turci su s Arapima vezani vjerom, običajima i materijalnim interesima. Sirija, Mezopotamija, Palestina i Arabija pripadali su uvijek islamskom carstvu, bez obzira na to, jeli ono bilo arapsko ili osmanlijsko. Njihovi su sinovi uvijek vojevali u turskim redovima. Žrtvovali su Život za neovisnost jednoga carstva, u kojem imadu Arapi i Turci ista prava. Ako su se prije neka plemena bunila, kao sad u Hedžazu, zato ne treba iz toga zaključivati kakve pretjeranosti. Englesko je zlato bilo u stanju prije, a i sada za vrijeme rata, da upliviše na nekoliko hiljada neznanih Arapa, ali su osjećaji cijele rase pogledom na Tursku isti i ostaju nepromjenljivi.

Mogu li zaboraviti Arapi, šta su Engleska i njezini saveznici učinili sa sjevernom Afrikom, Egiptom i Indijom? Ako Engleska drži Siriju, Mezopotamiju, Palestinu i Arabiju vrijednim samostalnosti, zašto onda neda Egiptu i Indiji samostalnost? Ne, niko se ne može varati o pravim namjerama Mr. Lloyda Georgea. Arapi, znadu dobro, što se krije za engleskom politikom i sada, gdje je Turska rastrgla lance, koji su smetali njezinu razvitku, biće oni prvi, kojima će rasti korist iz naprednih poduzeća turskih zemalja. Mr. Lloyd George ne smije zaboraviti, da Turska više ne stoji osamljena na fronti proti Engleskoj i njezinim saveznicima, kao prije, nego da pripada jednome savezu, za kojeg su na stotine hiljada Turaka i Arapa žrtvovali svoj život.

Uspjesi, koje su Englezi postigli u Mezopotamiji i Palestini izgleda, kao da su u Engleskoj izazvali umišljenu veličinu. Preporučujemo Englezima, da malo promisle energični odgovor grofa Hetlinga od 25. januara, naime, da Njemačka smatra nepovredljivost turske carevine kao jedan od prvih ciljeva četvornog saveza. Engleska može mirne duše napustiti svoju osnovu, koja ide za ko-

madanjem Turske i napokon uvidjeti, da neće arapske zemlje ne samo odcijepiti, nego da će šta više i jednu islamsku zemlju, koju je proti narodnom pravu zaposjela, morati povratiti, naime Egipat. . . .

Zahvala Perzijanaca.

Govor člana komore Vahid ul Mulka na perzijskom sijelu u Berlinu.

Razlog je našeg sijela potreba, da izrazimo veselje i zahvalnost o zadnjim dogagajima glede Perzije te da očitujemo želju i nadu, da se perzijsko tlo čim prije sasvim očisti od svih tugjih trupa i da se u buduće neće povregjivati njezina samostalnost. Ja znam i mogu sa sigurnošću izjaviti, da su Perzijanci od vajkada bili prožeti jakim patriotskim osjećajima, te da nijesu ništa propuštali, što bi bilo za unapregjenje i razvitak samostalnosti njihove domovine. Stara nam povjest Perzije pokazuje, da se Perzijanci nisu sustezali od nikakvih žrtava za učvršćenjem svoje narodnosti. U raznim su vremenima snalazile našu ljubljenu zemlju teške oluje tugjinske osvajalačke požude, i jedna nacija za drugom, koja je dolazila u Perziju, stekla bi, ali samo za kratko, jaka upliva. Ali ne potraje dugo, dok dobije nacionalni osjećaj Perzije opet premoć, tako da se je naša zemlja očistila od tugjeg upliva i na novo uspostavila nacionalnu vladu. Zadnja i najopasnija uplitanja u perzijsku samostalnost bila su ona Rusa i Engleza, te je izgledalo, kao da će porušiti više hiljada godina stari temelj perzijskog kraljevstva. Htjeli su srušiti staro perzijsko carstvo, staru učvršćenu perzijsku naciju, da onda podijele perzijsku zemlju izmegju sebe. Danas, gdje nam se napokon pokazuje jedna zraka i budi nada, da ćemo se već jednom osloboditi okova, osjeća se svaki Perzijanac prinukanim, da dade izražaja svojim osjećajima.

Novije se povjesti Perzije danas još svatko sjeća. Godine 1907. sklope Englezi i Rusi poznati ugovor, kojim podijele Perziju u t. zv. interesne sfere. Od tada pa do današnjega dana su nastojali, da ugroze sve više perzijsku samostalnost. Godinu dana poslije potpisanoga ugovora rastjeraju perzijski parlamenat, pošto su srušili zgradu topovima Kozaka pod zapovjedništvom pukovnika Liakova. Pomoću tugjih spleta dobije stari režim u Teheranu i nekim drugim mjestima premoć. Stanovništvo Tebrisa, glavnoga grada Azerbeidžana, zateče još. više zlo u času, nakon što se je godinu dana uspješno borilo proti opsjedajućim trupama exšaha, naime ulaz ruskih trupa. U ljetu 1909. umarširaju Rusi iz Džulfu u Azerbeidžan pod izlikom, da nose životnih namirnica za opjedito stanovništvo Tebrisa i da grad spase od gladi. Najprije obećaju, da će opet ostaviti grad, čim ispune ovu svoju zadaću. Ali se to nije dogodilo, nego šta više, oni povećaju

trajno svoje trupe. Postepeno ugju u sva važnija mjesta sjeverne i istočne Perzije.

Iste godine, po prilici godinu dana iza bombardiranja Mešheda od strane Rusa, pobijede u Teheranu perzijske konstitucionalne trupe i skinu s prijestolja, tadašnjeg šaha Muhammed Ali Mirzu. Novoj vladi uspije usprkos svim poteškoćama i tugjim makinacijama, da početkom 1911. reorganizira financije i da pozove činovništvo iz Amerike i časnike iz Švedske te da uspostavi posebne žendarmerijske trupe.

Američka je financijalna komisija stajala pod upravom Morgana Shustera, a švedska vojnička komisija pod zapovjedništvom pukovnika Hjalmarsona. Jedva što su tugji organizatori prispjeli u Perziju i otpočeli rad, a kad Rusi unatoč svoje pismene obveze, da neće exšaha pustiti u Perziju, ipak ga dovedu i tako na novo rasplamte gragjanske bojeve. Pošto exšahove trupe budu nakon višemjesečnog otpora potučene i sam šah moradne ostaviti Perziju, ukaže se napokon nada, da će reforme uspjeti.

Ali u ovome času (koncem 1911.) upravi ruska vlada u sporazumu i uz primoc Engleske ultimatum perzijskoj vladi, zahtijevajući, da se otpusti američka financijalna komisija. Da ultimatum još potkrijepe umarširaju nove ruske trupe u Perziju, koje počine osobito u Tebrisu, silne grozote. Tako svrši n. pr. na stratištu megju ostalim mnogobrojnim perzijskim dostojanstvenicima i uvaženi perzijski ulema Sakatul Islam. U Mešhedu poruše Rusi topovima sveti grob imama Reza. Rusi zaposjednu tri najvažnija perzijska grada, Tebris, Kasvin i Mešhed. Jasno je, pod kakvo potišteno stanje padne Perzija od ruske soldateske.

Zadnji teški udarac slijedio je god. 1916., kad su Rusija i Engleska od perzijske vlade zatražile, da uspostavi u sjevernoj i južnoj Perziji po jednu trupu žendarmerije od 11000 momaka pod vrhovnim zapovjedništvom ruskih i engleskih časnika i da stavi perzijske financije pod njihov nadzor. Koncem 1915. prodru dalje jake ruske trupe iz Kasvina u Perziju pod izgovorom, da zaštite perzijsku neutralnost. Opkole Teheran i zaposjednu gradove Kum, Hašan, Arak, Madžer, Hamadan i Kermanšah. U ono je vrijeme pokušavao sve perzijski narod, što je od njega tražila domovinska ljubav, da obrani svoju rojenu grudu od provalnika, dok je vlada ostala neutralna, usprkos maloga broja i oskudice na sredstvima. Prava su slika tome bojevi proti Rusima kod Kermanšaha i na zapadnoj granici kao i požrtvovno držanje južnih nomada prema Englezima. Početkom prošle godine učine konac carskoj vladi jaki udarci Njemačke. S obzirom na opetovana obećanja današnje ruske vlade i čvrste izjave glede uspostavljanja Perzije, koje su sadržane u programu sovjeta, te s obzirom na paragraf X mirovnog ugovora od Brest-Litovska, kojim se zajamčuje sloboda, neovisnost i teritorijalna nepovredljivost neutralnog perzijskog carstva i ispražnjenje zemlje

s obzirom na nesebičnu potporu Njemačke i našega turskoga susjeda, gojimo nadu, da će doskora biti sva Perzija čista od tugjih trupa i da će joj se povratiti njezina samostalnost i sloboda.

Sad je na Englezima, da kažu svoje namjere. I oni su takogjer opetovano izrazili nesebičnost glede Perzije. Nadošlo je vrijeme, da i oni pokažu dobrim primjerom. Nadamo se, da neće ni Englezi više tjerati svoju staru politiku u Perziji, da će napustiti svoj postupak, koji je vrijegjao perzijsku samostalnost na jugu i na Perzijskom zaljevu i da će se povući iz zemlje.

U ime mojih zemljaka izrazujem našu zahvalnost na koracima i staranju Njemačke, Turske i ostalih saveznika, koje rade na tome, da se uspostavi temelj samostalnosti i integriteta perzijskog carstva. Nadam se, da će nas ovako podupirati i kod sklapanja daljnjih ugovora. Perzija je nekada mnogo učinila u kulturnom i duševnom pogledu. Nije se mogla na žalost zadnjih decenija mirno razvijati usljed pritiska tugjih spleta i uplitanja. Slobodna će Perzija sada raditi na svom nutarnjem uređenju te će svoje trgovačke i političke odnose podržavati sa prijateljskim silama. Neće zaboraviti, da se iskaže zahvalnom za primljenu pomoć i podupiranje. Mi Perzijanci polažemo velike nade u našu budućnost i u učvršćenje naših odnosa prema našim izvanjskim prijateljima.

Preveo S. b. H.

Školstvo u Turskoj.

(Nastavak.)

Medrese.

Iza proglašenja ustava počelo se je s reformom i u medresama. Najprije su zgrade popravljene, a onda se je promijenilo koješta i u pogledu nastave. Dvedoše se ispiti, ukinuše se »imareti«, a gjaci su mjesto toga dobivali 14 K u gotovu novcu mjesečno. Zatim se zavede školski red i disciplinarni propisi kao i obvezatan polazak predavanja. Nadalje uveo se je stalan nastavni plan kao i propisane nastavne knjige. Medrese su obuhvatile 12 godišta. Među ostalim predmetima biše uvedene nove nauke (Fununi džedide) t. j. povjest i zemljopis, matematika i geometrija, kemija i fizika, zatim turski i perzijski jezik. Osim toga je zaveden i »ru-usi humajun« na onakav načto, kako se je provodio za vremena sultana Sulejmana, a to je dvanaest arapskih i šeriatskih nauka kao i čitanje s prevodom djela »Mutavvel« od glasovitog Teftazanije. Znanje turskoga jezika u svakom pogledu tražilo se osobito. Upravu nad medresama vodili su upravitelji (mudiri), a nadzor nadzornik (mu-fetiš), dok je na mešihatu opet bilo osnovano vijeće, koje se ima brinuti za medrese (Medžlisi mesalih ta-lebe).

Ovakovo uređenje potraja do početka svjetskoga rata, te bi zapravo pripremom velikim, glavnim reformama. Baš prvih dana rata poče vrijedni šejh-uil-islam Chajri ef provoditi već davno prije pripravljene reforme. On naredi »imešichatskoj hej'eti sihhiji« (zdravstveno vijeće) da pregledaju medrese. Medrese, koje to vijeće pronagje sa zdravstvenog gledišta vrijednim, biše u kratko vrijeme popravljene prema modernim školskim potrebama i zahtjevima¹⁾. Zatim svečano otvorenje proslavljeno u Fatihovoj »Tabhane« medresi, gdje prisustvovaše sva carigradska ugledna ulema. Carigradske medrese dobiše ime »Darul-chilafetil alije« i postadoše jednom medresom, koja se sastoj od četiri odjela:

1. »Tali kismi evvel« (prvi odjel donjeg stupnja sa 4 godišta);

2. »Tali kismi sani« (drugi odjel donjeg stupnja sa 4 godišta);

3. »Kismi âli« (prvi odjel višega [sveučilišnog] stupnja sa 4 godišta);

4. »Kismi mutehassisin« (drugi odjel sveučilišnog stupnja sa 2-godiša za specijalizovanje u pojedinim šeriatskim strukama.

Posebno vijeće, kojemu bi povjereno uređenje medresa, sastojalo se od šezdeset ponajboljih muderrisa. Oni ustanoviše nastavni program, izabraše nastavne knjige za arapske, vjerske i svjetske predmete.

Gjaci, koji su prema reformama, provedenim početkom ustava, šest godina pohagjali medresu, biše prema novim reformama primljeni u isti razred. Gjaci pak, koji su prema onim reformama one godine svršili medresu biše ponugjeni, da stupe u »kismi ali«, u četvrto godišće. Tako se otvori od jednom dvanaest godišta. U I. razred ovih reformiranih medresa primaju se gjaci, koji su svršili šest razreda sultanije. Ali pošto je u početku bilo malo ovakih gjaka, koji su se prijavili, to se otvori prijavni tečaj (»Kismi ichzari«), ali samo privremeno, sa dva godišta. Godinu dana iza toga otvori se »Mutechassisin«, (gornji sveučilišni odjel za specijalizovanje, sa tri odelja (šube) na »Sultanselimu« u jednoj divnoj palači, koja bi baš u tu svrhu sagragjena. U Mutechassisin su primani po prvim propisima (nizamnami) samo oni gjaci, koji su položili doktorat (ru'usi humajun).

Pošto je medresa ovako lijepo uređena, ministarstvo prosvjete uvidje vrijednost njezinu i zaključi, da će njezine apsolvante primati u svoje službe, te zatvori teološki fakultet. Gjaci pak iz ovoga fakulteta dozvoliše pristup u isti razred u sveučilišnom donjem odjelu (Kismi ali) na Darul chilafe medresi. Dalje, javi, da će primati na sveučilište one gjake, koji svrše donji stupanj medrese (Kismi tali).

Kada postade šejchul islamom Musa Kjazim, uvidje da je 14 godina studiranja na medresi previše, a još ako se uzme u obzir, da gjak mora kao prednaobrazbu

¹⁾ Radnju je rukovodio »mebani chajrijje« mudir (nadzornik vakufskih zgrada).

da ima nižu sultaniju, to snizi medresu za dvije godine, popuni neke manjkavosti i razdijeli je u glavnom na dva odjela: donji i sveučilišni odjel. Oba ova stupnja podijeli u četiri odjela, svaki odjel po tri godišta, i nazva ih starim sultan Fatihovim i .sul. Sulejmanovim imenima: 1. »Ibtidai charidž«; 2. »Ibtidai dachil«; (donji stupanj medrese); 3. »Sahin« (prvi sveučilišni odjel, u kome svi gijaci zajedno tri godine sve senatske nauke studiraju); 4. »Sulejmanijje«-Mutechassisin« (gornji sveučilišni odjel, u koji gijaci po svršetku prvog sveučilišnog odjela dolaze i odabiru od tri šeriatske grane jednu i unjoj se speciliziraju.

Kako se vidi šejchul islam Musa Kjazim efendina je uredba samo popunjenje nekih manjkavosti, a nije preinačenje. Donji odjel snižen za dvije godine; u sveučilišnom prvom odjelu skinuta je jedna godina; u Mutechassisinu je povišena jedna godina.

Nastavni predmet na Darul chilafe medresi:

A) U donjem stupnju (Ibtidai charidžu« i »Ibtidai dachilu«) nastavni su predmeti slijedeći: 1. arapski i turski jezik (1. oblikoslovlje [sarf]), 2. sintaksa (nahv), 3. etimologija (ištikak), 4. stilistika (meanija), 5. retorika (bejan), 6. jezična estetika (bedi) 7. čitanje izabranih arapskih i turskih članaka i pjesama (Kiraet); 2. šeriatske nauke o sivim granatma ukoliko »Ibadat« šire; 3. Svjetske nauke (1. zemljopis, 2. opća povijest, Islama i osmanlika povijest, 3. račun, 4. geometrija, 5. algebra, 6. fizika, 7. kemija, 8. zoologija, 9. botanika, 10. minerologija 11. astronomija, 12. ekonomija, 13. higijena, gimnastika, krasopis; 4. jezici: perziski, njemački, francuski, engleski i ruski. Od zadnja četiri jezika gjak mora izabrati jedan.

Svi se ovi predmeti uče u onolikoj mjeri u kojoj se uče kod nas u gimnazijama osim arapskoga jezika i vjeronauke. Na vjeronaukti a osobito na arapski jezik velika se pažnja polaže.

B) u prvom odjelu sveučilišnoga stupnja (Sahinu) nastavni su predmeti slijedeći: 1. arapska književnost-pjesma i proza (edibijati arebijje), 2. šeriatsko pravo, 3. izvori i način crpljenja šer. prava, 4. islamska dogmatika³⁾, 5. filozofija šer. pr. (hikmeti tešri'), 6. u kratko

³⁾ Od fikha »El-Hidaja«, od usula »Tevzih«, od akaida privremeno dok se knjiga izradi »Šerhi akaid« ed edebijati pojedini članci i kaside

o hadisu (»Mešarik i od usuli hadisa nešto), 7. kratak tefsir (»Dželalejn«), 8. filozofija (psihologija, logika i metodologija).

C) gornji odjel sveučilišnoga stupnja (Mutechassisin). Ovaj je odjel za specijalizovanje u pojedinim šer. strukama, a sastoji se iz tri odjela: 1. odjel za specijalizovanje u kur'anskim i hadiskim naukama (»Tefsir ve hadis šubesi«) 2. odjel za specijalizovanje u šer. pravu (»Fikuh šubesi«), 3. odjel za specijalizovanje u islamskoj i svjetskoj filozofiji (»Kelam, tesavuf ve felsefe šubesi«);

1. u odjelu kur'anskih i hadiskih nauka nastavni su predmeti slijedeći: a) kur'anske nauke: 1. nauka o Kur'anu u opće i načinima tumačenja samoga (»Usuli tefsir«), 2. uzroci silazka pojedinih susreta i ajeta (Es-babi nuzul), 3. »Nasich ve mensuch« (ova su dva kašnje pripojena usuli tefsiru), 4. tumačenje. Kur'ana (Tefsir⁴⁾), 5. »Idžazi kur'an« (estetika, stilistika i vrline Kur'ana),

»Tabekatul kurra ve mufessirin« (povjesnica vel. hafiza i mufessira — specijalisti, imama Kur'anskih nauka); b) hadiske nauke: 1. usavršena tradiciorna metodika za ispitivanje valjanosti pojedinih hadisa (Usuli hadis⁵⁾), 2. hadis (imami Buharin ili imami Muslimov »sahih«), 3. »Mevduat«, (neisiniti hadisi), 4. »Nakdiridžal« (povjesnica hadisa i muhaddisa [specijalisti, imama hadisa]);

2. u odjelu šeriatskoga prava: 1. hanefisko šer. pravo, 2. šafiskom šer. pr., 3. malikjisko šer. pr., 4. hanbelisko šer. pravo, 5. izvori i načini crpljenja šer. prava po hanefiskom i šafiskom mezhebu, 6. Šer. pravne rasprave (»Imi chilaf«⁶⁾), 7. povjest šer. prava, 8. osnovi državnog prava i- pravna filozofija (hukuk ve kavanin);

3. na filozofskom odjelu: 1. islamska dogmatika, 2. povjest isl. dogmatike, 3. islamski panteizam sa povjesnicom, 4. filozofija (psihologija, logika arapska i nova metodologija, etika, ontologija opća i specijalna, 5. sociologija, 6. povjest vjera.

(Nastaviće se.)

⁴⁾ Od teisfra Ebussu' udov, tefsir, ali pošto nije još štampan, privremeno Kazin tefsir. Idžaz je kašnje uveden.

⁵⁾ »Tedriajr-ravi« šerh na imami Nevevin »Takrib«.

⁶⁾ Od usuli fikha Ibmi Humamov »Tahrir«, od chilafijata Ibnov Rušdov »Bidajetul mudžtehida«. U pravnom odjelu najveća se važnost i pažnja polaze na usul, chilaf i fikhi-hanefi.

Privilegovana Agrarna i Komercijalna Banka

za Bosnu i Hercegovinu.

Sarajevo, Crkveni trg Rudolfova ulica.

Dionička glavnica: 8.000.000 kruna.

Komercijalno odjeljenje:

Preuzima uloge na ukamaćenje na štedovne knjige ili na tekući račun (Cheque-Conto).

Eskomptira ili reeskomptira mjenice i tražbine.

Kupuje i prodaje svoje i strane založnice i ostale obveznice, vrijednosne papire, devize, kovane novce i dragocijene kovine, te daje predujmove na njih.

Unovčuje mjenice, izrljebane vrijednosne papire i odreske.

Prodaje čekove, naputnice i vjeresijska pisma.

Izvršuje burzovne naloge.

Pohranjuje svakovrsne depozite i upravlja njima.

Iznajmljuje uz suzator najamnika pretince u svojim oklopljenim blagajnama, koji su sigurni od požara i provale (Safe-Deposits).

Obavlja sve poslove koji spadaju u bankovnu struku.

Hipotekarno odjeljenje:

Daje hipotekarne zajmove, te zajmove gradovima, općinama i drugim jurističkim osobama.

Kupuje, prodaje, uzima i daje u zakup zemaljske i šumske nekretnine u svrhu provadanja parceliranja, te upravlja njima.

Kupuje, zalaže i prodaje koristonosne prvenstvene obligacije i dionice izdane od strane prometnih zavoda.

Izdaje zemljorasteretne obveznice, založnice, komunalne obligacije i druge zadužnice.

Robno odjeljenje:

Kupuje i prodaje svakovrsne robe i zemaljske proizvode.

DIONIČKA PIVOVARA U SARAJEVU

PREPORUČA SVOJE NAJBOLJE
ODLEŽANO IZVOZNO PIVO
:-: PRIPOZNATO NAJBOLJE VRSTI. :-:

RAZAŠILJE U BURADIMA OD 25 LIT. DALJE, KAO I U
SANDUCIMA OD 30 I 50 BOCA PO $\frac{5}{10}$ LIT. ILI 25 I 50
BOCA PO $\frac{7}{10}$ LIT.

OTPREMA U POKRAJINU FRANKO NA SVAKU STANICU BOS.-
HERC. ZEM. ŽELJEZNICA.

PRIVILEGOVANA ZEMALJSKA BANKA ZA BOSNU I HERCEGOVINU.

CENTRALA U SARAJEVU

Filijale: Banja Luka, Bjeļina, Brčko, Mostar i Tuzla. **Isposiion:** Beograd, Bihać, Derventa, Doboj, Bos. Gradiška, Livno, Bos. Novi, Bos. Samac, Travnik, Trebinje, Višegrad, Zenica i Zvornik. **Zastupstvo:** Bugojno, Gacko, Goražda, Konjic, Nevesinje, Bos. Petrovac, Rogatica, Sanski Most, Srebrenica, Stolac i Visoko. **Ulopredaja duhana** u svim spomenutim mjestima.

Uplaćeni dionički kapital 14 milijuna kruna.

Redovne rezerve i fond za sigurnost založnica 6¹/₂ milijuna kruna.

Bavi se svim bankovnim transakcijama, **prima novac** na priplod u tekući račun i na uložne knjižice. Prima vrijednosti svake vrsti u **pobranu** i upravu kao otvoren polog ili kao „Safe“ u za tu **svrhu** uređenom oklopljenom prostoru pod zatvorom stranke i suzatorom banke. **Obavlja isplate i naplate** u svim glavnim mjestima Bosne i Hercegovine, Austro-Ugarske i inozemstva.

Kupuje i prodaje vrijednosne papire svake vrsti, poglavito **5%-ne založnice i komunalne obligacije** svojeg vlastitog hipotekarnog kreditnog odjeljenja, koje su u Bosni i Hercegovini proste od poreza i imaju pupilarnu sigurnost, te se mogu upotrebiti **kao kaucije u trgovačkim poslojima**; osim toga mogu u cijeloj Monarhiji služiti kao vojničke kaucije pri ženidbi.

Robno odjeljenje u Sarajevu kao i samostalno **produktivno odjeljenje u Brčkom** bave se robnim poslovima svake vrsti, a osobito prodajom suhih šiljiva i pekmeza.

HRVATSKA CENTRALNA BANKA

ZA BOSNU I HERCEGOVINU D. D.

SARAJEVO, Vlastita palača u ulici Franje Josipa. — Podružnice u Mostaru i Tuzli.

Potpuno uplaćena d. glav. 2,000 000 K. — Pričuvna zaklada 300.000 K
Ukupni ulošci oko 3,000.000 K.

Preuzima ULOGE na uložne knjižice uz najpovoljnije ukamaćenje. — Eskomptira i reeskomptira MJE-NICE. — Daje ZAJMOVE na tekući račun. — Naresbom zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu označena je HRVATSKA CENTRALNA BANKA PUPILARNO OSIJURNIM ZAVODOM, u koji se mogu ulagati pupilarni novci (masa malodobnika i slično). Ovo je najbolja preporuka za ostale ulagatelje

MJENJAČNICA :

Kupuje i prodaje vrijednosne papire, devize i valute.
Unovčuje mjenice, izrijebane vrijednosne papire i kupone.
Pohranjuje svakovrsne depozite i upravlja njima.

Izvršuje isplate i naplate na svim trgovačkim središtima tu- i inozemstva
Izdaje kreditna pisma. — Iznajmljuje SAFES DEPOSITS uz najamninu po-
čevši od K 1.— MJESEČNO.